

Nemzeti Művelődési Intézet

KULTURÁLIS SZEMLE

I. évfolyam, 2014. évi 1. szám

A Nemzeti Művelődési Intézet interdiszciplináris online folyóirata

Tartalomjegyzék

Főszerkesztői ajánlás	3
Juhász Erika: Közösségi kulturális műveltségünk	4
Nemzetközi kitekintés	5
Hermann Gusztáv Mihály: „Az esméret világa terjed” – a felvilágosodás útjai a Székelyföldön –	6
Husz Mária: A kulturális örökségpolitika fókuszpontjairól	13
Hazai tudományos műhely	25
Maróti Andor: Közösségi a közművelődés?	26
Ponyi László: Közművelődés és tőkeelméletek	33
Simándi Szilvia - Boehm, Jan: Kulturális turizmus mint informális tanulási színtér	41
Miklósi Márta: A fogvatartottak kulturális jogainak érvényesülése és közösségi művelődése a hazai büntetés-végrehajtási rendszerben	51
Junior kutatóműhely	61
Máté Krisztina: A művelődési és politikai élet kapcsolata 1945 után	62
Könyvajánlat, recenziók	68
Kozma Tamás: Lehet-e kultúra nélkül élni?	69
Tudományos konferenciák hírei	72
Juhász Erika: Konferencia Durkó Mátyás emlékére ötödik alkalommal	73
Felhívás	75
A publikálás feltételei	76
Impresszum	77

FŐSZERKESZTŐI AJÁNLÁS

Juhász Erika:

Közösségi kulturális műveltségünk

A Kulturális Szemle küldetése, hogy a kultúra széles spektrumán, de elsősorban a közművelődés és a közösségi művelődés témaköreiben, illetve az ezekkel kapcsolatba hozható témákban bemutassa a tudományos relevanciával bíró fontos kutatásokat, tanulmányokat, köteteket és konferenciákat. A Kulturális Szemle témái és szerzői nem csak Magyarország határain belül alkotó szakemberek, mivel a Kulturális Szemle alapítói célul tűzik ki egy Kárpát-medencei magyar Kulturális Szemle működtetését. Ez az interdiszciplináris online tudományos folyóirat így a Kárpát-medence magyar kulturális szakembereinek egy olyan hálózatát kívánja összefogni, akik hisznek a kultúra fontosságában, a kulturális közösségi kezdeményezésekben, és ezt az eszmét szeretnék hosszútávon terjeszteni és fenntartani. Ennek érdekében végeznek elméleti és empirikus kutatásokat, amelyekkel célul tűzik ki a kulturális tevékenységek, intézmények és lehetőségek folyamatos fejlesztését. A Kulturális Szemlébe a tudományos etika betartásával egyaránt publikálhatnak egyetemi oktatók, doktoranduszok, felsőoktatási hallgatók, kutatók, és természetesen a kulturális színtereken dolgozó szakemberek. A kiadás első évében elsősorban magyar nyelvű írásokat várunk, a későbbiek folyamán angol nyelvű publikálásra, esetenként angol nyelvű különszámra is lehetőséget kívánunk teremteni, hogy a kultúrával kapcsolatos kutatási eredményeket minél szélesebb körben, nemzetközi viszonylatokban is terjeszteni tudjuk. Ennek a célnak az eléréseért választottuk az online formát is: az elektronikus eszközök segítségével ezek az írások sokkal szélesebb körbe el tudnak jutni az érdeklődőkhöz.

A kulturális szakma alapítója, Durkó Mátyás professzor úr is gyakorta mondta a fontos eszmék terjesztése kapcsán az örök igazságot: „Aki felteszi a kolompot, az rázza is!” A kulturális szakma megerősítéséhez szükség van olyan tudományos folyóíratra, amely küldetéséhez illeszkedően a Kárpát-medence számos kutatóját tudja egyesíteni, és folyamatos kutatásra, és kutatási eredményei publikálására buzdítani. Ezt a célt már a szerkesztőbizottság összeállításánál és későbbi bővítésének lehetősége kapcsán is szem előtt tartottuk. Ezáltal érhetjük el azt, hogy ez a folyóirat ne egy-egy szűkebb kutatócsoport nyilvánossági fóruma legyen, hanem egy minél tágabb tudományos-szakmai kör szellemi támogatását élvezze.

Hívjuk tehát szerzőként mindazokat, akik úgy érzik, hogy szeretnének és tudnának hozzátenni ehhez a vállaláshoz maguk is. És hívjuk olvasóként mindazokat, akik hasonlóan gondolkodnak, és fontosnak tartják a kultúrát, a kultúra továbbadását, mint egyetemes értéket. Gondolkodjunk közösen, őrizzük közösen a magyar kultúra értékeit Magyarországon és a Kárpát-medencében szerte!

Hasznos olvasmányélményeket kívánunk!

NEMZETKÖZI KITEKINTÉS

Hermann Gusztáv Mihály:

***„Az esméret világa terjed”
– a felvilágosodás útjai a Székelyföldön –***

Abstract:

„The world of knowledge expands” – ways of the Enlightenment in the Szeklerland – The Szeklerland is a region of Southeast Transylvania, showing distinctive historical and ethnographic characteristics. The influence of Enlightenment ideology starts to show here beginning with the second half of the 18th century. Since there was no significant layer of noble patrons, research explained the spreading of new ideas solely with the existence of the region's secondary schools and high schools. The present monography, besides providing an inventory of these centres, draws the attention upon the so far overlooked alternative distributors of Enlightenment culture: the educated functionaries of administrative institutions, the public forums of these institutions, the Szekler soldiers returning home from Western European campaigns, the officers of the frontier regiments established in the region.

A beköszöntő 18. század nem sok jót ígér az erdélyi ember számára. Az előző évtized hatalomváltásának traumáit a kuruc-labanc harcok követik, nyomukban pusztító ragállyal és éhínséggel. Még a természet is e táj embere ellen fordul. A Székelyföldön 1717 májusától a következő év szeptemberéig nem volt eső, az aszály nyomorúságát pedig oly kegyetlen, két esztendeig dühöngő pestisjárvány tetézi, mely Csíkszékben a lakosság felét ragadja magával. Miközben a föld népe az elemi erők ellenében keresi a túlélés fogódzóit, az országban új hatalom rendezkedik be, viszonylag csendesen, szilárdan meg tartósan.

A Habsburg uralom nyomasztó nehezékként telepszik a Székelyföld hagyományos világára, konokul őrzött rendi állapotaira: rendszeres, illetve nagy áldozatot követelő adót jelentett, a helyben állomásozó hadakkal szembeni, majd szorosabban értelmezett hadi kötelezettségeket, de egyben békét, biztonságot meg stabilitást is. E talajon pedig elindulhat egy egészséges gazdasági felemelkedés. Miskolczy Ambrus mutat rá, hogy Székelyföld régiói e korban, együtt bizonyos régi kézműves hagyományokkal rendelkező szász vidékekkel, „a kelet-európai munkamegosztásnak olyan önálló láncszemei voltak, melyek Közép-Kelet-Európa periferiáján a centrum szerepét játszották Délkelet-Európa felé, mégpedig úgy, hogy a közvetítő funkciót töltötték be.” (Miskolczy 1982:416–417) A legtöbb székelyföldi település ekkor újítja meg vagy építi fel az alapoktól kezdve templomát (templomait), egyre impozánsabb méreteken, a kor ízlésvilágának szintjén. Ekkor jelennek meg az első jelentősebb közigazgatási rezidenciák, máig álló iskolaépületek, polgári házak, falusi kúriák őrzik e fellendülés emlékét. E körülmények megkönnyítik az eszmei áramlatok mozgását is, amiben a felsoroltak mellett kétségkívül szerepet játszanak a kitágult birodalmi határok.

A fény századának eszméi a Székelyföldön főképp a térség középfokú és felsőbb iskolái révén törnek utat maguknak, e téren pedig jelentős előnyt élveztek a protestánsok tanintézetei. Ebben az is közrejátszott, hogy az itt tanító professzorok nyugati peregrinációik végeztével, a kor

európai egyetemein fennforgó legújabb eszmeáramlatok, tudományos eredmények ismeretében, könyvekkel megrakott utasládákkal érkeztek állomáshelyeikre.

A reformátusok 1557-ben alapított *marosvásárhelyi iskolája* 1718-tól „particulából”, tehát alárendelt helyzetű középiskolából *teljes jogú kollégiummá* lépett elő. A meglévő „klasszisok” mellett ezt követően indulhattak a filozófiai és jogi osztályok. Neves professzorai, Nádudvari Sámuel, Técsi Sámuel és Kovásznai Sándor mesterük, a Halle-i, majd Marburg-i egyetemen oktató Christian Wolff tanításait Erdélyben úttörő módon osztották meg vásárhelyi diákjaikkal. (Tonk 1990:117 – 119; Kovásznai 1970)

Ugyanezt a vonalat követte a *székelyudvarhelyi kollégiumban*, a Baselben és Párizsban „peregrinált” Kovács József, aki a wolffi eszmék terjesztése mellett fontosnak látta a természettudományok korszerű, kísérletekkel alátámasztott oktatását. Benkő József, a kor nagy tudású erdélyi polihisztorja csak röpke két évig taníthatott Udvarhelyen, de annál hosszabban időzött (1797-től kezdődően 26 esztendeig) az intézmény katedráján a tehetséges dráma- és szorgos történetíró, Szigethi Gyula Mihály. (Hermann 1993:50–51)

A marosvásárhelyi kollégium keretében már a 18. század negyvenes éveitől, az udvarhelyi református iskola udvarán felállított „jádzó színen” első ízben 1801-ben adtak elő a diákok magyar nyelvű világi tárgyú színdarabokat: az udvarhelyi előadások szervezője meg házi szerzője éppen a fent említett Szigethi professzor volt. A színművek olykor merészen bírálták a kor erkölcsi fonákságait, társadalmának hibáit, a kifigurázott jellemeiben pedig néha magukra ismerhettek a helyi hatalmasságok. Ez amiatt is érdekes, mert egy ilyen előadáson nem csupán a diákság, oktatóik, illetve néhány meghívott mecénás jelent meg, hanem az egész települést érintő és megmozgató esemény volt.

1794-ben a székelyföldi középiskolák mindaddig katolikus-református megosztottságú térképe új színfolttal gazdagodott: ekkor nyitotta meg kapuit a *székelykeresztúri unitárius gimnázium*. Első igazgatója a Bécstől Regensburgig összesen öt neves nyugati egyetemen peregrinált, Kazinczyval levelező, németből, franciából sokat fordító Szabó Sámuel volt. (Sándor 1896:124–127)

A székelyföldi protestáns iskolák szellemi nyitottsága érdekes versenyhelyzetbe hozta a katolikus tanintézeteket. E verseny katolikus főszereplői az 1593 óta működő *székelyudvarhelyi gimnáziumuk* mellett 1704-ben, *Marosvásárhelyen* újabb középiskolát nyitó *jezsuiták*. A történelmi köztudat őket – jórészt méltánytalanul – csupán hitbeli küldetésükre összpontosító, megszállott emberekként tartja számon. Ne feledjük viszont, hogy képzésük helye, a nagyszombati egyetem nyitott volt a kor szellemi irányzatai felé, az ott tanuló ifjak megismerkedtek a kartéziánus, majd a leibnitzi filozófiával, a korszerű természettudományokkal, elsajátítva e tanokból mindazt, ami valami módon egyeztethető a katolikus eszmerendszerrel. Az Udvarhelyen és Vásárhelyen egyaránt tanító Gyalogi János történetíró, a Voltaire filozófiáját elemző, Udvarhelyen tanárkodó Haller József, a hazafias költeményeket szerző Nagy Keresztély János, vagy ugyanott a Molière modorában vígjátékot író Illei János munkássága tanúsítja: a felvilágosodás gondolatvilága – átszűrve a dogma szigorán – e nagy műveltségű és igényes értelmiségiek révén követőkre talált. (Hermann 1993:38–42, 304, 320–321) A jezsuita rend betiltását (1773) követő korszakban felvilágosult szellemű, sokat

publikáló tudós férfiúként tűnt ki az udvarhelyi gimnázium paptanárai sorából az igazgatói tisztet 1817 és 1822 között viselő Zsombori József. (Hermann 2005:74–86)

Az udvarhelyi jezsuiták diákjai 1701 és 1771 között 55 iskoladrámát mutattak be a helyi katolikus templomban (Staud 1988:173–183), míg Csíksomlyón, a ferencrendiek növendékei legalább 48 passiójátékot adtak elő (illetve ennyinek a szövegét őrizte meg egy korabeli kézirat) (Fülöp 1897), a Kézdivásárhely melletti Kanta minorita tanintézetében pedig 69 iskoladráma került színre (Kilián 1980:221–231).

Ezek nagy része persze vallásos tárgyú mű, de találkozunk történelmi témájú sőt, a társadalmi-erkölcsi visszasságokat kifigurázó, a francia felvilágosodás hatásáról árulkodó szatirikus alkotásokkal is. A katolikus intézetek paptanárai tehát – a maguk sajátos módján és eszközeivel – igyekeztek lépést tartani világiárt protestáns kollégáikkal.

Az iskolák és tanáraik szerepe a felvilágosodás eszmevilágának terjesztésében eléggé ismert és kutatott. De mi volt az iskolák falain kívül? A történelmi köztudat e tekintetben meglehetősen szkeptikus. Hiszen tehetősebb, a kultúrát bőkezűen támogató mecénásokról a szűkebben értelmezett Székelyföldön (tehát leszámítva a vármegyei területtel határos, illetve más okokból is külön fejlődési utat járó Marosvásárhely környékét) csak nagyon korlátozott mértékben beszélhetünk.

Tudjuk azt, hogy a magyar nyelvű írásbeliség egyik fontos fóruma e kor Székelyföldjén a közigazgatási intézményrendszer volt: a széki, bizonyos mértékben a járási hatóságok. Ezek viszont többnyire a rendi konzervativizmus bélyegét viselik, de vigyáznak az ország uraihoz fűződő lojalitás látszatára is: a távolról érkező eszmeáramlatok iránti nyitottság tőlük alig várható. Miképpen a székely általában konzervatív – azzá teszik őrzésre-vigyázásra szoruló, elavult és egyre fogyó kiváltságai –, természetesen ugyanezt várja előljáróitól, akik egyébként is ugyanabban érdekeltek. De ebben a kérdésben sem szerencsés a végletekig általánosítani. A fennebb említett Szigethi Gyula Mihály írja például az udvarhelyi református kollégiumban tanult Lukátsffi Lászlóról, aki 1790 körül a szék alkirálybírája volt, hogy „nem csak az igazságnak egyenes lelkű kiszolgáltatója, hanem a tudományoknak is nagy barátja”. (Szigethi 1836:15) Érdemes volna hát figyelmesebben átvilágítani e kor tisztviselő rétegének iskolázottságát, műveltségét, viselt dolgait.

E tekintetben érdekesnek tűnhet egy, a 19. század hajnalán történt esemény. 1801. július 6-ára, közgyűlésre hívták a szék rendjeit a 20 esztendővel korábban épült székelyudvarhelyi református templomba, „minthogy az főbb és alsóbb rendű népnek sokasága az Nemes Szék Pretorialis Házánál el nem fért...” (USzLT) A nagy érdeklődés oka, amiért az összehívás is történt, az újonnan megválasztott széki főkirálybíró, báró Henter Antal hivatalába történő beiktatása. A Gubernium által kiküldött iktató biztos, gróf Teleki Lajos¹ ünnepi beszéde eléggé különbözött attól, amit a székely székek közéleti retorikájában eladdig megszokhattunk. Keveset foglalkozik például a székelyek – hitük szerint – szittya ősmúltból eredeztetett kiváltságaival, annál többet viszont a Rousseau-i pedagógia elveivel:

¹ A szónok, gróf Teleki Lajos (1746–1815), 1793-ban a főszámvevői hivatal elnöke volt, császári és királyi kamarás, utóbb (már 1794-ben) főkormányzói és valóságos belső titkos tanácsos, végül a rendek elnöke. (Nagy 1865: 96; Vö. F. Csanak Dóra 1983: 488)

„Sok házakban soha nem hall, nem lát egyebet a gyermek a szülék között való egyenetlenségnél (egyéb rossznál), a gyermek pedig olyan, mint a cserép, mely ha újkorában rossz szagot vészen, mind végig meg tartja. Ilyen sorsa vagyon sok jóra született gyermeknek, míg iskolába járni valók. Ekkor, midőn a szív és az indulatok a rossz nevelés és rossz példa által meg vesztegettettek egy részét a gyermekek[ne]k (kik közül sokak[na]k tanulásra való tehetségek kivesz, erre nézve sokkal jobb volna, ha gazdaságra szoktatnák), iskolába küldik, más részit csak fősვნისიგბილ otthon, vagy éppen a marhánál hagyják, s az által a legszebb talentumok el temetve maradnak. Az iskolába küldött gyermekek mindent tanulnak, csak azt nem, amire (hogya hazafiak legyenek) legfőbb szükségek volna. Azon kötelességekről, melyekkel az Istennek, Királyok[na]k, Hazájok[na]k, Elöljárójok[na]k s önnön magok[na]k tartoznak, igen keveset hallanak.

Az iskolában hány tanítók vadnak, az kik az ifjúság tanulására a haza boldogulására célzó indulatból vigyáznak, mert hogy a szívnek formálására csak ügyet vetnének, azt nem is kérdelem. Hány Atyák vesznek időt arra magok[na]k, hogy meg vizsgálják, mit és hogy tanul a fiú? Hányan mennek el az examenekre? De ha egy lovat meg járátunk, azon mindennek jelen kell lenni.

Sokszor egy paripa tanítására, vagy egy kis madárra több gond vagyon, mint egy haza kormányára fiú, vagy haza oszlopai jövődობელი anyai nevelésére.” (USzLT)

Nyilvános köszöntőjében Teleki nem hagyja szó nélkül a közéleti felelősség időszerű kérdését sem:

„Vajon az elől járók el járnak-é az magok kötelességeikben, meg halgatják-é a gazdagot és szegényt egyaránt, vajon csak legkisebb hasznokot, vagy gyönyörűségeket fel áldoznák-é az közjóért s egy nyomorult ügyének meg vizsgálásáért.

Vajon a nép meg gondolja-é, hogy az elől járókh[oz] való bizodalom és engedelmesség az eő kötelességek, hogy engedelmesség nélkül nem lehet egy társaságban jó rend, jó rend nélkül senki csendességben s bátorságban nem lehet a maga honjában.” (USzLT)

Az iktató biztos szónoklatára, hivatalban lévő helyi előljárók nevében, Kadicsfalvi Török Ferenc alkirálybíró válaszol.² Ő már, nyilván a hallgatóság igényeihez igazodva, kiadósan értekezik a székely jog ősiségéről, az előljárók választásának szabadságáról, de eközben arról is bizonyosságot tesz, hogy nem ismeretlen számára Montesquieu társadalmi és jogi felfogása:³

„Ezen szegletes kövön áll minden alkotmányok[na]k tartós ereje, ezen a sarkon fordul minden mozgólások[na]k forgása. Ez a rugó igazgatja és intézi el minden elé fordulandó dolgok[na]k állapottyát, folyamattyát.

Vayon törvénye a Természet Urának, a ki mindeneket maga tökéletes teljességében el rendeli, vagyon magának a természetnek is törvénye, a melynek erejével fogva minden teremtettt állatok

² Kadicsfalvi Török Ferenc (1772–1804), 1791-ben és 1794-ben Udvarhelyszék országgyűlési követe volt. (Pálmay 1900: 244-245; Vö. Nagy Iván 1865: 312)

³ Montesquieu műveinek gyűjteményes kiadása – hiányosan, de tartalmazva *A törvények szelleméről* írt munkáját – éppen 1801 folyamán került be a székelyudvarhelyi református kollégium könyvtárába, az előző évben, Dálnoki Teleki Mihálytól örökölt ún. „Teleki-theca” részeként. (Montesquieu: *Oeuvres*. Nouvelle édition. Tomes I., II., III., IV., VI. [az V. kötet hiányzik] Amsterdam et Leipzig, 1764. LSz. 1310.) De részleteiben *A Törvények szelleméről* ekkor már magyar nyelven is hozzáférhető: a *Mindenes Gyűjtemény* (1790. IV. negyed. 184, 204.) közölte az I. könyv teljes szövegének, a III. könyv 10., a VII. könyv 9. és 10. részének a fordítását.

maga nemiben folytatják kötelességeket, vagyon törvénye az hazának, a mely a társaságban egybe jött kötelességeket el rendeli, kinek-kinek tulajdonát meg adja, igazságát ki szolgáltatja. Vagynak ezen közönséges törvényeken kívül az hazában meg különböztetett jussal, szabadsággal bíró nemzetek között más különös törvények is, melyek eredeti szokásokban, tulajdonságokban, természetekben egymástól meg különböznek.

Ilyen kiváltképpen való kincse, ajándéka Nemes Székely Nemzetünk[ne]k (hogy a többiről halgassak) a szabad választással hozott azon régi sarkalatos törvény, a mely a Nemzetünk[ne]k kezdetével maga eredetét vette, és a mely oszlop tartja a nemzet egyik legnevezetesebb szabadságának erősségét, nem is ok nélkül, mert:

Ez a törvény enged szabad akaratot arra, hogy kinek-kinek szabadsága lehessen, azt a kit tetszik, és a kiben szíve lelke meg nyugodhatott, fő elől járójának választani.

Ez a törvény éleszti a választót arra a hiedelemre, hogy a kit szabad jó akarattából választott, az olyan előjáró nem csak felette, hanem érette is vagyon. Egy szóval a szabad választás szükséges minden rendben és állapotban, mivel:

E nélkül nem állhatna fenn a házi gazdaság boldogsága, ha a gazda szolgát és szolgálta gazdát nem szabadon választhatná, egyik sem lenne a másik[na]k nyakán, egyik a mással indulattal, gondolattal, cselekedettel ellenkezne.

Zavarba jőne a házassági élet (a mi az ellenkező esetekben úgy is szokott történni) szabados választása nélkül a házastársnak, ott lakoznék az unalom, a veszekedés, a tereh, a szerencsétlenség minden gyümölcse.

[...]

Szabadon választjuk magunknak az eledelt, italt és ruházatot, és éppen ezért dicsekedünk külső békeességével s örömeivel életünk[ne]k, ha mind ezekben szabadságunk vagyon, hogy ne lehetne, s hogy ne kellene lenni az elől járók választásában, holott a főtől függ az egész test és annak boldogsága. De nem csak lehetséges és szükséges a szabad választás, hanem hasznos is. Mivel:

Az által meg tartatik a gondolkodásbéli szabadság, melyet ha elvesztünk, üres edénnyé változtatjuk az embert, nem bölcsen választott célra, hanem mint kiszabott útra, erőszakosan vonszoltatjuk.

A szabad választás által az esméret világa terjed, mert minden választó törekedik meg ismérni, meg mérni, meg becsülni azt a jót, mellyel élni akar s előre készíti magát ahhoz, azt pedig magához alkalmaztatni.

[...]

Az által az ember méltósága, becse meg marad, mivel magának ura, nem szolgája, és felemelt fővel bátran mégyen bé a maga boldogsága uttyába, nem kényszerítve oda, hova nem akarna.

A szabad választás által a nemzeti character meg tartatik, ahol e vagyon, az ilyen nemzetben gondolkodó fejek vagynak, a jót meg ismérni kiváló elmék messze látnak..." (USZLT)

E szónoklatokat olvasva arra következtethetünk, hogy a változások szele megérintette a székelyföldi közgondolkozást is. Nem tudhatjuk, milyen mélységben és mértékben, de tény: az udvarhelyi iktató ünnepség nyílt rendezvény volt, ahol ott szorongott az udvarhelyi „főbb és alsóbb rendű nép” sokasága. A szónokok pedig, túl azon, hogy fitogtatják korszerű műveltségüket, nevelni igyekeznek, élve a lehetőséggel terjeszteni „az esméret világát”.

A művelődéstörténeti kutatás mindeztidáig keveset foglalkozott – a fenti összefüggésben – az 1764-ben létrehozott határkatonaság intézményével. Jelen tudásunk szerint alaposan megfontolandó, de még bővebb adatolásra szorul például az a vélemény, hogy a székely ezredek

katonái, akik részt vettek a kor nagy európai csatározásaiban (a bajor örökösödési háború, a francia háborúk – amelyeket a korabeli gyergyóújfalusi pap, klasszikus műveltségét fitogtatva nevez kedves historizálással „Bello Gallico”-nak –, a Lengyelország felosztását kivitelező hadműveletek) nem csupán a rettegett „frantz nyavalyát” hozták haza (Garda 1998: 92). Természetesen nem arra kell gondolni, hogy minden otthonába visszatérő székely baka hátizsákjában egy-egy Voltaire-mű lapult francia eredetiben, de a nyugati világban látottak-tapasztaltak mindenképp befolyásolták életszemléletét, világlátását, erkölcsi felfogását, hétköznapi kultúráját.

További kutatásokra érdemes a határkatonaság tisztjeinek szerepe is. Hadd említsünk itt is egy elgondolkodtató ténytet: a csíkszeredai Mikó-várban, az erdélyi katolicizmus és népi vallásosság csíksomlyói fellegrára közvetlen szomszédságában, 1780-ban szabadkőműves páholyt alapított Gróf Draskovich János ezredparancsnok. A páholy „Az igaz egyetértéshez” nevet viselte, és a csíki papságot is sikerült behálóznia: tagja volt például a göröcsfalvi születésű szentdomokosi plébános, Tankó Mátyás (1769-1808). (Szócs 2005:52–53)

Összegezve: a 18. század, és hangsúlyosan az ezt lezáró századforduló székelyföldi embere számára – természetesen iskolázottságával, műveltségével arányosan – a látóhatár több ablakon át tárja fel új távlatait, miképpen az udvarhelyi alkirálybíró mondotta, „az esméret világa terjed”. Érdemes volna hát e terjedés kiindulási pontjairól és útjairól egy, az eddigihez képest valósabb és részletesebb képet kialakítani.

Felhasznált irodalom:

- Bíró, Lajos (1943): Udvarhelymegye elhunyt jelesei az irodalomban. Székelyudvarhely, Könyvnyomda RT.
- F. Csanak Dóra (1983): Két korszak határán. Teleki József, a hagyományőrző és a felvilágosult gondolkodó. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Fülöp, Árpád (1897): Csíksomlyói nagypénteki misztériumok. Budapest, Régi magyar könyvtár. 3.
- Garda Dezső (1998): A falutörvénytől a közbirtokosságig. Gyergyóújfalu monográfiája. Csíkszereda, Státus Könyvkiadó.
- Hermann, Gusztáv (1993): Székelyudvarhely művelődéstörténete. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó.
- Hermann, Gusztáv Mihály (2005): Az erdélyi felvilágosodás elfelejtett alakja: Zsombori József. In: Areopolisz. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok. V. kötet. Csíkszereda, Hargita Kiadó, 74–86. p.
- Kilián, István (1980): A magyar nyelvű színjátszás Kézdivásárhelyt a XVIII. században. In: Csetri, Elek – Jakó, Zsigmond – Sipos, Gábor – Tonk, Sándor (szerk.): Művelődéstörténeti tanulmányok. Bukarest, Kriterion Kiadó, 221-231. p.
- Kovásznai, Sándor (1970): Az ész igaz útján (szerkesztette és bevezette Kocziány László). Bukarest, Kriterion Könyvkiadó.
- Miskolczi, Ambrus (1982): A dél- és délkelet-erdélyi kézműves ipar a kelet-európai regionális munkamegosztásban a múlt század derekán. Ethnographya. 93. évf. 3. szám.

- Nagy Iván (1865): Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. XI. Pest, Ráth Mór kiadása.
- Pálmay József (1900): Udvarhely vármegye nemes családjai. Székelyudvarhely, Betegh Pál Könyvnyomdai Műintézete.
- Sándor, János (1896): A székelykeresztúri unitárius gymnasium történelme. (Becsek Dániel Könyvnyomdája, Székelyudvarhely,) Székelykeresztúr.
- Staud, Géza (1988): A magyarországi jezsuita színjátékok forrásai. III. (1561-1773). Fontes ludorum in scholis S. J. Hungariae. Pars tertia. Budapest, A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadása.
- Szigethi, Gyula Mihály (1836): A Székely Nemzet eredete, változása és rende 374-ik esztendőttől fogva 1063-ig egy rövid kéz-iratból. In: Felső-Magyarországi Minerva, 15–22. p.
- Szőcs János (2005): A csíkszeredai Mikó-vár, Csíkszereda, Csíki Székely Múzeum.
- Tonk, Sándor (1990): A marosvásárhelyi református kollégium múltjából. In: Medvigy Endre (szerk.): Marosvásárhely és vártemploma. Budapest, A Ráday gyűjtemény tanulmányai. 3. 113–122. p.

Levéltári források:

- Román Országos Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága, Kolozsvár. Udvarhelyszék Levéltára. Közgyűlési jegyzőkönyvek, I/20 c. (rövidítve: UzsLT)

Husz Mária:

A kulturális örökségpolitika fókuszpontjairól

Abstract:

A következő írás a kulturális örökség és a politika közötti viszonyokat vizsgálja, az örökségek speciális létmódját és az örökségre vonatkozó politikai cselekedetek és diskurzusok egyes típusait. A politika hatalomról szól és az örökség, természeténél fogva politikai jelenség, mióta csak a történelmet a háborúk győzteseinek és a hatalom birtokosainak szemszögéből mesélik. Egy örökségi objektum identitása állandóan a változás állapotában lehet a sokféle politikai, kulturális és gazdasági küzdelem közepette, melyet a múlt jelentése felett vívnak. Az uralkodó osztályok gondosan felügyelik a történelmi újjáteremtés tartalmát és formáját, önmagukat legitimálják azzal, hogy jelenkori szociokulturális értékeiket a múltra vetítik. Ez különösen a fejlődő országokban nyilvánvaló.

Abstract:

Our focal points of the cultural heritage policy

The following piece of writing examines the relations between heritage and politics, the special being of inheritances, the types of political acts and discourses related to heritage. Politics are about power and heritage is a political phenomenon by nature, ever since history is told from the point of view of war winners and power owners. The identity of a heritage object can be constantly in a state of changing, in the midst of all sort of political, cultural and economic fights, fought above the meaning of the past. The ruling classes supervise carefully the content and the form of historical recreation; they legitimate themselves by projecting their present sociocultural values to the past. This is especially obvious in the developing countries.

Felvezetés

A kulturális, természeti és szellemi örökségek elismerése, megőrzése, fenntartása, használata, működtetése, bemutatása, interpretációja számtalan politikai döntést igényel. Mennyiben szólnak bele politikai eszmék annak a meghatározásába, hogy mi számít örökségnek, és hogyan mérhetőek össze ezek a szempontok például a régészet érveivel? Milyen örökséggel és múlttal kapcsolatos kérdések merülnek fel különböző társadalmakról, az örökség folyamatairól (Allen 2010: 154-197)? Kié a tulajdonjog, kinek az öröksége, kinek van rendelkezési joga, kötelessége az örökségobjektum felett? Az államigazgatás, a közjog, a civil társadalom milyen intézményei, hogyan és miképpen, milyen felhatalmazásból, mely elvekre hivatkozva, milyen törvények betartásával, mifajta költségvetésből biztosítják azt, hogy az adott emlék a társadalmi emlékezet kultikus tárgya, valamely kollektív identitás táplálója legyen? Hogyan lehet összeegyeztetni az örökség autentikusságának elvét a gazdasági hasznosítás követelményeivel? Miféle konfliktusok léphetnek fel a személyes, családi, helyi, regionális, nemzeti és nemzetközi szintek között?

E problémafelhőből jelen tanulmány keretei között arra a hipotézisünkre fókuszálunk, hogy bármely örökség valamiféle konstrukció, melynek rendeltetése lényegében politikai koncepció eredménye. A társadalmak, társadalmi csoportok és a hatalmon lévő kormányok szubjektív módon, saját ideológiai céljaiknak megfelelően interpretálják a múltat. Erős politikai befolyás alatt állnak azok a módszerek is, melyekkel az örökségi objektumokat meghatározzák. Ezek a hatások, ha nem is közvetlenül az örökségre vonatkoznak, újabb történelmi, társadalmi vagy kulturális lehetőségeket nyithatnak meg, ugyanakkor eddig meglévőket módosíthatnak, illetve megszüntethetnek.

Számtalan különböző aspektusból definiálható már az örökség fogalma is. Esztétikai kritériumok alapján, történelmi jelentőség, gazdasági, társadalmi okok és hatások mentén. Sok szempontból különböző örökségek működnek egyszerre. Európai, közel-keleti, indiai, és más ambivalens, vagy egymással versengő örökség-modellről számos esettanulmány éri tetten az örökségekkel való bánásmódban a kormányok, a politikai hatalom szándékait, céljait és eszközeit, a változatos megoldási gyakorlatokat (Smith– Robinson 2009).

Bizonyos ideológiákat történelmi, kultikus épületek, múzeumok, műemlékek és emléktáblák, emlékhelyek, turisztikai tájak és más nyilvános helyek által tartanak fenn és mutatnak be. Az örökség reprezentálása legitimálja a jelenlévő társadalmi és politikai értékeket és struktúrákat. Az örökség tehát értékek (re)prezentációja, ezért használhatják a múlt manipulálására, kizárására vagy újraírására. Minden legitim örökség a múltak hatalmas választékából szelektál. Végső soron, a hatalom birtokosán múlik, hogy milyen örökség marad fenn (Timothy – Boyd 2003:258). A hatalom, a kizsárolási tendenciák, az ellenőrzés és a helyi részvétel érdekkülönbségeket indukál a hivatalos örökség diskurzus és a csoportérdekeket tükröző alternatív örökségnézetek között. Az autorizált, állami örökségkonstrukciók gyakran a hatalmon lévő osztály, az erőpozícióban lévő, vagy abba kívánczó vallás érdekét szolgálják. Versengő nézetekkel van dolgunk, amelyeknek érvényesülése a helyi politikai erőviszonyok játékán kívül a globális örökségfelfogás aktuális trendjeihez viszonyulástól is függ.

Az egyesült Európában és jelesül Magyarországon egyszerűbb és bonyolultabb is a helyzet. Itt az örökség (különösen az épített örökség) állami intézményeinek működtetési elvei, vezetése, miniszteriális irányítása, a politikai rendszerek váltakozásának befolyása alatt álló felelős szakember- és vezetői gárda cserélgetése, majd egymás szakmai kompetenciáinak kétségbe vonása és támadása van napirenden. A változó jogszabályi környezet, az önkormányzatok ismert finanszírozási és működési problémái nehezítik a döntéshozók helyzetét, a helyi védelemre fordítható szellemi és anyagi kapacitás folyamatos csökkenése a lokális értékek fokozatos elvesztését kockáztatja. A tendencia megállítására, esetleges megfordítására a jelenlegi jogszabályi háttér kevésbé alkalmas, egyre több önkormányzat él a jogszabályi lehetőséggel, és csökkent helyi védett épületeinek számát, törli rendeletéből a helyi karakter megőrzésére irányuló szabályozási elemeket (Sónyák 2009). A frissen módosított örökségvédelmi Törvény szerint 2013. január 1-től, a hazánk által ratifikált Máltai Egyezményrel ellentétben csak a „jelentős” kulturális örökségi értékek élveznek törvényi védeltséget (Kulturális Örökségvédelmi Törvény 2001–2013). A törvényhozás a gazdaság és a tulajdonosok érdekeire, valamint az ügyintézés gyorsaságára hivatkozik. A műemlékvédelem magyarországi átszervezése és annak retorikája, a végrehajtó hivatali struktúra gazdasági-politikai szempontú változtatása meggyengíti a szakmai alapokról kiinduló, önálló műemlékvédelmi szemlélet továbbélését. A

hatalmi erőviszonyok szerinti érdekcsoportok vitája éles (Rácz 2013), a szakmapolitikai műveletek általánosítására – számos publikált példa ellenére – kevesebb lehetőség van.

A turizmus maga is mindinkább keresi a kulturális termékeket, az örökségpolitikák játszmái így egyre nagyobb hangsúlyt kapnak. Ráadásul a turista-tekintet sem politika-közömbös. Az örökségek társadalmi hasznosításának közvetlen módja bonyolult örökség-menedzselési struktúrákat alkot, különösen a fejlődő országokban. Rálátásunk világosabb, ha tágabb horizontot nyitunk az elvi általánosításoknak.

A társadalmi örökségkonstrukciók modelljei

Az örökséget évszázadok óta az elméletben és a gyakorlatban is a társadalom homogenizálására használják, hogy megerősítsék az államiság, a területi hovatartozás, az etnikai jelleg és a kulturális identitás sajátos egységét. E cél érdekében a régészeti tények messzemenően manipulálhatónak mutatkoznak, hiszen a kulturális örökség létét és működését nem tudományos bizonyítékok határozzák meg, hanem a hittel és hagyománnyal összefonódott köz-érzék. Így az örökség, és annak materiális megjelenése, kollektív identitásképletek alapjává válik, s beépülve az egyének személyes identitáskonstrukciójába megalapozza az államhoz, territóriumhoz, néphez és kultúrához való tartozásukat. Az identitás és az örökség egységének koncepciója ily módon belső stabilitást és külső szilárdságot kínál (Dolff-Bonekämper 2009). Mivel az örökséget és az identitást egyaránt a társadalom konstituálja, az identitáskonstrukciók és az örökségkonstrukciók ugyanúgy a társadalom változásától, valamint egymástól kölcsönösen függő entitásokként léteznek, ez a két, egymással összefonódott struktúra idővel mitizálódik. Ekkorra a kívülről jövő kritikai ellenvetéseket és vitákat támadásokként, a belülről jövőket pedig árulásként értékeli.

Ilyen territoriális és kulturális metaforák alapozták meg az európai államok nagy nemzeti narratíváit. Mivel az egyesült Európa a nemzetiek mellett más térbeli és szociális paramétereket is igényel, a műemlékeknek és alkotásoknak másfajta jelentéspotenciálja is keletkezik. Olyan értelmezési és mozgási lehetőségek tárulnak fel, amelyek korábban nem voltak elképzelhetők (Council of Europe 2005). Az 1954-es Hágai Egyezmény kimondta, hogy „a kulturális javakban okozott károk, bármely nép tulajdonát is képezzék ezek a javak, az egész emberiség kulturális örökségének megkárosítását jelentik, minthogy mindegyik nép hozzájárult a világ kultúrájához” (A kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelme 1954-1957). Az UNESCO egyezmény (Világörökség egyezmény 1972) később megerősítette az értékek és jogok nyugati fogalmát. A múlt tulajdonlását és fenntartását máig elárasztja a területi örökségek néhol megoldhatatlannak látszó problémája, képes erodálni a központi kulturális kérdésekkel kapcsolatos társadalmi, politikai vagy vallási fenntartásokat. „A világörökség valódi sikere láthatóan attól függ, hogy milyen mértékben lesz egyetemes a felvilágosodás a világon” (Meskell 2002:568).

Az örökségkonstrukció térbeli és társadalmi kerete

Mivel a politika és a közigazgatás minden államban területiális egységekben szerveződik, logikus, hogy az emlékérték-meghatározások is ezt a modellt követik. A jelentéshierarchiák térbeli rangsort tételeznek a lokálistól, a regionális, nemzeti, és - az UNESCO világörökség-listájának megalapítása óta - legfőleg az egyetemes szintig. Egy olyan emlékeknek, amelynek helyreállításához a központi állami költségvetést kívánják igénybe venni, nemzeti jelentőségűnek kell lennie, vagy legalábbis sikeresen kell ezt állítani. Így az a látszat keletkezik, mintha a mindenkor területi egységek megfelelnek az etnokulturális egységeknek. A történelem azonban azt mutatja, hogy a múltban semmi sem volt labilisabb, mint a területi határok. Egy emlék térbeli hovatartozása történetileg másként definiálható, mint ahogyan azt a jelenkori közigazgatási határok sugallják. Ezért egy örökségkonstrukció térbeliségét változóként helyes értelmezni. A migrációs mozgalmak szélessége, mélysége és hatótávolsága miatt az örökségkonstrukciók szociális kerete ugyancsak időtől függő változónak tekintendő. Az építészeti emlékek és a múzeumi tárgyak örökségi meghatározásakor külön-külön kell pozicionálni az időben alakuló lokális, a törvényes, a materiális, a formális, valamint a szemantikai státust. A régebbi építészeti emlékek térbeli és szociális kontextusa is gyökeresen megváltozhatott, elveszthette anyagát és jelentését, s újat kaphatott. A hely területiális, állami hovatartozásának változásai, topografikus stabilitása, a jogi és kulturális tulajdonlás és használat, a rendelkezési igények, az intézményes értelmezési jogosultság, antagonizmusok, azaz a korábbi örökségkonstrukciókban viselt szemantikai jelentés mind-mind befolyásolja egy örökség státusát. Szerepet játszik a lokális, regionális és nemzeti identitáskonstrukciók és -kötődések, az értelmezések és interpretációk története, hiszen a jelenkori értelmezés ezeket fűzi tovább, még ellentmondásaival is. Véglegesen körülhatárolt örökségstátus lehetetlen.

A gyűjtemények olyan tárgyakból állnak, amelyek korábban valahol máshol voltak. A tárgyak, korábbi használati és jelentés kontextusból kiszakítva, a kollekciónban más vonatkoztatási és értékelési keretet nyernek. Többszörös térbeli és kulturális hovatartozásukat a lokális és törvényi státus, a formális, materiális, és szemantikai helyzet határozza meg. Ezek a - helyenként élesen eltérő - jelentéstulajdonítások régebbi, összefonódások egyéb identitáskonstrukciókkal és identitáskötődésekkel jelentős konfliktusok forrásai lehetnek.

Ausztrál bennszülöttek egy csoportja például nehezményezi a csontvázak maradványainak kiadását (az ősök szellemének mágiája miatt) és károsnak tartják kulturális termékeknek tekinteni rájuk. Néhány régész viszont azzal érvel, hogy ha az onnan származó kulturális termékek és a tudományos kutatás tárgyát képező csontmaradványok a múzeumi gyűjteményből visszakerülnének az őslakosokhoz, ez a megsemmisülésüket jelentené. Természetesen a kortárs nyugati társadalmakon belül a kultúra és hit gyakran fellép az ellen, hogy esztétikai és történelmi értéket tulajdonítsanak tárgyaknak, tevékenységeknek és helyeknek. Ilyen esetekben cenzúrázás vagy vallási változás okozhatja - több-kevesebb nyilvános jóváhagyással - a tárgyak megsemmisítését vagy megcsonkítását (Harrison 2010:167).

Az örökség ártatlan szemlélő is lehet, ahogyan Angkor Vat templomai Kambodzsában, melyek súlyosan megsérültek az ország polgárháborúi közben a hetvenes és nyolcvanas években. A háború által okozott hatalmas károk mellett a legnagyobb veszteség az volt, hogy a háború miatt kimerültek azok a pénzügyi források, melyek segítségével megőrizhették volna ezeket az emlékeket. Húsz évig egyáltalán nem fordítottak energiákat a fenntartásra, hiszen a háborúzó

erők foglalták el őket. Az építmények nagy részét visszavette a természet. Angkor Vat a francia Henri Mouhot felfedezése volt. A francia régészeti expedíciók a kolonizáció idején kezdődtek, amikor elsőként Louis Delaporte gyűjtő múzeumot szeretett volna alapítani Párizsban a műkincsek számára. 1878-ban az innen elszállított szobrokat be is mutatták a párizsi világkiállításon. Majd a 20. században az École Française d'Extrême-Orient (EFEO 2013) régészei a Service de conservation des monuments du groupe d'Angkor-csoportban a helyszínen végezték el a legfőbb kiásási, tisztítási, konzerválási, helyreállítási műveleteket, anastylosis módszerrel. A polgárháború lezárultával pedig, 1991-től Japán és az UNESCO valamint széles nemzetközi állami és privát szervezetek együttműködésével, a helyi lakosság képzésével és infrastrukturális beruházásokkal kezdődött a turisztikai hasznosítás serkentése (World Geographic Magazin: Angkor, 2013).

A kulturális tulajdon és az értelmezés joga

A társadalmi értékképzés európai modelljének szakmai kulcsszereplői a múzeumi kurátorok és a műemlékvédők, amennyiben felelősséget viselnek műtárgyak és épületek szemantikai jelentéséért, fontosságáért és interpretációjáért. Ők állapítják meg, milyen társadalmi érdeklődés várható valamely örökségi objektum iránt, hogy azt egy közvetíthető örökségkonstrukcióba beépítsék. Az örökségek sorsa feletti döntés azonban nem az ő kezükben van.

Számtalan restitúciós követelés mutatja a nemzetközi kulturális örökségpolitika élességét. Ennek homlokterében áll az a probléma, hogy a múzeumokban és gyűjteményekben fellelhető ingó tárgyak származása nem mindig vezethető vissza egyenrangú partnerek közötti kereskedelmi kapcsolatokra. Kié az értelmezés joga, és ki az, akit ezt szintén megilletne? A lokális, a tulajdoni státusz és a jogi tulajdonigények mellé a tudományos és a kulturális szempontok is felsorakoznak. Bizonyos álláspontok szerint célszerűbb lenne a tárgyakon való osztozás helyett az értelmezés jogát megosztani akár olyan szereplőkkel is, akik nem a tárgy eredetének kultúrájából származnak (Dolff-Bonekämper 2009).

A nemzet, mint értelmezési opció

A szociokulturális hagyaték olyan részei, mint a babonák, a népzene és a népi élet gyakran alapjául szolgálnak a nemzeti identitásnak. A nemzetfogalom, mint szimbolikus értékekkel integrált közösség, a haza, mint az összetartozás vágya és célja, valamint a nemzeti örökségnek a szimbolikus javaktól a kultúrára és intézményeire vonatkoztatott eszméje – az európai múzeumi kultúrát és a történelmi örökség megőrzését meghatározó értelemben – a francia forradalom idején jelent meg. A hatalmi jelképek és a műkincsekben megtestesülő múlt eltörlésére irányuló vandalizmus megfékezésére Talleyrand, Grégoire abbé és Cambon a kultúra olyan fogalmával operált, amely az ország történelmi kontinuitását, a szabadság és a művészet megfeleltetését, a műemlékeknek a nemzeti oktatásban betöltött szerepét deklarálta. Ennek eszköze a szimbolikus objektívációk gyűjtése és a megőrzése volt. A zsarnokság, az egyenlőtlenség és a babona jelképeinek kontextusát a közvetlen tartalomtól és múltbeli történelmi funkciótól függetlenített kultúrafogalommal kellett felváltani. A művészeti és tudományos emlékek elpusztítását tiltó és a teljes történelmi örökség megőrzését elrendelő dekrétum a jakobinus terror alatt született meg és máig érvényes. A műemlék terminus épületre, sírra, szoborra, üvegablakra, technikai

találmányra vonatkozott, mindarra, ami a nemzet történelmét dokumentálhatja. Ez azt jelentette, hogy a művészet, irodalom és a tudomány eladdig személyes, családi érdekkörbe tartozó emlékei egy mind bonyolultabb intézményrendszer illetékességi körébe kerültek, amely teljesítette a kontextustól való megfosztás funkcióját, profanizálta, semlegesítette őket. Paradox módon a hadizsákmány muzealizálása indította be azt a folyamatot, amelynek során a (mű)alkotások, eredeti rendeltetésük zárójelbe tételével az emberi szabadságot, a független fantáziát, alkotóképességet tették közkinccsá a nemzet minden tagja számára.

A modern 19. századi történelmi nemzetfogalom konstrukciójához is szükség volt az állampolgári érdekek pusztá egyezésén kívül olyan metaforákra, mint a leszármazás, a hősi múlt emlékezete, a történelmi örökség megőrzése. A nemzet tehát önmaga megalkotása közben hozta létre saját örökségét. A 19. században szilárdultak meg a nemzeti tudat szempontjából fontos műemléki örökség intézményei. A „megismerni és megóvni” jelszava a nemzeti romantika eszméivel karöltve, s politikai motívumokkal dúsulva, a nemzetállamok legitimitását szolgálta (Husz 2007:17-18). A nemzetállamoknak szükségük van nemzeti örökségre. Ez támogatja és erősíti a nemzetképletet, ugyanakkor elnyeli és hatástalanítja más társadalmi-kulturális csoportok vagy régiók potenciálisan versengő örökségét. Ezt a módszert gyakran alkalmazzák újonnan függetlenné vált országokban, ahol a vezetők különleges eseményeken keresztül egyesítik és irányítják az új nemzetet, hazaszeretetet alakítanak ki, emellett gyűlöletet és lenézést gerjesztenek más népek és korábban uralkodó csoportok iránt.

A háborúk általában erős nemzeti érzéseket keltenek, ezért hangsúlyozza sok ország a háborús örökséget, mint a csataterek, nemzeti temetők, ismeretlen katonák sírjai, hogy előidézze a kollektív hazaszeretet érzését (Irimiás 2013). A nemzeti múlt emlékművei nem azt mesélik el, hogy mi hogyan történt, hanem hogy hogyan kell emlékezni ezekre az eseményekre, és hogyan kell megünnepelni őket. A „nemzet lelke” nem azonos a nemzet örökségével, bár a két fogalom sok közös vonással rendelkezik. Laurajane Smith úgy fogalmaz, hogy a 19. századi „nemzeti és faji diskurzusok egybeforrasztottak különböző identitásbeli, történelmi és területi fogalmakat és naturalizálták a közöttük lévő viszonyt. Ezzel létrehozták a „vér és föld” doktrínáját. Az új, tömörebb kapcsolat, amelyet ma „örökségnek” nevezünk, a születő félben lévő nacionalizmus és az egyetemessé váló modernitás narratíváinak kontextusában jött létre (Smith 2006:18) ”.

Az örökségi építmények és műtárgyak meghatározásakor, a nemzeti keret világosan meghatározott politikai igényt nyilvánít ki, nemzetállami legitimációs stratégiákat szolgál, követi az aktuális hatalmi struktúrákat és költségvetési jogosultságokat. Ez alapozza meg az állami gondoskodás és fenntartás kötelezettségét. Azok az örökségi javak, amelyek nem illenek bele a nemzeti ideába, zavarják a szándékolt kulturális homogenitást. Ugyanígy a kritikai-analitikus dekonstrukciók a nemzeti identitás elleni támadásokként elhárításra számíthatnak. Az Európai Unión belül az örökségpolitika célja nemzetek feletti identitás kimunkálása, olyan közös örökség megtalálása, amely egyesíti a tagállamokat, mégis az európai kultúrák sokféleségét és a multikulturalizmust hangsúlyozza.

A vallási keret, politikai erőszak és az egyetemes örökségérték-elv paradoxonjai

A világörökség ideájának legerősebb hatása a globális elképzelésekre az „egyetemes örökség érték”. Ha valami univerzális örökség érték lesz, az azt jelenti, hogy a tárgy, hely vagy gyakorlat jelentősége túlmutat a helyi határokon és megőrzése az emberiség „közös érdeke” lesz. Globális politikai döntés hatására válik egyetemes jelentőségűvé. Konfliktusba kerülhet a döntéshozatali eljárásban a kulturális sokszínűség megőrzésének elve és a világ „közös értéke” megőrzésének elve, azaz a honi kulturális és társadalmi vonatkozások hangsúlyozása és az adott tárgyak, helyek és gyakorlatok összefüggésbe hozása az emberiség örökségének eszméjével.

Az örökség nemzetközi politikai konfliktusba is keveredhet. A világörökségi lista módszerei, az elképzelések az örökség megőrzésére, vagy a hivatalos örökségdiskurzusok ütközhetnek az alternatív örökség-nézetekkel és markáns szerepet játszhatnak a nemzeti történelemben, a helyi vallásban és kulturális gyakorlatban. A világörökség-szisztéma „univerzalista” trenddé válhat a helyi örökség és kulturális gyakorlat sokféleségében. Ugyanakkor a világszervezetek lépéseket tesznek annak érdekében, hogy megvédjék a kultúrák sokféleséget, különösen az erősen homogenizáló törekvéseket mutató nemzetállamoktól.

A vallások történetében gyakori az ellentmondás, hogy némelyek tiltják az emberábrázolást, mint bálványimádást, mások pedig nem. Az emberiség történelme folyamán számos esetben előfordult „képrombolások” ennek a kontradikciónak és türelmetlenségnek a következményei. A tálibok által Afganisztánban megsemmisített Bamiyan Buddhák kapcsán történt a nemzetközi politika egyik legerőteljesebb, emblematisztikus beavatkozása az örökségbe (Bamiyan Buddha 2013). 2001-ben Afganisztánban, a félelmetes Bamiyan völgyben elpusztították a Buddha szobrokat. Rodney Harrison az afganisztáni, Bamiyan völgyben lévő nagy és kis Buddha megsemmisítéséről azt vizsgálja, mi történik, ha az örökség nemzetközi politikai konfliktusokba keveredik, a világörökségi lista módszerei, elképzelései, vagyis a hivatalos örökség diskurzusok ütköznek az alternatív örökség-nézetekkel és meghatározó szerepet játszanak a nemzeti történelemben.

A Bamiyan völgy Közép-Kelet-Afganisztánban, Kabultól mintegy 230 km-re-északnyugatra helyezkedik el. A terület egy közlekedési csomópontban fekszik, ahonnan keletre Kínába, délre Indiába és nyugatra Perzsiába vezet az út, a völgyet először a 3. században foglalták el, amikor a buddhizmus kultúrája Közép-Ázsiában a csúcson volt, és hamarosan – a negyedik századtól a nyolcadik századig - a buddhizmus legfontosabb kolostori központja lett. Ebben az időben vájták a Bamiyan mészkő szikláiba, a fülkében álló két hatalmas monumentális figurát, a mai nevén Nagy és Kis Buddhát. Az 55 illetve 38 méter magas szobrok létrehozása feltűnő, monumentális emlékeztetője a völgy buddhista múltjának, ezek voltak a legnagyobb Buddha faragványok a világon. A Bamiyan völgy fontos korai települése volt a buddhista szenteknek, akik ott vannak eltemetve. Vélhető, hogy a monumentális Buddha szobrokat a harmadik és a hatodik század között vésték a sziklába. Történelmi feljegyzések utalnak az ünnepekre, amelyeket minden évben megtartottak, és amelyek számos zarándokot és utazót vonzottak a szobrokhoz. A tizenegyedik században jelent meg az iszlám művészet és építészet reflektálva a lakosság iszlám iránti igényére. A tizenharmadik század elején Bamiyan városát és a buddhista kolostort kifosztották. Bár a buddhista szobrokat nem rombolták le, de némi tartós kárt szenvedtek. A mogul császár, Aurangzeb, aki vallási fundamentalista volt, állítólag a tizenhetedik században elrendelte a hadseregnek, hogy ágyúval lőjék ki a nagy Buddha lábát. Bár nem voltak gyakorló buddhisták a Bamiyan völgyben ekkoriban (vagy ezt követően), a szobrokat úgy tekintették,

mint erőteljes emlékeztetőket a múlt alternatív vallására. A szobrok torzítása szimbolikus módon mutatja a völgy új politikai vezetőinek hatalmi dominanciáját.

A Nyugat figyelmét a barlangok és műemlékek iránt először a tizenkilencedik században keltették fel azok az európai utazók és felfedezők, akik beszámoltak létezésükről, az első szisztematikus régészeti kutatásra az 1920-as és 1930-as években került sor, amikor a francia gyarmati Afganisztáni Francia Régészeti Missziót felállították. 1970-től Afganisztánban folyamatosan polgárháború volt. 2001 előttig néhány bamiyani barlang templomot lőporraktárnak és barakknak használtak a kormányellenes katonai csoportok. Az 1990-es évek közepéig több szobor arca, keze és lába elveszett, ez erózió és a nemzetközi rombolás miatt (UNESCO, 2003).

A tálibok először 1994-ben kerültek előtérbe, amikor a vezetőjük, a falusi lelkész Mohammed Omar Faruk Molla azt ígérte, hogy kiírja a korrupciót, helyreállítja a békét, újra létrehozza a sariat, vagy iszlám jogot, ha hatalomra kerül. Hatalma alatt a tálibok egy keményvonalas, tekintélyelvű kormányzatot hoztak létre, és újra bevezették az iszlám büntetéseket. A férfiaknak törvénnyel rendelték el a szakáll növesztését, és a nőknek kötelező viselet lett nyilvánosság előtt a burka, amely az egész testükből csak egy vékony rést enged láttatni szemmagasságban. A televíziót és a zenét betiltották, és a lányokat 10 éves koruk után kitiltották az iskolából. A nyugati média megfigyelői jelentették a tálib vallási rendőrség elkötelezett törekvését az új törvények érvényesítésére, amellyel emberi jogokat sértettek, és a kormány nem talált nemzetközi elismerésre keményvonalas politikájáért, amelyek látható kapcsolatot teremtettek a globális terrorizmussal. A nemzetközi szimpátia elnyerésének kudarca ellenére a tálibok a történelmi jogok és hit hordozóinak tartották magukat. Csábító vallási fanatikusként látni őket, de az is világos, hogy a Korán és más vallási dokumentumok szabadon értelmezhetőek, így a tálibok is lehet, hogy jól gondolják, hogy amiben hisznek, az a hiteles örökségük. Ez a természetes mód, ahogyan ők magukat képviselték Afganisztánban és a nemzetközi médiában. 1997. április 17-én Mohammed Omar Faruk Molla kijelentette, hogy a tálibok lerombolják a Bamiyan Buddhákat, mint ikonokat és vallási képeket, mert az iszlám törvények ezeket tiltják. Nemzetközi tiltakozás és fellebbezés után 2001. február 26-án azonban Mohammed Omar Faruk Molla ismét kijelentette, hogy a tálibok lerombolják a szobrokat, mint bálványokat hogy azokat ne imádhassák sem most, sem a jövőben. Az UNESCO tiltakozása ellenére a szobrok néhány hét alatt elpusztultak. Légvédelmi fegyvereket, géppuskákat, dinamitot és aknákat használtak a teljes pusztításhoz. A tálibok a szobrok dinamittal történő felrobbantását videofelvételekkel, az üres vájatokat pedig fényképekkel igazolták a nyugati média felé. A Bamiyan Buddhák megsemmisítése volt a fordulópont, amely befolyásolta az USA vezette koalíciót, hogy 2001-ben megtámadják és megdöntsék a rendszert.

A szobrok elpusztítására hozott törvény a nemzetközi egyezmények és a világ többi része elleni határozott ellenállásként tekinthető. Bár a korábbi nyilatkozatokban a pusztítást még vallási igényekkel magyarázták, Sayed Rahmatullah Hashiminak a New York Timesben tett későbbi interjújában azt mondta, hogy a döntés egy dühös reakció volt egy UNESCO által küldött külföldi delegáció javaslatára, hogy szállítsák a megsemmisítésre szánt tárgyakat a kabuli Múzeumba, amely felajánlotta ennek finanszírozását és a szobrok megőrzését. „A vallásunk szerint, ha valami ártalmatlan, akkor azt hagyjuk létezni. Ha a pénz a szobrokra megy, miközben a

szomszédban gyerekek halnak éhen, akkor azok a szobrok károsak és elpusztítjuk őket” (Harrison 2010:162-163).

A Buddhák megsemmisítése és az arra adott későbbi válaszok egy meglehetősen távoli politikai szinten működtek. A Buddhák, mint vallási ikonok elpusztításának jelentősége a helyi lakosok szemében csekély aggodalomra adott okot. Egy globális politikai diskurzus része volt, amelynek középpontja az ENSZ és más országok részéről megnyilvánuló elutasítás, valamint az Egyesült Nemzetek Biztonsági Tanácsa által meghatározott gazdasági szankciók 1999-ben és 2000-ben, az al-Kaida lázadók és vezetőjük, Oszama Bin Laden bűnpártolása miatt. Ezek a távoli politikai érvek játszottak szerepet ebben az erős politikai ellenszegülésben. UNESCO Világörökség Bizottság 2003. júniusában tartott 27. ülése után a megmaradt Buddhák és fülkék, valamint a völgy egyéb régészeti maradványai egyszerre felkerültek a világörökség listájára, és a veszélyeztetett világörökségi listára.

A „képrombolásként” értelmezhető tettek szoros összefüggésben vannak az örökséggel, bár első pillantásra egyfajta „anti-örökségnek” látszanak. Ennek folyamán az emberek elismerik a kapcsolatot bizonyos tárgyak, helyek és szokások és a kollektív emlékezet között. Az objektumok és gyakorlatok megsemmisítése vagy eltávolítása kísérlet egy új kollektív emlékezethez vezető út egyértelmű kijelölésére (Benton 2010). Az eltávolítási folyamat az ábrázolás szimbolikus erejének elismerése – ha nincs szimbolikus ereje, akkor nem kell megsemmisíteni. Míg a Nyugatnak látnia kell a világörökség hihetetlen pusztulását, azt is meg kell gondolni, hogy a képrombolás ugyanúgy értékítélet, ahogyan más értékítéletek létrehozzák az örökséget. Ahogy a múzeumoknak döntést kell hozni arról, hogy mely tárgyakat őriz meg és melyeket nem, ugyanúgy az ábrázolások lerombolása is értékítélet következménye. A nehézség abban rejlik, hogy megértsük a globális kulturális elvek hatását az élő vallási és kulturális kifejezésekre.

A világörökség modellje feltételezi a kánon örökségét, valamint, hogy az örökség értéke egyetemes dolog, nem pedig az, amit az adott tárgyak, helyek és gyakorlatok pillanatnyilag jelentenek az embereknek. Ezért nagyon nehéz a veszteségek értékelése. A táliboknak a szobrok utálatosak voltak az iszlámra nézve és kellemetlen emlékeztetők egy iszlám előtti múltra. A világ többi része számára viszont lélegzetelállító és látványos leletek. Elvesztésük kár volt, különösen más országok buddhistái számára. Ez felveti a kérdést, hogy van-e mód az érvek egymással szembeni mérlegelésére.

A Bamiyan Buddhák elpusztítása a legjobb példa arra, hogy a célpont nem egyszerűen a szoboregyüttes volt, hanem a világörökség ideája általában, és különösen az Egyesült Nemzetek Szervezete. A világörökség, mint az Egyesült Nemzeteknek az univerzális kulturális tendenciákra vonatkozó szimbóluma, csábító célpontja lett egy olyan politikai rendszernek, amely úgy érezte, hogy kizárták a világméretű politikából. A Bamiyan Buddhák elleni támadás nem csak a szobrokra irányult, hanem egy sor materialista érték erőltetése ellen Afganisztánban, a nemzetközi közösség imperializmusa ellen, amely nem ismeri a helyi törvényeket.

A 20. századi jelképpé alakult a világörökség-fogalom pajzs helyett egyfajta célpont lett. Ez a történet megmutatja, hogy bizonyos objektumok összekapcsolása bizonyos értékekkel néha ellentétes hatásokat vált ki. Azt mutatja, hogy ha valakik bizonyos objektumokat felruháznak ilyen értékkel, az vonzza mások agresszióját, akik úgy érzik, hogy kirekesztik őket. A világörökségek megsemmisítése politikai küzdelem része, amelyben az erősebb kormányok, akik

ragaszkodnak a nyugati elvekhez az örökség kérdésében, ujjal mutatnak azokra, akik politikailag marginalizálódtak, miközben immunisak a saját hibáikra. A múltból való politizálás egyértelműen összefonódik sokkal bonyolultabb kérdésekkel, melyek a nemzetközi kapcsolatokat, valamint az örökségeket körülvevő jogi struktúrákat érintik.

Társadalmi részvétel a tervezésben és fejlesztésben

A hatalomtól függ, hogy a közösségeknek mennyi beleszólásuk van az örökségek hasznosításába. A legfőbb elv, hogy éppen nekik kell hasznot húzniuk örökségükből. Számos kormány és politikai rendszer támogatja és bátorítja, sőt elvárja a részvételt, míg más rendszerekben kifejezetten helytelenítik. Dél-Afrikában például nemhogy a bennszülött feketék öröksége nem volt része az örökségturizmus fejlesztésének, de a bennszülöttek semmilyen formában nem vehettek részt a döntéshozatalban. Az effajta kirekesztésnek régi tradíciói vannak a világon, pedig – gondolnánk – a helyiek ismerik legjobban az emlékeket, a hagyományokat és a helyeket. Sokszor az ő tradícióik, például a természettel kapcsolatban, sokkal inkább támogatják a fenntarthatóságot, mint a kívülállók gyakorlata.

Összegzés

A fenti gondolatmenetekből és az esettanulmányból látható, hogy a társadalom, a gazdaság, a vallás és a kultúra konkrét meghatározó szerepe bármely örökség konstitúciójában a politikai erők különböző szintjeinek küzdelmén alapul. A világörökség-koncepció az európai, homogénebb múlt-paradigma érvényességi határai között szabadabban érvényesülhet, azonban éppen a humanitás és az önrendelkezés tiszteletben tartásának elvét kell szigorúbb kontroll alá vetnünk, amikor egy többvallású, etnikailag megosztott, hatalmi viszályokkal mintázott örökségi helyszín, örökségobjektum sorsáról mondunk ítéletet.

Felhasznált irodalom:

- A kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelme tárgyában, Hágában, 1954. évi május hó 14. napján kelt nemzetközi egyezmény, valamint az ahhoz csatolt jegyzőkönyv (a kulturális javak háború idején megszállott területről való kivitelének tilalma tárgyában) kihirdetéséről. 1957. évi 14. törvényerejű rendelet.
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=95700014.TVR ellenőrzés dátuma: 2013. október 16.
- Allen, Richard(2010): Heritage and nationalism In: *Understanding the politics of heritage*. Edited by Rodney Harrison. Manchester University Press, Manchester and New York, pp. 154-197.
- Bamiyan Buddha
<https://www.google.hu/search?q=bamiyan+buddha&sa=X&tbm=isch&tbo=u&source=univ&ei=DoRnUouZLIvSwbXiYHYDA&ved=0CM0BEIke&biw=1092&bih=484> ellenőrzés dátuma: 2013. 10. 23.

- Benton, T. (2010): Heritage and changes of regime In Benton, T. (ed.) Understanding Heritage and Memory, Manchester: Manchester University Press/Milton Keynes, The Open University.
- Council of Europe - Explanatory Report to the Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society (2005). URL <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Reports/Html/199.htm> - az aktualizálás dátuma: 2005. 10. 28.; ellenőrzés dátuma: 2013. 10. 08.
- Dolff-Bonekämper, Gabi (2009): Nemzeti - regionális - globális? http://www.magyszemle.hu/cikk/20090921_nemzeti_-_regionalis_-_globalis
- EFEO (2013) École française d'Extrême-Orient: La colonisation française au Cambodge et la reconstruction d'Angkor Vat <http://www.gakuji.keio.ac.jp/hiyoshi/hou/fukusenkou/3946mc0000023w1a-att/Nagi12.20.pdf> ellenőrzés dátuma: 2013. október 21.
ellenőrzés dátuma: 2013. október 16.
- Harrison, Rodney ed. (2010): Understanding the politics of heritage. Manchester University Press in association With The Open University.
http://www.kormanyhivatal.hu/download/f/5a/00000/Foepitesz_szakmai_konzultacio_KOH_Pecs_vitaindito20090521.doc ellenőrzés dátuma: 2013. október 18.
- Husz, Mária (2007): Hét fejezet a kulturális örökségturizmusról. Pécs: PTE, FEEK
- Irimiás Anna (2013): A katonai emlékhelyek turisztikai potenciáljának vizsgálata Észak-Olaszországban / The analysis of the tourism potential of war heritage sites in North-Italy In: Földrajzi Közlemények, 137. évf. 2. szám, 153-164.p.
- Kelly, Catherine (2009): Heritage tourism Politics in Ireland. In: *Cultural Tourism in a Changing World*. Edited by Melanie Smits and Mike Robinson. Channel View Publications, Clevedon – Buffalo – Toronto
- Kulturális Örökségvédelmi Törvény (2001–2013): 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0100064.TV Magyar Szemle Új folyam XVIII. 1-2. szám
- Meskell, L (2002): Negative heritage and past mastering in archaeology. In: *Anthropological Quaterly*, vol.75, no.3., 557-574. p.
- Rácz (2013): Örökségvédelem és politikai kommunikáció In: <http://epiteszforum.hu/oroksegvedelem-es-politikai-kommunikacio> ellenőrzés dátuma: 2013. október 22.
- Smith, Laurajane (2006): *Uses of heritage*. Abingdon and New York: Routledge.
- Smith, Melanie – Robinson, Mike (2009): *Cultural Tourism in a Changing World. Politics, Participation and (Re)presentation*. Clevedon-Buffalo-Toronto: Channel View Publications
- Sónyák József (2009): A helyi építészeti örökség védelme, fenntarthatósága. Főépítész szakmai konzultáció 2009. 09.21. Pécs Online:
- Timothy, D.J. – Boyd, Stephen W. (2003): *Heritage Tourism*, London: Prentice Hall
- UNESCO (2003) Nomination file for the Cultural Landscape and Archeological Remains of the Bamiyan Valley [online]

<https://www.google.hu/#q=http:whc.unesco.org%2Fen+%2Flist+208%2Fdocuments>
ellenőrzés dátuma: 2013. október 17.

- UNESCO Világörökség egyezmény 1972 – 1985 (Magyarország csatlakozása)
<http://www.vilagorokseg.hu/portal/vilagoroksegrol.php?id=20070131183521>
- World Geographic Magazin: Angkor (2013)
<http://www.hotdog.hu/worldgeo/unesco-vilagorokseg-tagj/angkor> ellenőrzés dátuma:
2013. október 21.

HAZAI TUDOMÁNYOS MŰHELY

Maróti Andor:

Közösségi a közművelődés?

A közművelődést mostanában mind gyakrabban közösségi művelődésnek mondjuk, hogy megkülönböztessük a művelődés más formáitól. A kifejezés azonban nem egyértelmű. Lehet kis csoportos tevékenységként felfogni, és lehet egy település helyi szükségleteihez és sajátosságaihoz igazodónak tekinteni. A kifejezés értelmezését nem ez a kettősség zavarja. Inkább az, hogy a hazai gyakorlata nem mindenütt azonosítható a közösségi művelődéssel. Többnyire azért, mert a közösséget azonosítják a csoporttal, holott a kettő nem azonos. Közösségnek csak olyan csoportot mondhatunk, amelyben közvetlen kapcsolat van az emberek között. Személyesen ismerik egymást, a céljaik közösek, és e célok megvalósításáért együttműködnek egymással. A közösség emellett nem alkalmi társulás, hanem tartós. Már csak azért is, mert a vállalt célok megvalósítása, a fölmerülő problémák megoldása hosszabb időt igényel. A csoport viszont lazább alakulat, tagjait sem közös érdek, nem közösen vállalt cél nem tartja össze. Alkalmilag jön létre, az adott helyzet megszűntével a csoport feloszlik.

Az egyszerű halmazként viselkedő csoporthoz képest a közösségnek többlete is van: az több mint tagjai aktivitásának összessége, mert a köztük kialakuló véleménycsere és az egymást kiegészítő tevékenység akkor is létezik, ha a tagok száma csökken.

A két fogalom különbségét példákkal lehet konkrétabbá tenni. Egy vonat utasai egy-egy fülkében csak csoportot alkotnak, még ha a céljuk hasonló is: valahová eljutni. A leszállásuk helye azonban nem azonos. Még akkor sem egymás ismerősei, ha utazás közben beszélgetnek egymással. Közösségnek csak akkor mondhatnák őket, ha például egy turista-csoport tagjai lennének, akik előzőleg rendszeresen jártak együtt kirándulni, és eközben szinte baráti kapcsolatot alakítottak már ki egymás között. Csoportnak mondhatjuk egy színházi előadás közönségét, ahol az embereket ugyan azonos cél hozott össze – egy színmű megtekintése – de ebben nem kell együtt tenniük valamit, még ha az előadás végén mindannyian tapsolnak is. Ez azonban nem az előadás kivitelezéséért történik, hanem a művészi teljesítmény elismerését fejezi ki utólag. A nézőtéren ülők egymást előzetesen nem ismerték, és az együttlétük is megszűnik az előadás befejezés után. Alkalmi együttlétük bizonyosága annak, hogy nem közösségként viselkednek.

Ha már most a közművelődés gyakorlatából vesszük példáinkat, megállapíthatjuk, hogy egy több éve működő műkedvelő művészeti csoport közös munkája miatt közösség lehet, de egy ismeretterjesztő előadás hallgatósága nem az, még ha sorozatról is van szó, ahol a résztvevők viszonylag állandók. Ezzel kapcsolatban felidézhető egy tanulságos esemény a 90-es évek elejéről. Akkor jött hozzánk néhány svéd közművelődési szakember az Arbetarnas Bildings Förbund (Munkásművelődési Szövetség) képviselőiként, akik ismertették a náluk széles körben elterjedt tanulóköri mozgalmat. Beszámolójukat a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat megyei, városi titkárai hallgatták meg. A svédek elmondták, hogy a 12-20 fős (néha csak 6-8 fős) csoportok tagjai rendszeresen találkoznak egymással, hogy egy közösen kiválasztott témakört beszéljenek meg tapasztalataik és olvasmányaik alapján. Olykor nincs szakértő vezetőjük, ezért amit tesznek, az „csoportos önképzésnek” mondható. Amikor a svédek előadása után hozzászólások következtek, az egyik magyar hallgató kijelentette, hogy tulajdonképp semmi újat

sem hallottak, hiszen egy előadás közönsége is tanuló csoport. Ez a felszólaló nem értette meg, hogy módszertani szempontból lényeges különbség van egy előadás hallgatósága és egy öntevékeny csoport tagsága között. Mert igaz ugyan, hogy az előadás hallgatói sem teljesen passzívak, hiszen szükség van az aktív figyelmükre, és az előadás után hozzá is szólhatnak, kérdezhetnek, de az ismeretek kifejtésében az ő szerepük mégis másodlagos az előadó teljesítményéhez képest. A tanuló csoportban viszont mindenki főszereplő, az ő hozzájárulásuktól függ az, hogy a közös munka eredményes lesz-e. Mintha ez a különbség nem lett volna magától értetődő, feltételezhető volt, hogy az említett felszólaló véleményével mások is egyetértettek, mert senki sem fogadta el a svéd szakértők ajánlatát, hogy segítenek nálunk kiépíteni a tanulókörök hálózatát.

Elgondolkodtató, hogy mivel magyarázható ez az ellenállás az ismeretterjesztés megújításával szemben. Csak azzal, hogy az előadásokat szervezőknek eszükbe sem jut, hogy a kiválasztott témákon és az előadásra felkért szakembereken kívül a várható hallgatók művelődésében is gondolkodjanak? Talán azért, mert a művelődést a hallott információk automatikus átvételével azonosítják? Vagy a témákhoz nem értő laikusok megbeszélésének értékében és eredményességében nem tudnak bízni? Valószínű, hogy ennek mélyebb okai vannak.

Még a 60-as évek elején alakult Pomázon egy kertbarát-kör, amelynek a tagjai gyümölcs- és zöldségtermesztő kiskert-tulajdonosok voltak. Csakhamar kedvelté vált ez a társulás, mert a tagjai sorra látogatták egymás kertészetét, és az így szerzett tapasztalatokat beszéltek meg. Hívtak máshonnan is szakembereket, a lényeges számukra mégis a közvetlen tapasztalatcsere maradt. Mindaddig zavartalan volt a működésük, amíg egy helybeli politikai vezető ki nem jelentette: az ellenforradalom is így kezdődött. Mármint azzal, hogy az emberek csoportokba verődve mondták el véleményüket az aktuális eseményekről, nem elégedve meg azzal, amit a központi irányítás mondott. Ez az esemény még közel volt 1956 októberéhez, és érthető volt a gyanakvás mindenféle társadalmi megmozdulással szemben, még ha az olyan politikailag semleges témáról szolt is, mint a kertészet. A 60-as évek második felében azonban más volt a helyzet. Hivatalosan meghirdették az „új gazdasági mechanizmust” és azzal összefüggésben a „szocialista demokratizmust”. Javasolták az alulról jövő kezdeményezések támogatását, és ez jelent meg a népművelés fogalmát felváltó közművelődés értelmezésében is. Még a 40-es évek második felére jellemző „szabadművelődésre” is lehetett hivatkozni, amelynek vezetője Karácsony Sándor, a debreceni egyetem tanára kijelentette: „a népművelésben más műveli a népet, a szabadművelődésben maga művelődik a nép, ahogy igénye és kedve tartja”. Ezért „bele ne essünk a régi hibába...passzív valaminek ne vegyük a kultúrálendő felet... A kultúrálendő fél csak abban részesíthető, amit igényel. Hiába tömök, erőltetek bele egyebet, visszautasítja. A kultúrálendő fél igazán termőföld, azt termi, amihez kedve van, az gyökerezik meg benne, ami bele való”. (Karácsony, 1947. 4)

Az ilyen hivatkozások mégis kevésbé érvényesültek a gyakorlatban. Az „igények kielégítése” ugyan felkapott jelszó lett, de ezt sokan úgy értelmezték, hogy szórakoztatni kell az embereket. Hivatalos állásfoglalásokban megjelent a helyi szükségletek felmérése, de sokhelyütt ez úgy történt, hogy az éves népművelési tervek elején leírták az adott településre jellemző gazdasági és kulturális adatokat, ezután azonban ezektől függetlenül, tehát nem ezekből levonva következtetéseket sorolták fel a „nevelési feladatokat” szolgáló rendezvényeket. A tervezés társadalmi megalapozása üres szólamná vált, a gyakorlat megmaradt a szokványos mederben.

Az olyan kezdeményezések, amelyek megpróbálták korszerűsíteni a közművelődést, követők nélkül maradtak. (Ezeket ismertette az Országos Közművelődési Központ kiadásában megjelent „Közelítések” c. interjú-kötet.) A gyakorlat nem volt érett arra, hogy a művelődés valóban közösségivé váljék. Tanulságos, hogyan torzult el a „kiscsoportos művelődés” fogalma, amit ezekben az években már szólamszerűen emlegettek. Egyesek úgy vélték, nem baj, ha egy előadáson, egy művészeti eseményen kevesen vannak, mert már nem a tömeghatás a cél. Az ilyen véleményt hangoztatók nem értették meg, hogy nem a kis létszám a döntő, hanem a résztvevők aktivitása.

Persze már akkor is voltak nálunk szakkörök egy tárgykör aktív elsajátítására, de ezek mindig valamilyen hobby köré szerveződtek. Alakultak ásványgyűjtő, bélyeggyűjtő, régi érmeket gyűjtő, dísznövény-termesztő, kisállat-tenyésztő, fotó- és kisfilm-készítő, honismereti és csillagászati körök. Ha nem is jött létre sok ilyen társulás, de általában tartósnak bizonyultak. S ami még lényegesebb: tagjaik tanulmányozták a tárgy szakirodalmát, így az érdeklődési körük szakértőivé váltak. Mégis kuriózumok maradtak a közművelődésben, nem váltak annyira meghatározóvá, mint a tanulóköri Svédországban és a többi észak-európai országban. Tény, hogy közművelődésünkben ma sok kis csoport található, kérdés azonban, hogy mind közösségek-e? Vegyünk egy példát: egy idegen nyelvet tanuló csoportot. Ezt tanfolyamként hirdetik, nem véletlenül. Noha a résztvevők száma egy csoportban kicsi, aktivitás is jellemzi a tevékenységüket, sőt sok esetben egymással együttműködve oldanak meg feladatokat. Mégis munkájukat a nyelvtanár irányítja, a csoport tagjai hozzá alkalmazkodva végzik gyakorlataikat. Egy lényeges mozzanat hiányzik tehát, hogy e csoport közösség legyen: az önirányítás. Kérdéses persze, hogy lehet-e nyelvet tanulni vezető nélkül? Egyénileg természetesen igen, tankönyvek és hangszalagok felhasználásával. Csoportban nem? Finnországban volt egy tolmácsoló, aki egy magyar nyelvet tanuló kör tagja volt, és ennek a körnek nem volt vezetője. A csoport önmagát vezette tankönyv és hangszalag alkalmazásával. Ez nálunk elképzelhetetlen. Annyira megszoktuk, hogy valamit tanulni akkor lehet, ha tanítanak bennünket.

Közösség lehet-e egy település szükségleteire és sajátosságaira épülő gyakorlat? Itt nyilván a település lakóit kellene közösségnek tekinteni. Akkor fogadható el ez, ha az ott élők jól ismerik egymást, közösek a problémáik, és azok megoldására rendszeresen együttműködnek egymással. Egy kis lélekszámú településen ez kialakulhat, ahol viszont sokan élnek, ott nem. Itt az élet sokkal differenciáltabb, az emberek érdekei és érdeklődési irányai sokfélék, arról nem is szólva, hogy nincs közöttük személyes kapcsolat. Mondhatnánk tehát, hogy a kis falvak lakói közt lehetséges a közösségi életforma, a nagyközségekben és a városokban nem. Talán nem véletlen, hogy itt a helyi sajátosságokra épülő rendezvényekre nagyszámú közönséget várnak, és szó sincs arról, hogy a programok tervezését, szervezését közösségek végeznék. Közösség helyett tehát a „közönség” részvétele jellemzi ezeket. Jó példái ennek a mostanában gyakran szervezett falunapok és városrészi ünnepek, amelyek többnyire a helyi ételek, italok népszerűsítésével összekötött rendezvények, ahol kézművesek termékbemutatói, vásári árusítók sátrai vonzzák a látogatókat. A cél az összetartozás érzésének felkeltése a jó hangulat felidézésével. Ez ugyan elérhető, de ettől a látogatók még nem válnak közösséggé, mert a cél mindig az, hogy sokan jöjjenek el, hiszen a tömegesség a siker bizonyossága. Az ilyen kezdeményezések csak a közösségi érzés iránti nosztalgiáinak tekinthetők a társadalmi létformában. A helyi sajátosságokhoz igazodó tevékenység csak akkor válhatna közösségivé, ha egy kis létszámú csoport a

helytörténeti emlékek feltárására és bemutatására vállalkozna. Még inkább akkor, ha a napi élet problémáinak megoldására, az infrastruktúra fejlesztésére néhányan összefognak, hogy a kezdeményezésükkel szervezeten számolják fel a hiányosságokat. A közösségfejlesztés látszólag távol áll a közművelődés szokásos, szűken vett értelmezésétől, annak ellenére, hogy ez együtt jár a tájékozottság és a tudás fejlesztésével, mert enélkül a résztvevők képtelenek lennének eredményeket érni el. Sajnálatos, hogy a közművelődés intézményei ezt nem ismerik fel, nem veszik észre, hogy az ilyen akciók is hozzátartoznak a kulturális színvonal fejlesztéséhez.

Ferdinand Toennies német szociológus a 19. század utolsó negyedében írta meg a „Közösség és társadalom” c. könyvét, megkülönböztetve benne e két fogalmat. (Érdekes, hogy a német nyelv érzékelteti a két fogalom rokonságát, a „Gemeinschaft” és „Gesellschaft” formájában). Az elsőben Toennies háromféle emberi kapcsolatot mutat ki: a családot és a rokonságot, mint „vér szerinti” közösséget, a szomszédságot, amit a „tér közelsége” tart össze és a barátságot, mint szabad választással létrejövő „szellemi közösséget”. Az első kettő szerinte „természetadta” közösség, a harmadik már nem az, de még ezt is jellemzi az emberek közvetlen összetartozása. Az együttélést a szokások és az emlékezetben élő hagyományok tartják össze. Ennek következtében életük egységét a közös érzület, egymás bensőséges ismerete, hasonló gondolkodás és egységes akarat adja meg. Ehhez járulhat még gyakran a „kölcsonös birtoklás és élvezet” is. (Toennis, 2004, 26-29) Ezzel szemben a „társadalomban” az elsődleges közösségek már nem tartósak, könnyen fel is bomlanak, s ha meg is maradnak, akkor sem jellemzőek az együttélésre. A „társadalomban” fellazulnak az emberi kapcsolatok, „mindenki egyedül van, s állandó feszültség van közte és a többiek között... úgy, hogy mindenki védekezik a másokkal történő érintkezéssel és az egymás birodalmába való belépéssel szemben, mert ezeket azonnal ellenséges cselekedetként értékelik”. „Tevékenységük ... szigorúan elhatárolódik a többiektől... Senki sem tesz semmit a másikért, senki sem juttat vagy ad valamit a másik embernek, hacsak nem valamilyen ellenszolgáltatás fejében”. (Toennies, 2004, 48)

A közösség és a társadalom különbségét Toennies a történelem átalakulásával magyarázza. Az elsőt a mezőgazdaságból élők életformájához köti, a másodikat az iparosodással bekövetkező változások eredményének tekinti. Szerinte az elsőben a „lényegakarát” uralkodik, a másodikban a „választói akarat”. Az életformák átalakulásával az emberi lények „személylé” válnak, a földbirtokot az áruban és pénzben kifejeződő vagyon váltja fel, a családi kapcsolatokból eredő erkölcs helyébe a jogi meghatározásokkal élő törvény kerül. Az emberi kapcsolatok kiszélesedése szükségszerűen hozza magával a kis közösségek eltűnését, már csak azért is, mert az erre való igény is eltűnik az emberi gondolkodásból. Korábban az összetartozás érzése magával hozta a közös élmények keresését, még akkor is, ha az egymásra utaltság nem volt érzékelhető. Mintha ezt igazolná egy idézet a Karácsony ünneplésével kapcsolatban Erdélyi Zsuzsanna könyvéből, amely idős falusi asszonyok emlékezéseit gyűjtötte össze régi imádságokról. Ezeket a szájhagyomány őrizte meg nemzedékeken át, az adatközlők kivétel nélkül megemlékik, hogy a szöveget nagyszüleiktől tanulták még kislány korukban, tehát amit elmondanak, az még a 19. századra nyúlik vissza, és valószínűleg még régebbi. Egy példa az egyik imádsághoz fűzött magyarázatból, amit egy 73 éves moldvai csángó asszony mondott el 1970-ben. „Emberek, ilyen jó élő emberek összegyűltek, tuggya, kinek kedve vót, s hárman, négyen, ötön is, s aztán tuggya bémentek az ablak alá, s énekelték, hogy csengett a falu. Hogy milyen szép vót!... Kit csak a szűve húzott, mindenki elment. Összegyűltek, osztán béhítták, ittak,

tisztelődtek. Aztán még mentek arrébb. Aztán akkor még, ha úgy akart, odaragadt még az es, akihöz bementek. Hezzik ragadt, hogy ment ő es csoportba velük. De szép vót nagyon! Annyira szerettem, tuggya, én ott, hogy mikor karácson jött, akkor tudtuk, hogy mi az a karácson.-De most nem tudjuk, Se húsvétot, se karácson. Elkenik az innepet, nem úgy, mint ott. Ott most es úgy van. Most es úgy énekelnek. S úgy mennek a templomba. Bocskorkáját felköti az asszon, meljiknek nincsen csizmája,s mennek bé”. (Erdélyi, 1976, 706) A tájnyelvi szöveg jól érzékelteti azt az érzelmi fűtöttséget, ami az emlékezőt átjárta, amikor felidézte az emberek összetartozását egy régi falusi közösségben. Ahol magától értetődő, hogy csatlakozni kell azokhoz, akik valakit felkeresnek, jó kívánságaikkal köszöntenek, és ezt tovább kell adni – hozzájuk csatlakozva – másoknak is.

Érdemes ezzel szembe állítani egy másik idézetet a 70-es évek Magyarországból. A Népművelési Intézet kezdeményezte ekkor néhány községben családi klubok alakítását. Hat kisebb településen olyan fizikai munkásokat kerestek meg, ahol a családban kisgyermek volt. A családokat otthonukban látogatták meg, és megkérdezték, lenne-e kedvük rendszeresen találkozni hasonló korú és hasonló helyzetű felnőttekkel, hogy beszélgessenek velük napi tapasztalataikról és problémáikról. S hogy a gyermekek otthon maradása se legyen ennek az akadálya, biztosítják, hogy ugyanakkor és ugyanott – egy szomszédos szobában – gyermekfoglalkozásokat tartanak tanárok, óvónők segítségével. A kísérlet vezetői a legtöbb családnál találtak erre igényt, de azt is elmondták nekik, hogy erre helyben nincs lehetőség. Egyikük ezt így fogalmazta meg: „Mi kis helyen élünk. Vágynánk arra, hogy szépen felöltözve, kimosakodva együtt elmenjünk valahová. No nem lakodalomra gondolok, hiszen az ritkán van, és a rokonaink is messzebb laknak. Hanem csak úgy rövidebb időre és gyakrabban. No de egyetlen ilyen hely van a faluban: a templom. Mert a kultúrba hívják az asszonyt kézimunka-szakkörbe, engemet barkácsolni, a kisebbik gyerek bábszakkörbe jár – az legalább jár- a nagyobbik meg persze csak diszkózni megy. Külön-külön mehetünk, de együtt az egész család csak a templomba”. (Sz. Fodor, 1979, 47)

És hogy nemcsak intézményes alkalom sincs a családok közös összejövetelére, de azt spontán sem hozza össze senki sem, a következő panasz jól érezteti: „Szilveszterkor volt, hogy néztük mi is a tévét a gyerekekkel, elég jó műsor volt. Egyszer mégis eluntam, és gondoltam, kimegyek levegőzni, nagyon szép téli éjszaka volt. No rágyújtok, és kisétáltam a kapuba. Csak nesztem inkább, de aztán már figyeltem is. Látom, hogy S. szomszédék ketten állnak a feleségével a kapuban, sőt pár házzal arrébb K-t is felfedeztem, mert égett a cigaretta parazsa. Persze ahogy felfedeztük egymást, mindenki gyorsan visszabújt a házába. Én is. Akkor jutott eszembe, hogy miért nem megyünk mi egymáshoz, például így szilveszterkor. Mindenkinek rendes, tiszta háza van, nem kell szégyellni. Az anyagi is megvan mindenkinél, senki sem szakadna bele még a vendégségbe se. Aztán csak nézzük egymagunk a tévét, és kiállunk a kapuba, hátha valakivel szót válthatunk. De ehelyett csak bemegy mindenki. Biztos nemcsak nekem jutott eszembe, hogy egymáshoz kéne menni. Egy üveg bor a hóna alá, és átköszönni, hogy boldog újévet. Mondjam... még sokáig vártam is, hátha valaki jön, kinn álltunk hárman is... De én se mentem, más se jött”. (Sz. Fodor, 1979, 48)

Könnyű lenne azt mondani, hogy a televízió szakítja el az embereket egymástól, annak a műsorai teszik fölöslegessé a közvetlen társas kapcsolatokat. Valószínűbb azonban, hogy ez nem oka, hanem következménye az életforma átalakulásának. A nosztalgikus vágy él még sok emberben a

közösségek iránt, de már senki sem érez készttetést, hogy kezdeményezzen valamit a helyzet megváltoztatására. Esetleg csatlakozna valahová, ahol már van ilyen összetartozás, de nem tudja, hol talál ilyet, s ha talál is, kérdéses, befogadnák-e őt. Az idő eltöltésére van sokféle alkalom, de mindenhová csak közönséggént mehet az ember, egyénileg, vagy ha van, a párjával. A modern társadalomban a közösségi összetartozás nem jellemző, az emberek többsége a magánélet keretei közé zárkózva éli az életét. Ezért kérdéses, időszerű-e még a közösségi kapcsolatok erősítését szorgalmazni, és a „közösségi művelődés” terjedésében reménykedni? Ezt a távlatot bizonyítanák a civil szervezetek, amelyek ma már kétségtelenül nagyszámúak, de a működésük ritkán mutatja, hogy közösséggént fogják össze a tagjaikat. Gyakoribb, hogy néhány vezető aktivitása tartja csak életben ezeket az egyesületeket. Létük nem egyszer névleges, a statisztikát növelő, a közélet demokratizmusát azonban kevésbé igazoló. Erre felidézhető egy olyan eset, mely ugyan nem függ össze a közösségi művelődéssel, de az életmód és a magatartás kultúráján keresztül mégis tanulsággal szolgál arra, hogyan értelmezik egyesek a közösséget.

Egy budapesti lakásszövetkezetben a lakások tulajdonosai sokáig átalányban fizették vízfogyasztásukat, függetlenül attól, hogy mennyit fogyasztottak. Egyszer néhányan vízőrák felszerelésével takarékoskodtak volna, amivel végső soron a szövetkezet összefogyasztása is kevesebb lenne. A szövetkezet elnöke azonban kijelentette, amíg ő a szövetkezet vezetője, addig senki sem szereltethet fel vízőrát. Ehhez a szövetkezethez mintegy 250 lakás tartozott, a közgyűléseken – ahol erről az ügyről szavazni lehetett – azonban csak 40-50 fő vett részt, többségükben idősek. A távolmaradókat nem érdekelte, hogy a közgyűléseken mi történik, a szavazásokon nem vettek részt, azok eredményét tudomásul vették. Az idősek viszont mindent jóváhagytak, amit az elnökség eléjük terjesztett. Az éves beszámolót és a következő év gazdasági tervét – az elnökség 13. havi jutalmazásával együtt – azonnal megszavazták, noha kérdezni és hozzászólni csak utána lehetett. Elfogadták a vízőrák felszereltetésének a tilalmát is. Az ügy kezdeményezői azonban pereltek, arra hivatkozva, hogy más lakásszövetkezetekben egyre többen térnek rá a vízőrák szerinti elszámolásra. A bíróság első fokon a lakásszövetkezet vezetőinek adott igazat, mondván, hogy a közösségi érdek előbbre való, mint az egyéni. A másodfokú bíróság viszont fordítva ítélte, kijelentve, hogy az érvényben lévő rendelet szerint senkit sem lehet kizárni a vízőrák felszereltetésétől, és az így mért fogyasztás utáni fizetéstől. Ez az ítélet azt is figyelembe vett, hogy a takarékos vízhasználat végső soron a közösség egészének érdeke.

Talán tipikus ez az eset, legalább is a közélet vonatkozásában. És áttételesen vonatkoztatható az ilyen gondolkodás a kultúrához fűződő viszonyra is. Abban sokan elvárják, hogy kiszolgálják őket, mások tegyenek érte valamit, ők majd elfogadják a nekik nyújtott szolgáltatást, ha idejük és igényük lesz rá. A fogyasztói gondolkodás azonban ellentétben áll a közösséggel, ami nemcsak az elfogadását jelenti, hanem azt is, hogy aki vállalja, tesz is érte valamit. Azaz építi, fejleszti a közösséget, és ebben társnak tekinti a többieket. Mennél több ilyen társulás él egy társadalomban, annál inkább lesz az demokratikus, ezért egyáltalán nem mellékes számunkra, hogy a közösségi művelődés határozza-e meg közművelődésünket.

A történelemnek abban a szakaszában, amit a társadalmi állapot jellemez, a közösség fogalma kiszélesedik: gyakran említik a vallást és a nemzetet is közösséggént. Igaz, hogy az azonos valláshoz tartozókat a közös hit kapcsolja össze, és a nemzethez tartozás tudatát is erősíti a közös nyelv és szokás, valamint a történelmi múlt tudata. Ennek ellenére ezek mégis csak

virtuális közösségek, mert a hozzájuk tartozók társadalmi helyzete, életmódja, életszínvonala, gondolkodása eltérő, és még a vallási és nemzeti tudatuk sem azonos. Legfeljebb külsőségekben jelenik meg az egység. Nem véletlen, hogy az összejövetelek is alkalmiak, a templomok istentiszteleti eseményeire, az egyházi ünnepekre, illetve az állami ünnepségekre, politikai gyűlésekre, tüntetésekre szorítkozó. Azaz nem járja át az emberek mindennapi életét. S nem mondható az sem, hogy e közösségeken belül mindenki ismer másokat, s ők aktívan működnek együtt közös célok megvalósítása érdekében. Az ilyen eszmei alapon kialakítható kapcsolat csak akkor válhatna közösségivé, ha egy kis létszámú társulást közösen meghatározott célok realizálási szándéka tartana össze. Ez azonban nem jellemző a modern társadalomra, ebben az emberek többsége megelégszik azzal, hogy világnézetében azonosul az ilyen eszmerendszerekkel. A közösségi tevékenység ugyanis nem azonosítható azzal, hogy az emberek egyénenként elfogadják bizonyos eszméket, még ha sokan is teszik ezt. Közösséginek csak akkor nevezhetnénk, ha egymással összefogva konkrétan meghatározott célok megvalósítására fognának össze, olyan célokért, amelyek az adott eszméket vallók társadalmának fejlesztését szolgálják. Ezt a nemzethez tartozás vonatkozásában patriotizmusnak nevezik, megkülönböztetve a hangzatos szólamokban és külsőségekben megrekedő nacionalizmustól. E két fogalom különbségét egyébként az is kifejezi, hogy csak az első igényli a közösségeket, a második inkább arra törekszik, hogy tömegként vonzza az embereket, tehát csak közönségként legyenek jelen az összetartozást kifejező gyűléseken.

Felhasznált irodalom:

- Erdélyi Zsuzsanna: Hegyet hágék, lőtőt lépék. Magvető Könyvkiadó, 1976.
Karácsony Sándor: Új Szántás. 1947. 1.
Sz. Fodor Katalin: Családok egymás közt. Népművelési Propaganda Iroda, 1979.
Toennies, Ferdinand: Közösség és társadalom. Gondolat Kiadó, 2004.

Ponyi László:

Közművelődés és tőkeelméletek

Abstract:

At the start of our study, we assume that community places, institutions, houses of social cultural activity and communities working within their frames not only possess social capital but they also develop and generate it. On the grounds of concerning hungarian rules, social cultural activity is an extracurricular, self-motivated, self-educating, cognitive, culture-acquiring, and creative activity of citizens, which is typically realized in cooperations and communities. The hungarian term for social cultural activity is „közművelődés”. We believe that social capital occurring in the institutional system of social cultural activity is an essential condition of social cohesion, integration, the development of civil society, thus the working of a democratic state. We see that this is especially true regarding Roma community places. We also assume that the existence and strength of the social capital of individual cultural communities (cultural communities, committees of social cultural activity, and groups of cultural managers) could be measured while examining the nature and decisions of cultural politics regarding them. The other way round, the lack and weakness of social capital could (also) be the reason why these organizations could not take part in the preparation of decisions affecting them. First, the cultural aspects of classical capital theories are presented. The basic issues and connections of social capital are introduced, as well as those authors who have previously dealt with the connection of social cultural activity and capital theories. Finally, we make an attempt to delineate the directions and syllabi of possible empirical research.

Abstract:

A tanulmányunk elején feltételezzük, hogy a közösségi színterek, közművelődési intézmények és az azokban működő művelődő közösségek egyrészt társadalmi tőkével rendelkeznek, másrészt fejlesztik, generálják is azt. Azt is gondoljuk, hogy a közművelődési intézményrendszerben jelentkező társadalmi tőke a társadalmi kohézió, integráció, a civil társadalom fejlesztésének és működésének, így a demokratikus jogállam működésének fontos feltétele. Úgy látjuk ez fokozottan igaz a roma közösségi színterekre is. Feltételezzük azt is, hogy az egyes kulturális közösségek (művelődő közösségek, közművelődési tanácsok, művelődésszervező kollektívák) társadalmi tőkéjének megléte és ereje mérhetővé válhat az őket érintő kultúrpolitikai döntések, azok természetének vizsgálatánál is. Visszafordítva, a társadalmi tőke hiánya vagy gyengesége (is) lehet az oka annak, hogy ezen szervezetek nem képesek részt venni, az éppen róluk szóló döntések előkészítésében és/vagy meghozatalában.

Munkánk elején a klasszikus tőkeelméletek kulturális, közművelődési vonatkozásait mutatjuk be. Tárgyaljuk a társadalmi tőke és a közművelődés alapvető kérdéseit, összefüggéseit, valamint azon szerzőket, amelyek korábban már foglalkoztak a közművelődés és a tőkeelméletek kapcsolatával. Végül felvázoljuk a lehetséges empirikus kutatások irányait, tematikáit.

A közgazdaságtan évszázadokra visszamenően számos tőkeelméletet jegyez. A föld és a munka mellett a termelési tényezők egyik fajtájaként sokáig a tőke jelent meg. Eltérve ettől a hagyománytól a múlt század elején, majd az ötvenes és hatvanas években fogalmazódtak meg azok az elképzelések, amelyek a tőke fogalmát már más dimenziókban is megjelenítették (Schultz 1988, Becker 1988).

Ezen elképzelések történeti megalapozóiként Schultz olyan gondolkodókat nevez meg, mint Adam Smith, H. Von Thünen és Irving Fisher. Smith már a 18. században a tőke elemeként értelmezte a népesség szerzett és hasznos képességeit. A nemzetek gazdagsága című tanulmányában a gazdasági fejlődés és jólét alapvető feltételeként a munkások képzettségének fejlesztését nevezte meg (Smith 1959). Fisher is úgy gondolta, hogy a tőke fogalmába beletartozik az ember maga is. Lényegében ezen az ösvényen haladt Schultz, aki felismerte, hogy az emberi erőforrásokba való beruházás szoros összefüggésben van a gazdaság növekedésével. Az oktatás tehát egyfajta beruházást jelent nála, annak eredménye pedig a tőke egyik formájaként fogható fel. Ez a hozomány épül be aztán a személyiségbe és lesz emberi tőke, amennyiben képes értékkel bíró szolgáltatás nyújtására. Tanulmányunk, illetve a közművelődés szempontjából nem mellékes kitétel az, hogy Schultz szerint az emberi tevékenységeket növelő tényezők között ott szerepelnek azok a felnőttképzési programok is, amelyeket nem a vállalatok szerveznek⁴ (Schultz 1988). Egy másik megközelítésben az emberi tőke az ember képességeiből és produktív ismereteiből áll össze (Rosen 1998).

A különböző, ám mégis szorosan összetartozó tőkeformák rendszerbe foglalását többek között Bourdieu (1998), Coleman (1998, 2001) és Becker (1997, 1998) végezte el. Mindezek alapján a társadalmi tőke fogalmát tekintve számos megközelítés áll rendelkezésünkre. Összességében a társadalmi tőke egy olyan viszonyfogalomként értelmezhető, amely meghatározóan az egyén és valamilyen közösség relációjában merül fel. Mindig valamilyen interakciót feltételez az egyén és a közösség között (Coleman 1998, 2001, Fukuyama 1997, 1999, 2000, Becker 1997, 1998). A cselekvés az egyén részéről egyrészt törekvést jelent a fontosnak tartott erőforrások megtartására, másrészt pedig azok megszerzésére (Lin 1997). Hálózatokban működő cserekapcsolatokon alapul (Becker 1998, Bourdieu 1998, Coleman 1998), a szervezeteken keresztül képes az intézményesülésre (Bourdieu 1998). Köze van a hatalomhoz, maga is a hatalom egyik fajtája (Weber 1987, Orbán – Szántó 2005, Flap – DeGraf 1998, Coleman 2001). Közjósággként (Bourdieu 1998, Putnam 1993), valamint kulturális jelenséggként is értelmezett (Becker 1998, Bourdieu 1998, Coleman 1998), és mint ilyen, a társadalmi integrációs hatása rendkívül erős. Sajátossága továbbá, hogy megjelenésében és működésében a normák és szankciók meghatározó jelentőséggel bírnak (Coleman 1998, 2001). Alapvető működési feltétele az egyének vonatkozásában a bizalom (Fukuyama 1997, Csermely 2005). Mindezen megközelítéseket foglalja össze Orbán és Szántó összegző tanulmányában olyan módon, hogy a társadalmi tőke (2005: 6-7): „... az emberek közötti társadalmi együttműködést (kooperációt) elősegítő, „mozgósított” informális társadalmi normák és értékek együttese, kezdve a reciprocitástól a bizalmon át egészen a valláserkölcsig”.

⁴ Schultz ebben az összefüggésben még nevesíti az egészségügyi intézményeket és szolgáltatásokat, a munka közbeni képzéseket, a formális elemi, közép- és felsőfokú oktatást, valamint az egyének, családok vándorlását a változó munkahelyekhez igazodva.

A társadalmi tőke fogalmát az I. világháború időszakában Hanifan használta először szinonim kifejezéséként, az egyének mindennapi kapcsolataiban megjelenő vonások leírására: barátság, jóindulat odafigyelés, érzékenység. Loury a hetvenes évek végén írt tanulmányaiban az egyének erőforrásait nevezi társadalmi tőkének. Nézete szerint ez az erőforrás elsősorban a családokban és a közösségi, társadalmi szervezetekben található meg (idézi: Orbán – Szántó 2005).

Becker az 1970-es években a preferenciák és értékek dimenziójában tipizálta az emberi tőkét. Véleménye szerint az emberi tőke része a személyi és a társadalmi tőke is. A személyi tőke múltbeli fogyasztást és olyan személyi tapasztalatokat jelent, amelyek befolyásolják a jelenlegi és a jövőre irányuló preferenciákat és értékeket. A társadalmi tőke nála az adott csoporthoz tartozó személyek vagy mások cselekvéseinek a hatása, amelyek az egyén kapcsolathálójában és ellenőrzési rendszerében jelenik meg. Becker a társadalmi tőkét alapvetően a hasznossága oldaláról közelíti meg. Jelzi, hogy az egyének társadalmi tőkéjének nagysága nem az adott egyénen múlik, hanem elsősorban azoknak a csoporttagoknak a döntésétől függ, akik tagjai az adott hálózatnak. Becker a kultúrát a társadalmi tőke egy fajtájának tartja. Úgy véli, hogy a kultúra és a hagyományok lényegében olyan közös értékek és preferenciák, amelyek egyik nemzedékről a másikra szállnak különféle társadalmi csoportokon és osztályokon keresztül” (Becker 1997, 1998). A kultúra és a gazdaság is óriási hatással van a preferenciákra, az egyéni viselkedésre és az ízlésre, mert képesek megváltoztatni a személyi és a társadalmi tőkét. Véleménye szerint a gazdasági tőke az összes többi tőkefajta alapja, és segítségével másfajta tőkefajtákra is szert lehet tenni. A gazdasági tőke azzal, hogy képes megváltoztatni az emberi tőkét (személyi, társadalmi), befolyásolja az ízléseket és a preferenciákat is (Becker 1998).

Bourdieu 1983-ban lép túl a közgazdaságtan hagyományos elméletein, és a tőke három formáját különbözteti meg. A kulturális, a társadalmi és a gazdasági tőkét. A szempontunkból fontos kulturális tőkét is alapvetően három nagy csoportba osztotta. Az inkorporált kulturális tőke (1) individuális jellegű és valamilyen belsővé tételt (inkorporációt) tételez fel. Ennek az inkorporált kultúrának a felhalmozását egy elsajátítási folyamat előzi meg, amelyhez tanulási időre van szükség. Az objektivált kulturális tőke (2) kézzel fogható, materiálisan is megjeleníthető (festmények, írások, hangszerek). Az intézményesült kulturális tőke (3) pedig általában a címek, titulusok formájában realizálódik: pl. iskolai végzettség vagy tudományos fokozat. A kulturális tőke elsajátítása teljesen öntudatlanul is, akár a tervezés teljes hiányával is végbemehet. Bourdieu azt állítja – hasonlóan Beckerhez –, hogy a gazdasági tőke az összes többi tőkefajta alapja és segítségével másfajta tőkefajtákra lehet szert tenni. A társadalmi és kulturális tőke is – bizonyos feltételek megléte esetén – gazdasági tőkévé alakítható. Pénzbeli jövedelmet és más gazdasági, pénzügyi erőforrást is jelenthet (Bourdieu 1998).

A társadalmi tőke így Bourdieu megközelítésében: „azon aktuális és potenciális erőforrások összessége, amelyek a kölcsönös ismeretségek vagy elismerés többé-kevésbé intézményesült viszonyai tartós hálózatának birtoklásához kapcsolódnak” (Bourdieu 1998:165). Működésének feltétele, hogy valamilyen csoporthoz tartozzon az egyén. Az egyes csoporttagok által birtokolt tőke összeadódik, és valamennyi csoporttag számára erőforrásként szolgál. Az egyén társadalmi tőkéje két tényezőtől függ. Egyrészt az általa birtokolt kapcsolatok hálójának kiterjedtségétől, másrészt pedig a vele kapcsolatban állók tőkéjének (kulturális, gazdasági, szimbolikus) nagyságától. Bourdieu a szimbolikus tőkét rejtett vagy fel nem ismert erőforrásnak definiálja, vagyis olyan tőkének, amelynek természete nem ismert, vagy rejtetten fordul elő. A

kapcsolathálók léte a csoportok tagjainak folyamatos kapcsolattartása, ahogy „intézményesítik” a társadalmi tőkét. Az egyén tevékenységének célja a közvetlen haszon. Ebben a folyamatban a véletlenül kialakult kapcsolatok tartós, bizonyos kötelességekkel járó, fontos és értékes kapcsolatokká alakulnak. Fontos jellemzője az állandó csere (ajándékok, szavak), amelynek feltétele az ismertség és elismertség. Ez az intézményesült kapcsolatháló helyszíneket, társasági alkalmakat is biztosít. Másik fontos sajátossága a delegáció, amelynek lényege, hogy a segítségével egy vagy néhány ember kezében összpontosul az összes társadalmi tőke, amellyel a csoport rendelkezik.

Weber nyomvonalán a társadalmi tőke a hatalom egyik fajtájának is tekinthető, így a társadalmi tőke értelmezhető a hatalom, illetve a politikai hatalom aspektusából is. (Orbán-Szántó 2005). Flap és De Graaf (1998) értelmezésében a társadalmi hatalom a társadalmi tőkével szinonim fogalom: az emberek személyes kapcsolathálóit és az ezeken keresztül elérhető erőforrásokat jelenti.⁵ Tanulmányuk alapján, a társadalmi tőke piacképesebbé teszi az egyént a munkaerőpiacon, segít a jobb munkahelyek elérésében, az átlagosnál gyorsabb megszerzésében, és hosszabb ideig tartó megtartásában.

Coleman (1998, 2001) szerint a társadalmi tőke két alapvető jellemzője, hogy mindig valamilyen társadalmi struktúrában értelmezhető, és segíti az adott struktúrán belül lévő aktorok cselekedeteit. Akkor jelenik meg, amikor a személyek közötti interakció viszonyai megváltoznak. A kötelezettségek és az ebből adódó elvárások, valamint a struktúra megbízhatósága olyan erőforrások, amelyek az egyén részére társadalmi tőkét képezhetnek. Coleman a társadalmi tőke egyik fontos formájának tartja a társadalmi viszonyokban rejlő információs potenciált, valamint a normák és szankciók rendszerét, amelyben az egyén saját érdekeit időnként háttérbe szorítja a közösség érdekében. A társadalmi tőke formáinak kialakulására jótékony hatással van a társadalmi kapcsolathálók zártsága,⁶ valamint a kisajátítható társadalmi szervezetek azon képessége, hogy társadalmi tőkét tudnak képezni. Ez lehet információ és kötelezettség is. Fontos megállapítása, hogy a családban és az egyéb közösségekben megjelenő társadalmi tőke rendkívül fontos szerepet játszik különösen a felnövekvő generációk emberi tőkéjének fejlesztésében. Fontos megállapítása, hogy a társadalmi tőke megtalálható a családon kívüli dimenziókban, így tehát az oktatásban, vagy éppen a közművelődésben is. Ezt erősíti az a megjegyzés is, hogy a társadalmi tőke vonatkozik azokra az intézményekre, kapcsolatokra és normákra is, amelyek a társadalom interakcióinak mennyiségét és minőségét meghatározzák (World Bank 1999).

A társadalmi tőkének Fukuyama dimenziójában három nagy funkciója ismeretes. A gazdasági, a politikai és a társadalmi (Fukuyama 1999, 2000). A legfontosabb gazdasági funkció a tranzakciók folyamán fellépő költségek csökkentése (pl. megfelelő munkaerő keresése, megtalálása, üzleti információk beszerzése a gazdasági koordinációs folyamatok esetében (Fukuyama 1999, Lengyel – Szántó 2005). A meghatározó politikai funkció a civil társadalom fejlesztése, ugyanis szerinte a társadalmi tőke megléte alapvető feltétele a közösségek, a civil szervezetrendszer működésének. A civil társadalom pedig a demokratikus jogállamok működésének az egyik

⁵ Flap és DeGraf Weberre hivatkozik, aki szerint a hatalom három fajtáját lehet megkülönböztetni: a gazdasági, a politikai és a szimbolikus hatalmat (Weber 1987). A szerzőpáros szerint a társadalmi hatalom (tőke) a negyedik a gazdasági, a szimbolikus és a politikai hatalmi fajták mellett (Flap – DeGraf 1998).

⁶ Coleman zártságnak hívja a társadalmi viszonyok olyan tulajdonságát, amelyen a hatékony normák nyugszanak (Coleman 1998, 23).

legfontosabb tényezője. Társadalmi funkciójában pedig a társadalmi tőke a társadalmi kohéziót és integrációt erősíti, abban az időszakban, amikor éppen a társadalmi tőke hiánya (is) elmélyíti azokat a válságokat, amelyek a 20-21. századot jellemzik (Fukuyama 2000, Kiss 2007, Csaba 2006).

Coleman (1998:14-17.) gondolkodása alapján – amely jelzi, hogy a társadalmi tőke a családon kívül is megtalálható – a közművelődési intézményrendszer, vagy a közösségi színterek hálózata, az abban működő művelődő közösségek is társadalmi tőkét jelentenek, hiszen a társadalmi tőke szempontjából hasonló körülményeket, társadalmi kapcsolatokat nyújtanak, mint az iskola, vagy éppen egy szülőváros. Aligha szükséges bizonyítani, hogy a közművelődési intézményrendszer keretein belül létező klubok, egyesületek, művelődő közösségek a formáját, a keretét jelentik a csoportba szerveződésnek. A szakmán belül ugyancsak evidensnek tűnik, hogy közösségi színterek, alaptevékenységük alapján (is), lehetővé teszik a kulturális és társadalmi tőke intézményesülését is, hiszen a Bourdieu által korábban megfogalmazott alkalmakat, helyeket és gyakorlatokat teremtenek az egyén közösségbe szerveződése számára (Bourdieu 1998:168). A bourdieu-i értelemben vett kulturális tőke elsajátítására természetesen alkalmasak a közművelődési intézményekben zajló kulturális események (szakkörök, foglalkozások, klubok, művelődő közösségek tevékenységei), hiszen azok ma már bizonyítottan egyrészt a nem formális képzések helyszínei, másrészt pedig az informális tanulás lehetőségei is.

A közművelődés – mint intézményrendszer, és mint kulturális társadalmi gyakorlat – időt és teret ad a bourdieu-i inkorporált kultúra elsajátítási folyamatához is. Ez a folyamat pedig, amelyhez tanulási időre is szükség van, tulajdonképpen a közösségi színtereken zajló felnőttnevelési és művelődési folyamatként értelmezhető.

Ugyancsak egyértelműnek tűnik, hogy az objektíválódott, vagyis tárgyiasult kulturális tőke közvetítése lényegében az a tevékenység, amely a közművelődés egyik legmarkánsabb tevékenységi formája (kiállítások, művész mozi, író-olvasó találkozók, színházi produkciók szervezése stb.). A kulturális tőke elsajátítási folyamata a fenti logika alapján, így nem csak a családban és az iskolában zajlik, hanem azon túl is. Ennek az elsajátítási folyamatnak pedig adekvát helyszínei a közművelődési intézmények. A közművelődési intézményrendszer többszörös viszonyai (egyen-egyen, egyén-közösség, közösség-közösség) között megjelenő társadalmi tőke végső soron az emberi tőkét fejleszti azáltal, hogy javítja az életminőséget, bővíti a társadalmi kapcsolatokat, fejleszti az egyéni kompetenciákat. A különböző közösségek tagjai egyszerre szülők, munkatársak, hittársak is, vagyis az egyén az egyik aspektusban létrejött társadalmi tőkét egy másik, sőt egy harmadik viszonyban is felhasználhatja (Coleman 1998).

Összességében a közművelődési intézményekben zajló közösségi művelődési tevékenység, az informális tanulás, a nem formális és formális képzések, felnőttképzési programok társadalmi tőkét jelentenek, azt fejlesztik és végső soron az emberi tőke gazdagodásához járulnak hozzá. Ahogy korábban is jeleztük, mindezek tudományos alátámasztására azonban további elméleti és empirikus kutatásokra és azok módszertani megalapozására is szükség lesz.

A közművelődés és a tőkeelméletek kapcsolatával korábban már számos elméleti és gyakorlati szakember foglalkozott. B. Gelencsér Katalin a helyi társadalom és helyi tudás vonatkozásában beszél szimbolikus, szociális és információs tőkéről (B. Gelencsér 2005). Véleménye szerint a

helyi társadalom fejlettsége a szimbolikus, szociális és információs tőkéjétől függ. A helyi tudás lényegében maga a szimbolikus, szociális és információs tőke. A közművelődés legfontosabb feladata ebben az értelmezésben a helyi szimbolikus, szociális, információs tőkéről való gondoskodás. F. Gál szerint a civil szervezetek társadalmi tőkét biztosítanak. A közművelődés feladata a civil szervezetek működéséhez szükséges információs és szolgáltató központok feltételeinek biztosítása (F. Gál 2008). A közösségfejlesztők magyarországi kistélepüléseken és Budapesten – felderítő jellegű kutatás alapján – kérdeztek rá a társadalmi tőke állapotára, ezen belül többek között a bizalom és együttműködés meglétére (Vercseg 2004). Meg kell említeni Hunyadi Zsuzsa fontos, a szociológiai szempontokat is megjelenítő írását, amely – hiánypótlásként is – részletesen tárgyalja a társadalmi tőke koncepcióit és leírja azokat a kutatásokat, amelyek a régióban már korábban lezajlottak (Hunyadi 2006). A legutóbbi írás Németh János István nevéhez fűződik, aki a közművelődés társadalmi tőkegeneráló képességének jellemző feltételeit – Fukuyama nyomvonalán – a kooperáció, a kohézió és a minőség fogalmak mentén próbálja rögzíteni, jelezve ezzel egy lehetséges empirikus kutatási irányt (Németh 2011). Juhász Erika a munkanélküliség és felnőttnevelés kapcsolatának elemzésében jelzi, hogy a munkanélküliek a társadalmi tőkéjük segítségével könnyebben viselik el a munkanélküliség krízisét (Juhász 2006.) Lényegében a munkanélküliség elviselésének, átvészelésének egyik fontos eszközének gondolja a közművelődést Koncz Gábor is. Emellett – véleménye szerint – a területnek fontos szerepe van a cigányság kultúrájának elfogadása, harmonizálása terén is (Koncz 2011).

A közművelődés és a tőkeelméletek kapcsolata sajnos még nem kellően feltárt. Hiányzik az a területnek megfelelő fogalmi apparátus, amely aztán az alapja is lehet egy adekvát kutatási módszernek. Hunyadi Zsuzsa alapján a közművelődés számára is, egyértelműen meg kell fogalmazni, hogy mit is tartunk társadalmi tőkének, milyen előfeltételei vannak neki és mérhetően mit is eredményez ez a tőkefajta. Ugyancsak kérdés, hogy a társadalmi tőke létrejötté a kollektív cselekvés eredménye, vagy annak előfeltétele. További dilemma, hogy a bizalom például a társadalmi tőke esetében input, output, vagy esetleg mindkettő (Hunyadi 2006).

Az eddigiek alapján olyan – további kimunkálást igénylő – empirikus kutatási irányok jelentkezhetnek a tőkefajta és a közművelődés vonatkozásában, mint a társadalmi tőke alapjául szolgáló közösség és/vagy intézmény vizsgálata, az anyagi és szellemi erőforrások kutatása a közösségben, vagy az intézményben, a normák, a bizalom és a belső értékek elemzése. Fontos vizsgálati kérdés lehet továbbá a kollektív cselekvés hatóköre, kiterjedtsége és gyakorisága, a közösségekben tevékenykedő egyének kapcsolati hálójának kutatása, vagy éppen a cserefolyamatok, az ismertség és elismertség vizsgálata. A delegáció problematikája (amikor egy vagy több ember kezében összpontosul a társadalmi tőke), a többszörös viszonyok, kapcsolatok kutatása, a közösségek társadalmi tőkéje és a politikai hatalom viszonyának elemzése is lehetséges kiindulási alapja lehet a vizsgálatoknak (társadalmi hatalom-politikai hatalom, a Közművelődési Tanácsok társadalmi tőkéjének hasznosulása a politikai döntéshozatalban, a művelődő közösségek és a kultúrpolitika viszonya).

Úgy gondoljuk írásunk egyben óvatos kísérlet is arra, hogy – más idézett szerzőkkel együtt – megalapozza azokat a jövőbeli kutatásokat, amelyek segítségével a közművelődési terület fontossága, társadalmi jelentősége is növekedhet. Segítségükkel olyan érvanyag állhat majd rendelkezésünkre, amelyek meggyőzően bizonyíthatják a szakma és mások számára is a kultúra

ezen területének a társadalmi integrációban, a civil társadalom fejlesztésében betöltött jelentős, működő és mással nem helyettesíthető szerepét.

Felhasznált irodalom:

- B. Gelencsér Katalin (2005): A helyi közművelődés helyi funkciói és feladatai. http://www.shp.hu/hpc/userfiles/knye/2005_gelencser.rtf, 2012-03-26.
- Becker, Gary (1998): Preferenciák és értékek. In Lengyel György– Szántó Zoltán (szerk.): Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája, Aula Kiadó, 117. p.
- Becker, Gary (1997): Az emberi viselkedés ökonómiai megközelítése. In Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.): Gazdasági rendszerek és intézmények szociológiája. Aula Kiadó.
- Bourdieu, Pierre (1998): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.): Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája. Aula Kiadó, 165. p.
- Coleman, James S. (2001): Társadalmi tőke. In Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.): A gazdasági élet szociológiája. Aula Kiadó.
- Coleman, James S. (1998): Társadalmi tőke az emberi tőke termelésében. In Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.): Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája. Aula Kiadó.
- Csaba László (2006): A fölemelkedő Európa. Budapest, Akadémiai Kiadó, 182. p.
- Csermely Péter (2005): Hálózatok sejtjeinkben és mindenütt. Mindentudás Egyeteme. www.origo.hu/attached/20050912csermely.rtf; 2008.12.21. 16. h.
- F. Gál Sándor (2008): Amíg kész a leltár. Gondolatok a közösségi művelődés jövőjéről. <http://www.ktf.hu/node/10>. 2012.03.26. 15.30.
- Flap, Henk D. – De Graaf, Nan. D. (1998): Társadalmi tőke és megszerzett foglalkozási státus. In Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.): Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája. Aula Kiadó.
- Fukuyama, Francis (1997): Bizalom. A társadalmi erények és a jólét megteremtése. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- Fukuyama, Francis (1999): Social Capital and Civil Society. www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/fukuyama.htm 2010. 05. 23. 16.24 h
- Fukuyama, Francis (2000): A nagy szétbomlás. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- Hunyadi Zsuzsa (2006): A társadalmi tőke kutatásának jelenlegi helyzete. Pályázati Melléklet, Budapest, Kézirat.
- Juhász Erika (2006): A XX. század kihívása a munkanélküliség. In Balipap Ferenc (szerk.): Az illegitim andragógusképzés megteremtője. Budapest, Magyar Művelődési Intézet, 128-136.p.
- Kiss Endre (2007): Globalizáció és jövőkutatás. Új komplexitás és új törvényszerűségek a két terület áthatásaiban. www.matud.iif.hu/07sze/04html 2009. 08. 01. 12.38 h.
- Koncz Gábor (2011): A Miért támogassa az állam a kultúrát? Szín, 16. évfolyam 2. szám, 4-13. p.

- Lin, Nan (1997): Társadalmi erőforrások. In Angelusz Róbert (szerk.): A társadalmi rétegződés komponensei. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.
- Németh János István (2011): A közművelődés szerepe a társadalmi és a kulturális tőke fejlesztésében –különös tekintettel a közművelődés megyei feladatellátásra. Szín, 16. évfolyam 1. szám, 7-16. p.
- Orbán Annamária – Szántó Zoltán (2005): Társadalmi tőke. Erdélyi társadalom, 3. évfolyam 2. szám, 6-7. p.
- Putnam, Robert D. (2004): A prosperáló közösség. A társadalmi tőke és a közélet. Parola, 2004/3-5. szám.
- Rosen, Sherwin (1998): Emberi tőke. In Lengyel György– Szántó Zoltán (szerk.): Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája. Aula Kiadó.
- Schultz, Theodore W. (1988): Beruházás az emberi tőkébe. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Smith Adam (1992): A nemzetek gazdagsága. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Vercseg Ilona (2004): A társadalmi tőke mérése magyarországi településeken. http://www.kka.hu_Kozossegi_Adattar/parolaar.nsf. 2012.05.09. 15.30.
- Weber Max (1987): Gazdaság és Társadalom. A megértő szociológia alapvonalai. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- World Bank: What is Social Capital? www.worldbank.org/poverty/scapital/whatsc.htm 2010. 05. 23. 17.45 h.

Simándi Szilvia – Boehm, Jan:

Kulturális turizmus mint informális tanulási színtér

Abstract:

The major questions of our paper were aimed at examining how cultural tourism as freetime activity forms the personal development and knowledge, focusing on the travelling features of secondary school students and the exploration of socio-cultural factors in the background. We have examined the role of experience while being a tourist and the different ways of learning in the context of tourism. Since tourism, culture and learning are related to freetime among other things, we also paid attention to gaining experience and learning through the reception of travel experience during freetime.

Bevezetés

Korábbi kutatásunkban (Simándi 2012) a tanulást a turizmus kontextusában vizsgáltuk, kiemelt figyelmet szánva a turizmus során szerezhető élményeknek és a tanulási lehetőségeknek. Jelen tanulmányunkban, melynek alapját képezi az említett munka, kifejezetten a kulturális turizmus oldaláról vizsgáljuk a tanulási lehetőségeket.

Informális tanulás szabadidőben

Napjainkban az információs társadalom és a tudásgazdaság korában kiemelt jelentőségű a nem formális és az informális tanulás: kiegészíthetik, pótolhatják, vagy magasabb szintre emelhetik az iskolarendszerben szerzett tudásokat, készségeket (vö. Komenczi 2001, Forray és Juhász 2008), hiszen az „érvényesnek nevezhető tudás” a fejlődés gyorsulása miatt jelentős mértékben változik (vö. Csapó 2003).

Az informális tanulás az egész életünket átszövi a mindennapi tevékenységeink során. Más szerzők mellett Benedek András (2007) is kiemeli, hogy az informális tanulás bárhol megvalósulhat, illetve, hogy jellegéből adódóan rugalmasság jellemzi; akár utazásaink során, ügyeink intézésekor, szabadidőnkben, beszélgetéseinkkor stb. is tanulhatunk. Adódik is a kérdés, hogy az informális módon történő tanulás mennyiben tudatos tevékenység eredménye, mert látható, hogy a tanulás akár észrevétlenül is végbemehet (vö. Komenczi 2001).

Az ifjúság életében különösen fontos szerepet tölt be a szabadidő, mert a személyiségfejlődésükre a szabadidőben végzett tevékenységek jelentős hatással bírnak (vö. Juhász 2001). A szabadidő eltöltésének módja a fiatalok értékrendszerével és céljaival is összefüggésben áll, illetve befolyással van az életmód más elemeire is (Pikó 2005: 89). Az iskolán kívüli szabadidő és a fogyasztás az ifjúsági korszakváltással nagyobb jelentőséghez jutott a serdülőkorú fiatalok életében, amely különösen fontos az élethosszig tartó tanulás folyamatában, mert az összefüggésben áll az egyén felnőttkori tanulásával (vö. Forray és Juhász 2008) is.

A rendszerváltást követően a szabadidő eltöltésének a módja is megváltozott. „A helyi kulturális, sport, szórakozási helyek egyre felszámolódnak, nagy kulturális, szórakoztató- és szabadidőközpontok jönnek létre, amelynek irányítója a mindent behálózó fogyasztói és szolgáltató ipar” (Gábor 2006: 438). Ez nagy változás, mivel a meghosszabbodott iskolai életszakasz a szabadidőt érinti, ezáltal a fogyasztást és az életvitelt is, és a fiataloknak nem csupán szabadideje nőtt meg, hanem új szabadidő eltöltési módok is megjelentek a palettán a fogyasztói iparnak, és a szórakoztatóiparnak köszönhetően (Gábor 2006: 439).

Az ifjúság életmódjában a lakóhely alapvető differenciáló tényező, a községekben – főként az 5000 főnél kisebbekben – élő fiatalok vannak különösen hátrányos helyzetben, hiszen csekélyebb számukra a szórakozási lehetőség. Az is igaz, hogy a nagyobb városokban, ahol több a kulturális program, és nagyobb a kínálat, ott az alacsonyabban iskolázottak is nagyobb arányban jutnak hozzá a kultúrához, mint ott, ahol kisebb a kínálat (Hunyadi 2005: 8-16). A kulturális fogyasztással összefüggésben Hunyadi (2005) munkája is megerősíti azt, hogy azok, akik kulturálisan aktívak – a kulturális fogyasztásnál pedig a legerősebben befolyásoló tényezőnek az iskolai végzettség bizonyul (vö. Blaskó 2002) –, azok egyéb szabadidős és rekreációs tevékenységet is nagyobb arányban végeznek másoknál: többen sportolnak, kirándulnak, végeznek valamilyen művészeti tevékenységet stb.

A kulturális intézmények (múzeumok, bemutatótermek stb.) látogatása az informális keretek között történő tanuláshoz sorolható (vö. Csernyák – Janák – Zaláné 2004), és a 1997. évi CXL. törvény is hangsúlyozza a kultúraközvetítő, közművelődési intézmények szerepét és jelentőségét az egész életen át tartó tanulás folyamatában, a polgárok közösségi művelődésének szolgálatában.

Kultúra és turizmus

A turizmus jelenségének lényegét napjainkban az élményszerzéssel járó környezetváltozásban és a szolgáltatások igénybevételében ragadhatjuk meg (vö. Michalkó 2001), mert a posztindusztriális társadalmakban a mindennapi életben egyre nagyobb szerep jut az élményeknek (vö. Schulze 1992). A látogatók pedig egy-egy attrakció felkeresésével élményekhez jutnak, legyen az természetes vagy ember alkotta vonzerő. A muzeális és közművelődési intézmények a turizmus ember alkotta vonzerői között jelennek meg mint eredeti kínálati elemek, azaz elsődlegesen nem az idegenforgalmi ipar részei, de vonzerejüknek megfelelően a turizmusnak irányt adnak, és azt alakítják. Például a múzeumok is elválaszthatatlanok a turizmustól, hiszen látogatói oldalról a múzeumokat turisták is felkeresik, és viszont is igaz, a múzeumok is egyre inkább törekednek a látogatóbarát, interaktív, élménynyújtó szemléletre. (A témával való foglalkozás sokszínűségét jól szemléltetik a 2009-es „Múzeumok turisztikai hasznosítása” c. konferencia témaválasztásai, melyben az egyik előadás a következő problémát veti fel: Mégis kinek az érdeke? Helyi lakosok érdeke vs. a látogatók és turisták érdekei. Kulturális intézmények rendezvényei: együtt vagy egymás ellen? Szommer Ildikó előadásában.)

A turizmus oldaláról a kulturális élmények és a tanulás iránti nyitottság abban a szemléletváltozásban követhető jól nyomon, amelyet a szelíd turizmus (Jungk 1980) jelensége képvisel (1. táblázat). A „szelíd turizmus” lényegét abban ragadhatjuk meg, hogy a hagyományos turizmussal szemben a szelíd turizmusnál a hangsúly a látnivalók helyett sokkal inkább a látnivaló nyújtotta élmény befogadásán és az új ismereteken van; kiemelve a tanulás örömét, mely természetesen függ a turista egyéniségétől, személyétől, előzetes tudásától, korábbi ismereteitől stb.

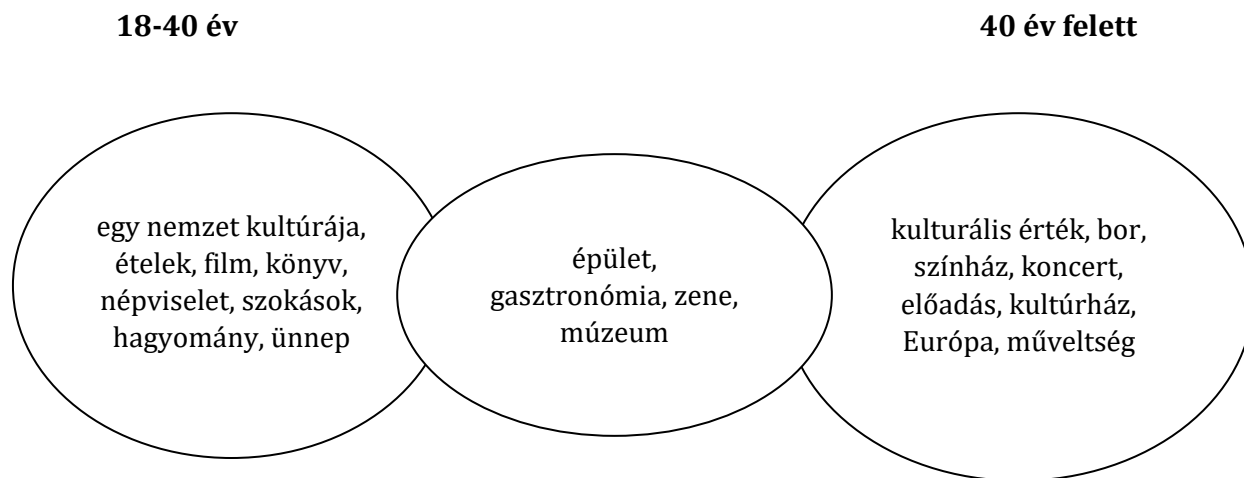
1. táblázat: A kemény és a szelíd turizmus összehasonlítása

Forrás: Jungk (1980: 156), saját fordítás

Kemény/hagyományos turizmus	Szelíd turizmus
Tömegturizmus	Egyéni, barátokkal, családtagokkal történő utazás
Kevés idő	Elegendő idő (eredetileg sok idő)
Gyors közlekedési eszközök	Célszerű közlekedési eszközök
Fix program	Spontán döntések
Külső irányítás	Belső irányítás
Importált életstílus	Helyi sajátosságok
„Látnivalók”	Élmények
Kényelmes és passzív	Aktivitást igénylő (eredetileg fárasztó és aktív)
Idegennyelv tudása nélkül	Idegennyelv tanulása
Kevés vagy egyáltalán semmi szellemi felkészülés, rákészülés	Előzetes foglalkozás a meglátogatandó országgal, területtel
Szuvenírek	Emlékek, élmények, új ismeretek
Giccs, képeslap	Fotók, rajzok, festmények
Fölény érzése	Tanulás öröme
Hangos	Halk
Kíváncsiskodás	Tapintat

Egy 2008-as kutatás a budapesti lakosság kulturális turizmussal kapcsolatos attitűdjeit, ismereteit, motivációit és utazási szokásait vizsgálta, fókuszcsoportos beszélgetés keretében. Fővárosi 18–40 éves gyermek nélkülieket, valamint 40 év feletti, vegyes családi helyzetű résztvevőket kérdeztek. Mindkét csoportban voltak olyanok, akik főként külföldre utaznak, de mindenki rendelkezett belföldi utazási élményekkel is. A kutatás többek között arra az eredményre jutott, hogy a korosztályok kultúrával kapcsolatos asszociációi eltérőek (1. ábra). (MTZrt. 2008:24)

1. ábra: A kultúrával kapcsolatos asszociációk
(Forrás: MTZrt. 2008:24)

A felmérés eredménye, például az életkor, a lakóhely, az iskolai végzettség stb. mentén több esetben is megerősíti a 2004-es „Találkozások a kultúrával” (Kulturálódási és szabadidő eltöltési szokások, életmód csoportok) kutatás következtetéseit (vö. Hunyadi 2005).

Turistatípusok

Mivel maga a turizmus, az élményszerzéssel járó környezetváltozás (vö. Michalkó 2001) is a szabadidőhöz kötődik, érdemes megvizsgálni, hogy a turizmus során milyen kulturális élmény szerezhető. A turisták utazási motivációinak sokszínűségét – a teljesség igénye nélkül – a 2. sz. táblázattal mutatjuk be, ahol az egyes kiváltó okokat is figyelembe vesszük, a hivatásturizmus figyelmen kívül hagyásával. A maslow-i piramismodellhez hasonlóan az egyes turistatípusok az üdülőturistától egészen a tanulni vágyókig elkülöníthetők, mely nem zárja ki, hogy egyidejűleg több szükséglet is felmerülhessen.

2. táblázat: A turisták tipizálása
(Forrás: Fekete 2007: 31, módosított)

Turistatípus	Jelszó	Kiváltott turizmusfajta	Jellemzők
1. típus	pihenő, üdülő turista	üdülőturizmus	Nap, homok, tenger, kényelmes szabadság, nem túl sok nyaralási mozgalmasság
2. típus	élményt kereső turista	élményturizmus	távolság, flört, vállalkozó kedv, változatosság, szórakozás
3. típus	kikapcsolódó, feltöltődésre vágyó	wellness-turizmus	megújulás, testi-lelki regenerálódás
4. típus	gyógyulni vágyó	gyógyturizmus	gyógyüdülés, gyógykúra
5. típus	barátok, ismerősök felkeresése	rokonlátogató- baráti turizmus	kapcsolatok ápolása
6. típus	vissza a természetbe	ökoturizmus természetturizmus	erdő, túra, kempingezés
7. típus	kalandkereső turista	eseményturizmus kalandturizmus katasztrófaturizmus	csak korlátozottan kalandvágyó: egyszeri élményt keres előre kalkulált kockázattal, személyes bizonyítás, rajongó, álmodozó igazi kalandokra vágyó: akár a testi épségét és az életét is kockára tévő turista katasztrófaturisták: árvizek és más természeti katasztrófáknál kíváncsiskodók
8. típus	múlt hagyományai iránt érdeklődő	falusi turizmus örökségturizmus	gasztronómia, népszokások, néphagyományok
9. típus	tanulni vágyó, látni vágyó turista, hitgyakorlás, vallási kötelezettségeinek eleget tevő turista	ismeretszerző turizmus kulturális turizmus vallási, zarándokturizmus	9. a típus: útikalauzok szerint gyűjti a látnivalókat és helységeket 9. b típus: az idegen világ új érzéseit, hangulatát gyűjti 9. c típus: természet, kultúra, természettudomány iránt érdeklődő 9. d típus: vallási-egyházi kötelezettségeit teljesítő

Korábbi vizsgálatunkban (vö. Simándi 2012) többek között arra a kérdésre is kerestük a választ, hogy az egyes tevékenységek elsősorban a kikapcsolódást, vagy a „bekapcsolódást” szolgálják-e, hiszen míg a kikapcsolódás nem kíván különösebb szellemi erőfeszítést, addig a bekapcsolódás már egy aktív szellemi folyamattal jár együtt.

A kulturális turizmus esetében többnyire a motiváció új kultúrák megismerésére, kulturális eseményeken való részvételre és kulturális attrakciók meglátogatására irányul (Sulyok 2005). Ezzel összefüggésben nem hagyható figyelmen kívül a tömeg- és a magas kultúra iránti igény sem. A legfőbb különbséget a kettő között a közönsége nagyságában és annak heterogenitásában találhatjuk. A magaskultúra kevés embert vonz, homogénebb, jóllehet, közönsége az egyéni ízlést hangsúlyozza, ezzel szemben a tömegkultúra közönsége nagyobb, ezáltal heterogénebb. Magát a tömegkultúrát számos kritika érte azzal kapcsolatban, hogy tudja-e egyáltalán segíteni a műveltségi szint növelését, hiszen a tömegkultúra alkotásai gyakran csak „az élet felszínét” mutatják, s ez a magas kultúrára is negatív hatást gyakorol, közönségét is pedig passzív befogadóvá teszi. A tömegkultúra emellett azt a látszatot is kelti, mintha a kultúrából mindenki részesedhetne, képzettségétől függetlenül. Azonban védelmére is megfogalmazódtak érvek, miszerint egységesítheti az ízlést és hozzájárulhat a társadalmi különbségek elrejtéséhez, a művek, az attrakciók leegyszerűsített bemutatása pedig akár érdeklődést is kelthet az eredeti iránt (Gans 2003: 121-128). Kiss (2001: 9) szerint a turizmus „csak a tömegkultúra mércéjével mérhető”, s ez az állítás különösen igaz, ha azokra a szervezett tömegturistákra gondolunk, akik az autóbuszban ülve arra várnak, hogy a piros lámpánál néhány felvételt készíthessenek az adott látnivalóról. Viszont szót kell ejtenünk a tudatosan kulturális élményeket keresőkről is, akiknek különösen fontos szempont az érték és a minőség szerinti szelektálás. Amennyiben Richards (2003) megállapításából indulunk ki, feltételezhetjük, hogy azoknak, akiknek életmódjában a kultúra szervesen jelen van, azok a szabadságuk ideje alatt is keresik a kultúrával való találkozást.

Sulyok (2005) tanulmányában, aszerint, hogy a kulturális turizmus milyen szerepet játszik az utazási döntésben és a kulturális élmény mélységében, a turisták öt típusát különbözteti meg. A váratlanul kulturális érdeklődést tanúsító turista elsődleges utazási döntésben a kultúra nem különösebben jelenik meg, azonban a szerzett élményei már számottevőek lehetnek. A véletlenül kulturális érdeklődést mutató turista tulajdonképpen utazási döntésben a kultúra szintén nem játszik domináns szerepet, viszont esetében a szerzett élmények is elenyészőek. A tudatos turista döntésében a kultúra szervesen jelen van, és kulturális élményei is magas szintűek. A városnéző utazó számára jóllehet a kultúra fontos, azonban szerzett élményei nem túl mélyek, az eseti turista esetében pedig a kultúra közepesen fontos és motiváló tényező (3. táblázat).

3. táblázat: A kulturális turista típusai
(Forrás: Sulyok 2005: 19, módosított)

Magas (szerzett élmény)

Váratlanul kulturálissá váló	Tudatos	
Véletlen kulturális élményszerző	Eseti	Városnéző

Alacsony

a kulturális turizmus szerepe az utazási döntésben

Magas

Különbség tehető az egyes programok, rendezvények között is, aszerint, hogy azok milyen kulturális élményeket kínálnak. A látogatók érdeklődési körét, tevékenységeit, a felkeresett attrakciókat elemezve elkülöníthető (Rátz 2011):

- az örökségturista, aki például a kastélyok, várak, régészeti lelőhelyek, műemlékek, építészet, vallási helyszínek, történelmi események helyszínét keresi fel
- a kreatív turista, aki olyan kulturális programokat keres, amelyekben aktívan részt vehet, például: kézműveskedés, népi kismesterségek kipróbálása
- a művészeti turista, aki a fesztiválok, koncertek, színházi előadások, kiállítások, irodalmi helyszínek iránt érdeklődik
- a városi kulturális turista, aki elsősorban történelmi városokat, ismert kulturális központokat keres fel, mellette szívesen vásárol, és vesz részt az éjszakai életben
- a rurális kulturális turista, akit vonzanak a borvidékek, bortúrák, nemzeti parkok, ökomúzeumok, skanzenek, néphagyományok és
- a populáris kulturális turista, aki számára vonzóak a tematikus parkok, a sportesemények, a filmforgatási helyszínek, a divattal és designnal foglalkozó kiállítások.

Turistatípusok a középiskolások körében

Korábbi kutatásunkban (Simándi 2012) középiskolás fiatalok turisztikai magatartását vizsgáltuk, jelen írásban a hangsúlyt a kultúrával való találkozásukra helyezzük. A klaszteranalízis során három fő csoportot képeztünk, amelyeket a faktorok alapján neveztünk el.

A „kultúra iránt érdeklődők” csoportjába tartozott a megkérdezett fiatalok több mint egyharmada, főként lányok. Jellemzően egriek és gimnáziumban tanulnak. Közel kilenctizedük nyilatkozott úgy, hogy a nyaralás során lehet tapasztalatokat, ismereteket gyűjteni (vö. Komenczi 2001, Benedek 2007). A nyaralásukra az jellemző, hogy azt elsősorban nem spontán módon szervezik meg, hanem tudatosan: közel 60 százalékuk használja az internetet is az utazása megszervezéséhez. Nagy (2006) kutatásában az ifjúság körében az internetezők között felhasználói típusokat különített el, megítélésünk szerint esetükben az információszerző-erőforrásbővítő felhasználói motívummal találkozhatunk. A kultúra iránt

érdeklődőknek közel kétharmada az úticél kiválasztásakor az ismeretszerzési lehetőségeket is figyelembe veszi. A nyaralásuk során kulturális élményekben is részesülnek, azaz felkeresnek műemlékeket, múzeumokat, világörökségi helyszíneket stb. A nyaralással kapcsolatos véleményüket tekintve teljesen egyetért azzal közel 70 százalékuk, hogy a nyaralás megszervezése odafigyelést igényel, és több mint felük azzal, hogy mindig lehet új dolgokat tanulni egy utazás során.

„A bulizásra, szórakozásra vágyók” csoportjába a megkérdezett fiataloknak körülbelül 40 százaléka tartozott ide. Kétharmaduk fiú. Nyaralásukra az jellemző, hogy ők vélik úgy legkevésbé, hogy a nyaralás előkészületekkel jár, amit az is mutat, hogy az internet adta lehetőségeket az utazás megszervezéséhez kevésbé használták. Egynegyedük a spontaneitásra hagyatkozik, vagyis kevésbé tartják fontosnak megtervezni a nyaralást, jóllehet, itt a legmagasabb a mindennap internetezők aránya. Megítélésünk szerint az ő esetükben, az internethasználatot illetően, a rekreációs felhasználói motívummal találkozhatunk (vö. Nagy 2006). Eredményünk is jól alátámasztja, hogy nem csupán azt érdemes vizsgálni, hogy valaki használja-e az internetet, hanem azt is, hogy azt milyen célokhoz, tevékenységekhez veszi azt igénybe. A nyaralás alatti tevékenységeiket vizsgálva a kikapcsolódás keresése, azaz a diszkózás és a pihenés a leginkább jellemző, vagyis olyan dolgokkal töltik idejüket, amelyek valóban kevés előkészületet, előzetes foglalkozást igényelnek. Ők gondolják legkevésbé, hogy a nyaralás ismeretszerzési lehetőségeket is rejt magában, illetve, hogy tapasztalati forrás is, ami tevékenységeikben is jól megnyilvánul, melyek elsősorban a kikapcsolódást, és nem a „bekapcsolódást” szolgálják. A nyaralással kapcsolatos véleményüket tekintve az ebbe a csoportba tartozók értenek leginkább azzal egyet, hogy a nyaralás sok veszéllyel, bajjal járhat együtt.

„Az „aktív, mindenevők, kontraszt élményeket gyűjtők” a megkérdezett tanulók egyötöde. Többségük fiú. Teljesen egyetértenek azzal, hogy a nyaralás megszervezése odafigyelést igényel, és ők értenek leginkább egyet azzal, hogy mindig lehet új dolgokat tanulni egy nyaralás, utazás során. Az aktív idő-eltöltést, a több mindenre való nyitottságot mutatja, hogy a pihenés vagy a „semmittevés” rájuk volt a legkevésbé jellemző a nyaralás során: a nyaralás minden percét kihasználták. Jóllehet a buliba, diszkóba járók száma is magas, az úti cél kiválasztása során az ismeretszerzési lehetőségeket is figyelembe veszik (műemlékek, múzeumok, világörökségi helyszínek és természeti látnivalók felkeresése). A nyaralással kapcsolatos véleményüket tekintve itt is magas azok száma, akik úgy érzik, a nyaralás során lehet tapasztalatokat gyűjteni.

Zárszó

Tanulni mindenhol, mindenből lehet, azonban „tanulni is meg kell tudni tanulni” (vö. Delors 1996) az egész életen át tartó (formális, nem-formális, informális) és az élet minden területére kiterjedő tanulás folyamatában (vö. Harangi 2004). A különböző szocializációs közegek segítő munkája pedig elengedhetetlen, hiszen a gyermek és az ifjú korban szerzett kulturális, turisztikai élmények alapozzák meg a „jövő kemény vagy szelíd turistájának” igényeit és kultúra iránti nyitottságát.

Felhasznált irodalom:

- Benedek, András (2007): Magyarország és az egész életen át tartó tanulás. <http://mpt.bme.hu/mt/benedek/III.pdf> (letöltés dátuma: 2007. május 13.)
- Blaskó, Zsuzsa (2002): Kulturális reprodukció vagy kulturális mobilitás. In: Szociológiai Szemle, 2. szám, 3–27. p.
- Csapó, Benő (2003): Oktatás az információs társadalom számára. In: Magyar Tudomány, 12. szám, 1478-1485. p.
- Csernyák, Mariann Natália – Janák, Katalin – Zaláné Olbrich, Anikó (szerk) (2004): Az élethosszig tartó tanulás. Budapest, KSH. 1-63. p.
- Delors, Jacques (szerk) (1996): Learning: The Treasure Within. UNESCO Publishing, Paris. 1-266. p. http://www.unesco.org/education/pdf/15_62.pdf (letöltés dátuma: 2013. október 22.)
- Fekete, Mátyás (2007): Hétköznapi turizmus. A turizmuselmélettől a gyakorlatig. Magyar Elektronikus Könyvtár, <http://mek.oszk.hu/04100/04167/04167.pdf> (letöltés dátuma: 2007. szeptember 3.)
- Forray R., Katalin – Juhász, Erika (2008): Az autonóm tanulás és az oktatás rendszere. In: Új Pedagógiai Szemle, 58. évf. 3. szám, 62-68. p.
- Gábor, Kálmán (2006): Társadalmi átalakulás és ifjúsági kultúra. In: Gábor, Kálmán – Jancsák, Csaba (szerk.): Ifjúságszociológia. Szeged, Belvedere Meridionale.
- Gans, Herbert J. (2003): Népszerű kultúra és magas kultúra. In: Wessely, Anna (szerk.): A kultúra szociológiája. Budapest, Osiris. 114-150. p.
- Juhász, Erika (2001): Az ifjúkor főbb jellemzői. In: Rubovszky, Kálmán (szerk.): Felnőttoktatás Ifjúság Művelődés. Debrecen, Acta Andragogie et Culturae, 19. szám, 82-96. p.
- Jungk, Robert (1980): Wieviele Touristen pro Hektar Strand? [Mennyi turista van hektáronként a strandon?] Geo, no. 10. 154-156. p.
- Harangi, László (2004): Az élethosszig tartó tanulás minőségi követelményei az európai oktatásban. In: Új Pedagógiai Szemle, 6. szám, 77–82. p.
- Hunyadi, Zsuzsanna (2005): Kulturálódási és szabadidő eltöltési szokások, életmód csoportok. Budapest, Magyar Művelődési Intézet.
- Kiss, Gabriella (2001): Tömegturizmus és tömegkultúra. In: Kultúra és közösség, 5. évf. 2-3. szám, 9–17. p.
- Komenczi, Bertalan (2001): Az Európai Bizottság Memoranduma az egész életre kiterjedő tanulásról. In: Új Pedagógiai Szemle, 6. szám, 122–132. p.
- Michalkó, Gábor (2001): Turizmus és területfejlesztés. In: Beluszky, Pál – Kovács, Zoltán (szerk.): A terület és településfejlesztés kézikönyve. Budapest, CEBA Kiadó. 113-120. p.
- MTZrt. (2008): Kultúra és turizmus: utazásra motiváló kulturális látnivalók és programok. In: Turizmus Bulletin, 3. szám, 20–29. p.
- Nagy, Réka (2006): Digitális egyenlőtlenségek: Mítosz vagy valóság? Információs technológiák használatának aspektusai az ifjúság körében. Ph.D értekezés Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem. 1-202. p.
- Rátz, Tamara (2011): Turisztikai terméktervezés és fejlesztés. 5. fejezet. Pécs, Pécsi Tudományegyetem.

- Pikó, Bettina (2005): Középiskolás fiatalok szabadidő struktúrája, értékattitűdjei és egészségmagatartása. In: Szociológiai Szemle, 2. szám, 88–99. p.
- Richards, Greg (2003): Az európai kulturális idegenforgalom termelése és fogyasztása. In Szöllös, Péter (szerk.): Turizmus és szociológia. Budapest, Budapesti Gazdasági Főiskola.
- Schulze, Gerhard (1992): Die Erlebnisgesellschaft. Kultursoziologie der Gegenwart. Élménytársadalom. A jelenkor kultúrszociológiája.] Frankfurt-New York Campus. 765 p.
- Simándi, Szilvia (2012): Ifjúság – turizmus – tanulás. Az ifjú korosztály turisztikai magatartása. Szeged, Belvedere Meridionale. 1-230. p.
- Sulyok, Judit (2005): Kulturális turizmus az európai városokban. In: Turizmus Bulletin, 3. szám, 18–29. p.
- 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről

Miklósi Márta:

A fogvatartottak kulturális jogainak érvényesülése és közösségi művelődése a hazai büntetés-végrehajtási rendszerben

Abstract:

The aim of this paper is to present the most important concepts and possible interpretations of criminal andragogy through examining cultural and training activities in Hungarian prisons. The international guidelines on the rights of offenders, mainly cultural rights are put into focus such as right to prison education and access to vocational and continuing training, right to take part in cultural activities. The total institution- aspect of prison is highlighted and its specific impact on prisoners. The objectives of cultural life in prisons and the elements of the actual training process is analysed covering the basic skill areas.

Felvezetés

A szabadságvesztés büntetés alapvető célja az első pillanattól kezdve a szabadulásra való felkészítés, a fogvatartottak társadalomba történő visszaillesztése. A reszocializáció a büntetés-végrehajtási intézetben már a büntetés letöltésének pillanatában elkezdődik, enélkül ugyanis nagy az esélye annak, hogy a büntetés-végrehajtási intézetben töltött idő inkább a börtönszocializációt, mintsem a társadalmi beilleszkedést segíti elő, hiszen a fogvatartott feladatai a büntetés-végrehajtás normarendszeréhez kapcsolódnak, és kevésbé a civil világhoz. Ezen célok elérése érdekében véleményem szerint elengedhetetlenül fontos a társadalomban működő szerveződések bekapcsolódása az elítéltekkel való foglalkozásba, hiszen vannak olyan feladatok, amelyeket a büntetés-végrehajtás szervezetétől független, hivatali kötöttségektől mentes személyek jobban meg tudnak valósítani, ahogyan tanulmányomban be is mutatok néhány ilyen kezdeményezést.

Ugyanakkor a büntető felelősségre vonás folyamata során minden körülmények között érvényesülniük kell az emberi jogoknak, alapelveknek, nemzetközi követelményeknek, amelyek rövid bemutatására szintén kitérek írásomban. Minden büntetés, szankció és eljárásjogi kényszerintézkedés bizonyos alapvető állampolgári jogok korlátozásával jár, azonban védelmet kell nyújtani az esetleges joggal való visszaélés megelőzésére. (v. ö. Vókó 2010) Fontos, hogy a szabadságuktól megfosztott személyeket – a nemzetközi egyezmények, hazai jogszabályok előírásait tiszteletben tartva – a fogvatartás teljes ideje alatt emberként kezeljék, emberi méltóságukat semmilyen körülmények között se sértsék meg.

A fogvatartotti jogok sajátos érvényesülése totális intézményekben

A fogvatartottak jogai a szabadságvesztés büntetés végrehajtása során csorbulnak, azonban ezeknek a korlátozásoknak a lehető legkisebb mértékűnek kell lenniük. A börtön a társadalom terméke, totális intézmény, amelynek elsősorban elkülönítő, izoláló szerepe van. (v. ö. Foucault 1990) Lényeges elemei a reszocializálási, nevelési feladatok feltételeivel szemben

hatnak, szabályai az elítéltek teljes életmódját szabályozzák. „A börtön a vele kapcsolatba lépők számára kizár mindenféle érintkezést bármely más intézménnyel, megköveteli, hogy az élet valamennyi aspektusa ugyanazon a helyen és az egyetemes intézmény által meghatározott módon, tehát az élettér teljes bekerítettségével folyjon” (Lukács 1987:21). A börtönök épp azoktól a társadalmi mintáktól zárják el az elítélteket, amelyek elsajátítása, interiorizálása a sikeres beilleszkedéshez is nélkülözhetetlen. (Módos 2003:42) A jogoktól való tiltás akadályt jelent a társadalmi szabályokhoz való alkalmazkodás újratanulása során, ha nem a szankcióval szükségszerűen együttjáró tiltás, akkor nincs értelme. A kultúra, a kulturális sajtótermékek, a könyvek, a televízió, a rádió, a művészet a társadalom értékeit mutatják a szubkultúra értékrendjével szemben. (Vókó 2010:159) A fogvatartottak társadalomba történő visszaillesztését segítő programokat nagyfokú érzékenységgel kell végiggondolni, hiszen az alapvető cél az első pillanattól kezdve a szabadulásra való felkészítés. A szabadulás utáni beilleszkedésre irányultság azt is jelenti, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek körülményeit, ezen belül az elítéltek élet- és munkafeltételeit a lehetséges mértékben közelíteni kell a társadalomban általában szokásos viszonyokhoz, hogy azokat az élethelyzeteket ismerhessék meg és élhessék át, amelyekbe a szabadulást követően kerülhetnek. Erre különösen a munkáltatás, nevelés mellett a szabadidős és közművelődési tevékenység, valamint az öntevékeny szervezetek kínálnak jó lehetőségeket. (Módos 1998:54)

Igen hangsúlyos kérdés nemzetközi szinten a fogvatartottak közművelődési lehetőségének biztosítása, három fontos dokumentumot emelnék ki a kapcsolódó nemzetközi szakmapolitikai ajánlások közül. (v. ö. European Social Fund 2010)

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R/89/12. számú ajánlása a Börtönművelődésről (BMü) 1. pontja előírja, hogy az elítélteknek lehetővé kell tenni a művelődéshez való hozzájutást, amely iskolai oktatásból, szakmai képzésből, kreatív és kulturális tevékenységekből, testnevelésből és sportból, szociális nevelésből és könyvtárhasználatból áll. A 9. pont kimondja, hogy a szakmai képzés célja az egyén széles értelemben vett fejlődése kell, hogy legyen, emellett tekintettel kell lennie a munkaerőpiac tendenciáira. (Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 1989)

Az Európai Börtönszabályokról szóló R/87/3, majd R/06/2 számú Európai Unió Miniszteri Bizottság ajánlásának 27. 6. pontja előírja, hogy „kulturális tevékenységet és időtöltést is fel kell ajánlani a fogvatartottak számára és amennyire lehetséges, részt kell venniük a szervezésükben”. (Európai Unió Miniszteri Bizottsága 2006) Az említett ajánlás 28.1 pontja megfogalmazza, hogy „minden büntetés-végrehajtási intézetnek törekednie kell arra, hogy lehetőséget biztosítson minden fogvatartott számára olyan oktatási programokban való részvételre, amelyek a lehető legteljesebbek, és amelyek megfelelnek egyéni szükségleteiknek, törekvéseik figyelembevételével.” (Európai Unió Miniszteri Bizottsága 2006)

Az Alapelvek a fogvatartottakkal való bánásmódra vonatkozóan ajánlásokat tartalmaz az elítéltek részére biztosítandó különféle programokról. A dokumentum 6. pontja előírja, hogy minden fogvatartottnak joga van a személyiségének fejlesztését célzó kulturális tevékenységekben, illetve oktatásokban részt venni. (ENSZ 1990) Az Európa Tanács által (1990) létrehozott börtönművelődésről szóló zárójelentése szerint a fogvatartottak művelődésének hasonlítani kell a kinti világban élő hasonló korcsoportok művelődéséhez és a legszélesebb hozzáférhetőséget kell a számukra biztosítani. (Európa Tanács 1990) Az ilyen módon biztosított

művelődésnek különböző színterei vannak, amelyeket többféleképpen csoportosíthatunk. Az Európa Tanács 1998-ban megjelentetett csoportosítása, amelyhez a börtönbeli aktivitások kapcsolódhatnak, három kategóriát különít el. Az első csoport a képzések csoportja, itt ki kell emelni az iskolai tanulmányok befejezésére irányuló oktató, képző tevékenységeket. A második csoportba az életvezetéshez kapcsolódó programok sorolhatóak, ezek célja az egészségnevelés, a beilleszkedési nehézségek leküzdése, az önkifejezés (pl. művészetek segítségével), a szabadidő hasznos eltöltése (pl. sport). A harmadik csoportba a börtönártalmak csökkentése tartozik, itt meg kell említenünk a családi kapcsolatok ápolását, a közösségi tevékenységeket, a szellemi aktivitás biztosítását és a konfliktuskezelést. (Di Blasio – Ujkéry 2011:2)

Az elítéltek kulturális jogainak szabályozása a magyar kontextusban

Összefoglaló definíció az elítélt kulturális jogai tekintetében a foglalkoztatás, amely kifejezés alá „az alapfokú iskolai oktatás, a szakirányú képzés, a terápiás foglalkoztatás, a művelődési, szabadidős, sport-, személyiségfejlesztő, gyógyító, rehabilitációs programokon való részvétel és a munkáltatás” is tartozik. (6/1996. IM rendelet 73. §.) A szervezett foglalkoztatás bármely formájának alkalmazása mérsékelheti a börtönbüntetéssel járó negatív hatásokat, a testi és mentális egészség fenntartásán túl a társadalomban is felhasználható alap- és szaktudás megszerzését is biztosítja. (Kőszegi 2010:55) Az értelmes tevékenység hozzátartozik a társadalomban megszokott normális életvitelhez, míg az elítélteket tétlenségre kényszerítése depresszióhoz, nyugtalansághoz, deprimáltsághoz, agresszióhoz vezethet. (Lőrincz – Nagy 1997:86).

Az 1979. évi 11. tvr (a továbbiakban: Büntetés-végrehajtási kódex) külön nevesítve nem rendelkezik az elítélt kulturális jogairól, de ebben a jogszabályban több helyen találunk különféle, fogvatartottak számára biztosított jogokat, amelyek ebbe a kategóriába tartoznak. (Kőhalmi 2010:111)

Az elítéltet megilleti a **tanuláshoz való jog**, de korlátok között. Hazánkban rendelet írja elő, hogy „az iskolarendszerű oktatást és a szakképzést az erre vonatkozó jogszabályoknak megfelelően kell megszervezni. Az elítéltet – büntetésének tartamához képest – betanított munkás, illetve szakmunkásképzésben kell részesíteni”. (1979. évi 11. tvr. 39.§) Mindez azért kiemelten fontos, mert a börtönökben fogvatartottak jóval alacsonyabb végzettséggel rendelkeznek, mint a társadalmi átlag. Az elítéltek háromnegyede legfeljebb 8 általánost végzett (28 százalék kevesebb, mint 8 osztály, 46,4% 8 osztály, és egy százaléka analfabéta), míg egyetemi diplomája csak 0,9 százaléknak van. A 2011. december 31-ei adatokból kitűnik az általános iskolai végzettséggel bíró, de szakmát nem tanult elítéltek magas száma, akiknek nagy segítséget jelent a büntetési időhöz idomuló, rövid időtartamú tanfolyamokon és a hosszabb, iskolarendszerű oktatásokon való részvétel lehetősége. (Nemzeti Büntelmegelőzési Tanács 2013:79)

Az alapfokú iskolai végzettség megszerzését különösen ösztönözni és támogatni kell, az alapfokú oktatásban részt vevők tanszereit, tankönyveit és az oktatás egyéb költségeit a büntetés-végrehajtási szervezet biztosítja. A Büntetés-végrehajtási kódex ugyanis az elítélt alapvető jogaként rendelkezik az önképzés, valamint az általános iskolai képzésben való részvétel jogáról. A nemzetközi normákkal összecsengően a jelenlegi szabályozás már nem

kötelezettségként, hanem az életkortól függetlenül az elítélt jogaként határozza meg az általános iskolai tanulmányok folytatását. (Juhász 2002:28)

Az alapfokú oktatáshoz képest más elbírálás alá esik a középfokú oktatásban való részvétel, valamint a felsőfokú tanulmányok folytatása, az abban való részvétel már nem az elítéltet általánosan megillető jog, annak érvényesülését csak indokolt esetekre (például, ha a megkezdett tanulmányok folytatása összeegyeztethető a büntetés-végrehajtás körülményeivel) szorítja, ezzel is kifejezve a tanuláshoz való jog korlátozott voltát. (Juhász 2002:28; v. ö. 1979. évi 11. tvr. 39.§ (3.)) Ezeket a képzéseket az elítélt kérelmére a parancsnok engedélyezheti, költségei biztosíthatók.

A fogvatartottak szabadulás utáni, munkaerőpiacon való elhelyezkedésére ma már döntően akkor van esély, ha a szabaduló elítélt rendelkezik valamilyen szakképzettséggel. Az elítéltek szakképzésére vonatkozóan a jogszabály előírja, hogy *„az elítéltek képzését elsősorban azokban a szakmákban kell megszervezni, amelyek elősegíthetik a szabadulás után a társadalom életébe való beilleszkedést.”* (6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 130.§ (1)) Az iskolarendszeren kívüli szakképzés az alapfokú képzésre épülve, azt kiegészítve, a fogvatartottak társadalmi reintegrációját szolgálja.

Az elítélt jogosult **önképzésre, sajtótermékek megrendelésére, a büntetés-végrehajtási intézet közösségi foglalkozásainak, művelődési és sportolási lehetőségeinek igénybevételére.** (1979. évi 11. tvr. 36. § (1) m. pont)

A büntetés-végrehajtásban működő közösségi foglalkozások közé soroljuk mindazokat a tevékenységeket, amelyek a klasszikusan „kötelező”, intézeten belüli tevékenységek köréből (ilyen az oktatás, a szakképzés és a munka) kimaradtak. Ezeknek a foglalkozásoknak is hasonlóan nagy hatásuk van az elítéltek fejlődésére, és a jogszabályok, nemzetközi elvárások, alapelvek is megkövetelik ezek teljesítését. (Czenczer 2008:312)

A közösségi foglalkozásokat két csoportra oszthatjuk, megkülönböztetjük a művelődési és szabadidős tevékenységeket, valamint a reszocializációs-nevelési programokat. (Czenczer 2008:313)

A reszocializációs-nevelési programok, foglalkozások a gyógyító, személyiségfejlesztő és lelki terápiás tevékenységeket foglalják magukba. Ezen programokon belül megkülönböztetnek egyéni és csoportos foglalkozásokat. Az egyéni foglalkozások segítséget nyújtanak abban, hogy a fiatalok többsége szabaduláskor rendelkezzen távlati célokkal, melyek véghezvitelével remény nyílik arra, hogy a társadalom hasznos tagjává váljanak. (Tüske 2003:54) A csoportos foglalkozásokon közé tartozik az oktatás, szakképzés, munkáltatás és az aktív szabadidős tevékenységekben való részvétel (kézügyességet fejlesztő szakkörök, vetélkedők, sport). (Ruzsonyi 2006:29) Ezeken a foglalkozásokon megvalósul az egyén közösségi tevékenységekbe történő bevonása. (Kárpáti 2003:49) A foglalkozások között ki kell emelni a civil szervezetekkel való együttműködések, előadások szervezését, valamint az ismeretterjesztés megvalósítását. Különösen hasznos, ha a külvilágból érkezik foglalkozásokat vezető személy, aki más szemlélettel, más oldalról megerősítve segíti ezáltal a kialakított program megvalósítását. Jelentős ez azért is, mert az elítélt így nemcsak a börtön személyzetétől kap igazolást, vagy esetleg kritikát, hanem a rendszertől független személy véleményét is meg tudja hallgatni, esetleg fogadni. (Erdődi 2005:39)

A művelődési és szabadidős tevékenységek kapcsán ki kell emelni az önszerveződés fontosságát. Jogszába írja elő, hogy „a büntetés-végrehajtási intézeteknek a szabad idő hasznos felhasználása érdekében lehetőséget kell biztosítaniuk az elítélt önképzésére, valamint művelődésére és sportolására”. (1979. évi 11. tvr. 39.§ (5), 40.§ (2)) Művelődési és szabadidős tevékenységek közé tartozik többek között a sport, a könyvtárhasználat, a különböző szak- és önképzőkörökben, ünnepi megemlékezéseken, műsorokon, szellemi vetélkedőkön való részvétel. Az önszervezési lehetőségek biztosítása különböző klubok, körökben való részvétel által azért hasznos, mert ez kihívás jellegű feladatok által hozzájárul az úgynevezett „hotel funkció” visszazorításához, a felelősség és önbecsülés erősítéséhez, valós döntési helyzetek megteremtéséhez. (Ruzsonyi 2006:29) Ehhez kapcsolódik továbbá az önművelődés lehetőségének biztosítása, szakkörök szervezése, önképző körök működtetése, valamint a könyvtárhasználat biztosítása.

Az Európai Börtönrendszerek 28. szabálya előírja, hogy „minden intézetnek az összes fogvatartottnak szánt könyvtárral kell rendelkeznie, amelyben változatos forrásokból, mind kikapcsolódást szolgáló, mind pedig oktatási célú könyv és más információhordozóból elégséges állomány van. Mindenhol, ahol lehetséges, a börtönkönyvtárat a közkönyvtárak segítségével kell megszervezni.” (Európai Unió Miniszteri Bizottsága 2006:12) A könyvtárat valamennyi fogvatartott előtt nyitott létesítménynek és jelentős rehabilitációs tevékenységnek kell tekinteni (Vókó 2010:159)

Tágabb értelemben az elítélt kulturális jogaihoz sorolható a **vallási vagy lelkiismereti meggyőződésének** szabad megválasztására, annak kinyilvánítására és gyakorlására vonatkozó jog. (1979. évi 11. tvr. 36. § (1) h. pont) „A büntetés-végrehajtási intézetben minden elítélt számára lehetővé kell tenni, hogy az egyházi személy, a vallási tevékenységet végző szervezet vallásos szertartást hivatásszerűen végző tagja, az egyházi jogi személy vagy a vallási tevékenységet végző szervezet által megbízott más személy általi gondozásban részesülhessen. A büntetés-végrehajtási intézet köteles elősegíteni a vallási közösség szociális, gondozói tevékenységét, az elítéltnak a szabadulásra való felkészítéséhez nyújtott szolgálatait.” (1979. évi 11. tvr. 36./A § (1) (5)) A missziós szervezetek munkatársai és a lelkészek sokszínű tevékenységet végeznek a fogvatartottak között. A Börtönlelkészi Szolgálatról szóló 13/2000. (VII. 14.) IM rendelet előírja, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekben a fogvatartottak csoportos és egyéni vallásgyakorlása, valamint lelki gondozásának biztosítása érdekében minden bejegyzett vallási közösség, vallásfelekezet, egyház vallási tevékenységet folytathat. Ennek elősegítése érdekében a büntetés-végrehajtási szervezetnél Börtönlelkészi Szolgálat létesül, amely a katolikus, a református, az evangélikus és a zsidó egyházak lelkészeiből áll. A lelkészek munkájukat ökumenikus szellemben, a felekezeti önállóság tiszteletben tartásával végzik. 13/2000. (VII. 14.) IM rendelet 1.§-4.§) Ezek a szervezetek segítséget nyújtanak továbbá az elítéltek és szabadultak, valamint családtagjaik gondozása, valláserkölcsi megerősítése, közösségépítés, az elítélteknek családi kapcsolataik rendezésében, személyes és szociális problémáik megoldásában. (Lőrincz – Nagy 1997:254; Teleki 2010:33) A börtönlelkészek lehetőséget kínálnak a fogvatartottak számára, hogy ők maguk ennek segítségével formálhassák magukat. Bízik szerint a cél nem az, hogy „oldódjanak a feszültségek”, hogy „kezelhetőbbé váljanak”, vagy hogy „legyen egy biztonsági szelep”, ezek csupán szerencsés hozadékok, de nem célok. (Bízik 2002:97)

A **külvilággal való kapcsolattartás joga** szintén fontos kulturális jog, kiemelt szerepet tölt be az elítélt reszocializációs esélyei tekintetében. A büntetés-végrehajtási intézet feltételeitől függően gondoskodni kell, hogy az elítélt tájékozódhasson a világ eseményeiről, az ország politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális életéről. Ehhez a zárkákat lehetőség szerint fel kell szerelni rádióval és televízióval, de az elítélt saját televízióját, rádióját is használhatja. (Vóko 2004:183)

Az elítélt kulturális jogai közé sorolható az **anyanyelv használatának joga**, aminek különösen külföldiek esetében van nagy jelentősége. „Az elítélt jogosult az anyanyelvén vagy az általa ismert más nyelven megismerni a jogaira és a kötelezettségeire vonatkozó rendelkezéseket, a büntetés végrehajtása során anyanyelvének használatára.” (1979. évi 11. tvr. 2.§ (2) a. és b pont)

Büntetés-végrehajtási intézetekben megvalósuló reszocializációs tevékenységek és a megvalósítás nehézségei

Számos sajátos képzési formával találkozhatunk a büntetés-végrehajtási intézetekben, amelyek közül a népfőiskolai képzést és a pályázati lehetőségek segítségével megvalósuló képzési lehetőségeket említeném. Népfőiskolai képzéseket viszonylag kis számban szerveznek hazánkban, a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtönben azonban már 1995-ben megszervezésre került az első roma népfőiskola, amelyben 5 hónap alatt számos területen gazdagodott a fogvatartottak tudása. Ilyen területek voltak a következők: az etnikum történelmi háttere; társadalmi elvárások, előítélet; etnikai sajátosságok; cigány közösségi kultúra; a társadalmi kapcsolattartás formái; szerveződési lehetőségek; az ember és környezete; beszéd és írásgyakorlat; szülői felelősség; cigányság és vallás. Az első népfőiskola kifejezetten elméleti előadássorozatból állt, az azt követő két képzés már szakmai képzéssel is bővült, a fogvatartottak megismerkedtek a vesszőfonással, agyagozással, fafaragással, hálókötéssel. A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága támogatta az elgondolást, hiszen olyan szakmák elsajátításáról van szó, amelyeket szabadulás után kevés anyagi ráfordítással lehet művelni. (Bodnár 1997:84-86) A képzés hozzájárult ahhoz, hogy a fogvatartottak megtanulják az együttműködést és bebizonyosodjon, hogy a csoportos közösségi művelődés egyben önérték. (Bodnár 1997:84)

A fogvatartottak képzése kapcsán meg kell említeni a különböző pályázati lehetőségeket is, ezen belül kiemelten fontos volt a TÁMOP 5.6.2 projekt megvalósulása. A projektben tervezett képzések és tréningek három régió 12 büntetés-végrehajtási intézetének fogvatartottjait érintették 2010 szeptembere és 2012 szeptembere között. A projekt elemei a munkaerő-piaci igényekhez és a büntetés-végrehajtás sajátosságaihoz egyaránt illeszkedő, akkreditált szakképzések: (50 képzés – közel 700 fogvatartott bevonásával); kompetencia-fejlesztő (álláskeresési, agresszió-kezelési stb.) tréningek (80 tréning – közel 1 200 fogvatartott bevonásával); valamint a képzési infrastruktúra fejlesztése (oktatási eszközök, tantermek korszerűsítése) büntetés-végrehajtási intézetekben. (Kőszegi 2010:62)

Újszerű kezdeményezés a Tett-program, amely az ország minden büntetés-végrehajtási intézetében elindult, és a fogvatartottak egyéni társadalmi és munkaerő-piaci visszailleszkedését célozza. Kiemelt cél, hogy a társadalmi beilleszkedés után minél több érintett a nyílt munkaerőpiacon jelenjen meg, ugyanakkor a kezdeményezés a közfoglalkoztatással is

összekapcsolódik. A fogvatartottak integrációjának egyértelmű üzenete, hogy az érintettek a saját és a társadalom érdekében ne kövessenek el újabb bűncselekményeket. Három kiemelt terület a munkáltatás, az oktatás-képzés és a szabadidős tevékenység. A fogvatartotti létszám jelenleg megközelíti a 18 400-at, csaknem felüknek a 8. általános a legmagasabb iskolai végzettsége. 3-5 százalék ugyanakkor a funkcionális analfabéták aránya. Első körben 2500 fogvatartott vett részt a felkészítő programban, közülük 300-an sikeres tanulmányi vizsgát is tettek, de a képzési tevékenység még jelenleg is tart. (Berta 2013) Emellett számos egyéb program működik az országban, a következőkben a Balassagyarmati Fegyház és Börtönben megvalósuló programok fontosságát emelem ki.

A Budai István börtönparancsnok irányítása alatt működő Balassagyarmati Fegyház és Börtönben esélyt adnak az elítélteknek, hogy a társadalomba ne bűnözőként menjenek vissza, azt szeretnék elérni, hogy az elítélt családi kapcsolatai ne szakadjanak meg, hanem inkább erősödjenek. Az itt megvalósuló Feldmár Intézet által szervezett Mesekör nem egyszerű terápia, nem egyszerűen színház, hanem annál sokkal több. Az elítéltek maguk találják ki a mese vázát, konkrét szöveget és forgatókönyvet nem írnak, így tulajdonképpen minden előadás más és más. A Feldmár Intézet munkatársai péntekenként tartanak csoportos foglalkozást a raboknak, ahol önismereti gyakorlatok, fejlesztő gyakorlatok (hangtan, mozgás, ritmus, szövegértés), dramatikus játékok, kreatív feladatok váltják egymást. A programban félévente adnak elő újabb darabot, eddig kétszer civilek előtt is játszottak. (Neizer 2013)

A Mesekör mellett számos reintegrációs programmal találkozhatunk ebben az intézményben, az elítéltek szakmát tanulhatnak, munkához próbálják segíteni, leszoktatni a drogról, mindezt a családi kapcsolatokon keresztül, de elérhető kommunikációs, személyiségfejlesztő, vagy mediációs tréning is. Egyházi foglalkozásokon tanúságtételt tesznek, elmondják, bűnöző vagyok, ezt követtem el, megbántam, mit tennék másként. A közösségi jóvátételi programban az elítéltek virágot ültetnek, takarítanak, így a lakók látják, hasznos tagjai a társadalomnak. A Feldmár Intézet új kísérleti programjában a börtön utáni életre is gondol. Az elítéltek társadalmi reintegrációját segítő B-Terv keretében egy közösségi házat nyitnak azoknak, akik szabadulásuk után nem tudnak visszatérni családjukhoz. A programban részt vevő civilek és szakemberek életközösséget vállalnak a szabadulttal, együtt vezetik a háztartást, segítik a munkavállalást. (Neizer 2013)

Mindezen kezdeményezése nagymértékben hozzájárulnak ahhoz, sikerüljön megvalósítani a reintegrációt a börtönökben, ugyanakkor számos körülmény nehezíti ezen célok elérését ma hazánkban, a szakemberek szerint ugyanis a fogvatartottak megfelelő foglalkoztatásának lehetőségei elmaradnak a kívántaktól. Ennek főbb okai a jogszabályi előírások nem kellő célra orientáltsága, a foglalkoztatáshoz szükséges tárgyi és pénzügyi feltételek szűkössége, valamint a programok szervezéséhez szükséges szakemberek alacsony száma. (Aleku – Csordás – Pacsek 2006:76)

Nincs kellő jogszabályi ösztönző-rendszer ahhoz, hogy az elítélt különböző, a beilleszkedését szolgáló programokon vegyen részt. A büntetés-végrehajtási intézetek részére pedig nincsenek meghatározva konkrét kötelezettségek a foglalkoztatási, közművelődési lehetőségek biztosítására. Jogszabály „a fogvatartottak művelődéshez, sportoláshoz való jogát a büntetés-végrehajtási intézet lehetőségeihez köti”. (1979. évi 11. tvr. 36. §-a (1)) A

büntetés-végrehajtási intézet részére előírják ugyan, hogy biztosítani kell az említett tevékenységi lehetőségeket, de erre nincsenek kidolgozva a megfelelő részletszabályok, hiszen a 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet sem határoz meg erre vonatkozó konkrét kötelezettségeket. (Aleku – Csordás – Pacsek 2006:76) Azt tartalmazza csupán, hogy „*az elítélt - a házirendben előírtaknak megfelelően - jogosult szabadidejében az intézet által biztosított művelődési és sportprogramokon részt venni, számára az intézet, vagy az öntevékeny szervezet műkedvelő csoportokat, szakköröket szervezhet.*” (6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 75. § (1)-(2). Ebből kifolyólag célszerű lenne a készülő új Büntetés-végrehajtási kódexben ezen szabályok intézmények általi megvalósítására részletesebben kitérni, több állami szabályozót, keretet adva számukra.

A jogszabályi feltételek megteremtése természetesen csak akkor szolgálja megfelelően az elítéltek beilleszkedését, ha a foglalkozásokhoz rendelkezésre állnak a megfelelő tárgyi és pénzügyi feltételek is. A büntetés-végrehajtási intézetekben jelenleg a munkáltatáshoz és a programokhoz a feltételek csak nagyon szűkösek.

A különféle programok szervezéséhez a büntetés-végrehajtási intézetekben megfelelő létszámú és összetételű személyi állomány szükséges. A letartóztatott személyekkel való emberséges bánásmód minimum irányelveiről szóló ENSZ ajánlás 49. pontja, az Európai Börtönszabályokról szóló R/87/3. számú Európa Tanács ajánlása 57. pontja előírja, hogy a személyzetben legyenek megfelelő számban szakemberek, úgymint elmeorvosok, pszichológusok, szociális munkások, tanárok, szakoktatók, testnevelők. A büntetés-végrehajtási intézetek többségében nem áll rendelkezésre a szükséges létszámú és összetételű személyzet. A gyakorlati tapasztalatok szerint a nevelőknek a napi túlzott mértékű adminisztrációs feladatok miatt kevés idejük marad a fogvatartottakkal való egyéni és csoportos foglalkozásra. A fogvatartottaknak biztosítandó különféle programok szervezéséhez tehát mindenképpen szükség lenne pszichológusok, szakoktatók, művelődés- és sportszervezők, szociális munkások kellő létszámú foglalkoztatására. (Aleku – Csordás – Pacsek 2006:77)

Záró gondolatok

Az utóbbi évtizedekben fokozatosan erősödik az igény arra, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek olyan programokat dolgozzanak ki, amelyek elősegítik a testi és szellemi képességek megtartását, fejlesztését, valamint amelyek által a fogvatartott lehetőséget kap önmaga megismerésére, egy „társadalom-konformabb” élet megvalósítására. (Czenczer 2008: 323) A büntetés-végrehajtási szervezet ennek eredményeképpen a fogvatartottak reszocializációjának elérése érdekében számos tevékenységet ellát, amely túlnő a klasszikus igazságszolgáltatás keretein, tanulmányomban ezek közül mutattam be néhányat röviden a fogvatartottak kulturális jogainak érvényesülése tükrében. A büntetés-végrehajtás leképezi a külső valóságot, és a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása olyan módon kerül megszervezésre, hogy a rendszer a feladatok ellátásával közelebb jut a fogvatartottak visszailleszkedésének segítéséhez.

Az intézetek által alkalmazott tevékenységek számos pozitív hatással bírnak. Csökkentik a börtön karcerizáló, izoláló hatását, céljuk a feszültségoldás, a személyiségfejlesztés és a prizonizációs hatás csökkentése. A külvilággal való közvetlenebb, aktívabb kapcsolat kialakítása a különböző társadalmi szervezetek közreműködésével ugyanakkor elősegíti a szabadulás utáni

eredményesebb beilleszkedést, ami a büntetés-végrehajtás rendszerének meghatározó jelentőségű, egyik legfontosabb célja.

Felhasznált irodalom:

- 1979. évi 11. törvényerejű rendelet a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról. [online] [2013. március 10.] <URL: <http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy.doc.cgi?docid=97900011.TVR>
- 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól. [online] [2013. április 5.] <URL: <http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy.doc.cgi?docid=99600006.IM>
- 13/2000. (VII. 14.) IM rendelet a Börtönlelkészi Szolgálatról. [online] [2013. szeptember 5.] <URL: <http://jab.complex.hu/document/jog/WKHU-QJ-XML-000000A0000013IM>
- Aleku Mónika – Csordás Sándor – Pacsek József (2006): A fogvatartottak foglalkoztatásának és programlehetőségeinek jelenlegi helyzete. In: Börtönügyi Szemle, 25. évf. 1. szám, 65-78. p.
- Berta Krisztina (2013): Országos szinten is megvalósítják a börtön utáni reintegrációs programokat. [online] [2013. október 30.] <URL: <http://www.kormany.hu/hu/belugyminiszterium/europai-unios-es-nemzetkozi-helyettes-allamtitkarsag/hirek/orszagosszintenismegvalositjakabortonutani-reintegraciosprogramokat>
- Bízik László (2002): A börtön a templomunk. In: Lelkipásztor, 77. évfolyam 3. szám, 97-99. p.
- Bodnár Ferenc (1997): Népfőiskola. Egyedülálló sátoraljaújhelyi kezdeményezés. In: Börtönügyi Szemle, 17. évf. 2. szám, 83-86. p.
- Czenczer Orsolya (2008): Fiatalkorúak reszocializációs nevelése a szabadságvesztés büntetés alatt. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 251 p.
- Di Blasio Barbara – Ujkéry Zsófia (2011): Az oktatás börtönkörnyezeti kihívásai. . In: Hungarian Educational Research Journal [online] 2011. 1. évf., 1. sz. [2011. szeptember 5.] <URL: http://olvasas.opkm.hu/portal/menu/hirek/hungarian_educational_research_journal
- Erdődi Orsolya (2005): Gondolatok a fogvatartott nők kezelésével, nevelésével összefüggő egyes kérdésekről. In: Börtönügyi Szemle, 24. évf. 1. szám, 33-38. p.
- Európa Tanács Miniszteri Bizottsága (1989): R/89/12. számú ajánlás a Börtönművelődésről (BMű)
- Európa Tanács (1990): Az Európa Tanács által létrehozott börtönművelődési szakértők különbizottságának zárójelentése a börtönművelődésről. Budapest, Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár, Igazságügyi Minisztérium Büntetés-végrehajtási Országos Parancsnoksága Nevelési Osztály
- Európai Unió Miniszteri Bizottsága (2006): R/06/2 számú Európai Unió Miniszteri Bizottság ajánlása

- European Social Fund (2010): PRISON EDUCATION – CONTEXT, TRENDS AND POLICY ISSUES. [online] [2013. november 5.] <URL:
http://ec.europa.eu/education/grundtvig/doc/conf11/doc1-background_en.pdf
- Foucault, Michel (1990): Felügyelet és büntetés: A börtön története. Budapest, Gondolat Kiadó, 227 p.
- Juhász Zsuzsanna (2002): A hazai büntetés-végrehajtási jog és az Európai Börtönszabályok ajánlásai. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 36 p.
- Kárpáti Tamás (2003): A nevelői tevékenység tapasztalatai a Márianosztrai Fegyház és Börtönben. in: Börtönügyi Szemle 22. évfolyam, 3. szám, 45-50. p
- Kőhalmi László (2010): De lege lata az elítélti kulturális jogokról. In: Korinek László – Kőhalmi Zoltán (2010) (szerk.): Kultúra a börtönben – a börtön kultúrája. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 99-121. p.
- Kőszegi Szilvia (2010): A fogvatartottak oktatása és képzése. In: Börtönügyi Szemle, 29. évfolyam 3. szám, 55-62. p.
- Lőrincz József – Nagy Ferenc (1997): Börtönügy Magyarországon. Budapest, Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága, 261 p.
- Lukács Tibor (1987): Szervezett dilemmánk: a börtön. Budapest, Magvető Kiadó, 297 p.
- Módos Tamás (1998): Büntetés-végrehajtási nevelés. Budapest, Rejtjel Kiadó, 144 p.
- Módos Tamás (2003): Vitaindító a fogva tartottak neveléséről. In: Börtönügyi Szemle, 22. évf. 3. szám, 39-44. p.
- Neizer Anita (2013): Ha egy embert megmentünk az újabb börtöntől, az már nagyon jó. [online] [2013. november 10.] <URL:
http://hvg.hu/itthon/20130719_budai_istvan_interju
- Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács (2013): Előterjesztés a Kormány részére a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról (2013-2023). 2013. július 22. [online] [2013. november 20.] <URL:
<http://bunmegelozes.info/sites/default/files/Bűnmegelőzés%20Stratégia%20-%20Kormányra%20küldés%20végleges.pdf>
- Ruzsonyi Péter (2006): A kriminálpedagógia lehetősége a börtönadaptáció és a társadalmi integrálódás érdekében. In: Börtönügyi Szemle, 25. évf. 2. szám, 21-33. p.
- Tüske János (2003): A nevelői tevékenység tapasztalatai a Bács-Kiskun Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben. In: Börtönügyi Szemle, 22. évf. 3. szám, 51-54. p.
- Teleki Béla (2010): A szabadultak szociálpedagógiai ellátása. In: Börtönügyi Szemle, 29. évf. 3. szám, 31-36. p.
- Vókó György (2004): Magyar büntetés-végrehajtási jog. Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 457 p.
- Vókó György (2010): A kulturális életre vonatkozó jogi szabályozás és érvényesülésének elősegítése ügyészi eszközökkel a hazai börtönökben. In: Korinek László – Kőhalmi Zoltán (2010) (szerk.): Kultúra a börtönben – a börtön kultúrája. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar. 157-166. p.

JUNIOR KUTATÓMŰHELY

Máté Krisztina:

A művelődési és politikai élet kapcsolata 1945 után

Abstract:

This present thesis is part of a greater research, which studies post-World War II. cultural policy in a certain county. (Szatmár-Bereg). Our aim is to interpret the concept of on the spot free education and also to study how different parties, denominations, and unions influenced cultural life, and to survey the link between cultural life and politics. This work is additional material to these, and it introduces the changes of post-1945 political life in general, mainly through the concept of cultural policy of each party.

Keywords: free education, cultural policy, World War II., Independent Smallholders' Party

Bevezetés

Magyarországon az 1945-ös eseményekkel lezáruló és elinduló folyamatok vegyes megítélés alá kerülnek, elsősorban, ami a művelődési élet valamint a nevelésügy alakulását illeti. 1945 után ugyanis felértékelődik a felnőttoktatás szerepe az analfabetizmus csökkentése végett, ugyanakkor átértékelődött az iskolán kívüli népművelés szellemisége is. A szabadművelődés szervezeti rendszerének kiépítése ezt a két területet kívánta összefogni, de a politikai élet képlékenysége nagyban meghatározta az átalakulási folyamatot. (Juhász 2010) A szabadművelődés egy újabb fogalomként jelentkezett a II. világháborút követő években a felnőttképzés történetében. Az 1987-es felnőttképzési kislexikon némileg hosszabban magyarázza ezt a szócikket, és jelzi, hogy a „*liberális szabadnevelés koncepciója ez*” (Csiby 1987:215) A 2002-es felnőttképzési lexikon értelmezése szerint a háborút követő 3 év koalíciós időszakának művelődési mozgalma volt. Ehhez kapcsolódva a tágabb értelmezésben már azt olvassuk, hogy az előző korszak iskolán kívüli népművelésével történő szakítást jelenti a szabadművelődés. (Durkó 2002) Több helyütt is találkozunk a két világháború közötti népművelést ért kritikával, mely szerint az teljesen állami befolyás és irányítás alatt állt. (Drabancz M. – Fónai 2005) Az ellenforradalmi rendszer népművelését mind szellemében mind pedig tartalmában az uralkodó osztályok érdekeit szem előtt tartó és védelmező szereppel ruházták fel. A második világháború végével ezt nem tartották folytatandó irányvonalnak, elsősorban ideológiai-politikai szempontból, mivel nem elégítette ki a feltörekvő új osztályok társadalmi igényeit. Ilyen és ehhez hasonló érvekkel támasztották alá a fogalomváltást. A népművelés szervezeti kereteit viszont továbbörökíthetőnek tartották. (Dancs 1988)

Ezért is kapott hangsúlyt a művelődési élet alakítása a '45 utáni politikában, hiszen egyes esetekben a kultúra eszközként jelent meg. A szabadművelődés kibontakozásának ingoványos terepén ezért is érdekes megvizsgálni a politikai bal- és jobboldal kultúrpolitikai tevékenységét, abból a szemszögből, hogy egyes pártok (Magyar Kommunista Párt, Szociáldemokrata Párt, Nemzeti Parasztpárt és a Független Kisgazdapárt) miként használták fel a szabadművelődés rendszerét politikai tevékenységük sikere érdekében.

Jelen írás egy szeletét adja annak a vizsgálatnak, amely a szabadművelődés ideológiájával és szervezeti alakulásának kérdéseivel foglalkozik beleértve a korszak politikai életének művelődési életre gyakorolt hatását, külön hangsúlyt fektetve a Független Kisgazdapárt kultúrpolitikájára.

Szabadművelődés a pártpolitikában

A második világháborút követően fogalomváltás következett be a művelődési élet területén, amely a régi rendszerrel való szakítást is sejtette, az iskolán kívüli népművelést felváltotta a szabadművelődés gondolatisága. A szabadművelődés a szűkebb értelmezést tekintve a Karácsony Sándor nevéhez fűződő demokratikus felnőttnevelési és művelődési koncepciót jelentette, amely ekkor a hivatalos közművelődési politika rangjára emelkedett. Karácsony a változást látta 1945-ben, a demokratikus átalakulást. Lendvai L. Ferenc szerint Karácsony írásai 1945 előtt és 1945 után is ugyanabba az irányba mutatnak, munkái radikális demokratikus reformprogramján alapultak, ebben a programban viszont fontos helyett kapott a magyarság vallási és nevelési megújítása is. [Lendvai (Karácsony) 2003]

A kulturális élet átalakítását azonban megelőzte az ország háború utáni újjáélesztése, a gazdasági élet beindítása, a magyar népi demokratikus állam kiépítése, a „perifériára” szorult társadalmi, gazdasági fejlettség fokának erősítése. Az újjáépítés egy erős társadalmi szövetséget igényelt, mivel az állam legfontosabb funkciója a nemzeti lét megmentése volt, ehhez hozzátartozott az új magyar államiság önszervező tevékenysége, újonnan épülő intézmények, szervezetek formájában. Fontos funkciója volt a magyar államnak a magyar társadalom, illetve a társadalom humán szférájának és politikai rendszerének demokratizálásában. A magyar művelődési élet kérdései így a politikai pártok programjaiban is megjelentek, hangsúlyt fektettek a kérdésre. A háború után, a német megszállás „lerázása” után erőteljesen szélesedett a forradalmi demokrácia bázisa, azaz a Magyar Kommunista Párt (MKP), a Szociáldemokrata Párt (SZDP) és a Nemzeti Parasztpárt (NPP). (Berényi 1987) 1946 elején Lukács György tollából meg is született a kommunisták művelődéspolitikai programjának váza, Demokrácia és kultúra című cikkében. Lukács a tömegek kulturálódására helyezte a hangsúlyt, fontos célként tűzte ki, hogy növeljék a tömeg általános műveltségét, természetesen tömeg alatt a munkás és parasztréteget kell érteni, kifejtette ugyanis, hogy ezen rétegek anyagi védelme része a kultúrprogramnak. Ezzel a leszögezéssel Lukács összekapcsolta a kultúrharcot az osztályharccal. Dolgozók, parasztok, munkások kultúrájáról beszélt, a szocialista ideológia mentén a marxista elvek köszöntek vissza érvelésében, amely szerint a régebbi paraszti, munkáskultúra értékeire kell támaszkodni a kultúra új tartalmának kialakítása során, valamint ahogy ő fogalmazott, a magas műveltség alkotásaira. (Köpeczi 1986) A baloldali erők a népi demokráciáért, a szocializmusba való fokozatos átmenetért dolgoztak a magyar művelődéspolitika területén is, ezzel szemben a konzervatív tábor, a katolikus egyházzal az élen leginkább a keresztény és magyar kultúra védelmezőiként elleneztek többek között a nagyfokú államosítást, a földreformot. Az egyház igyekezett egy táborba fogni a társadalmilag és politikailag az 1945 előtti rendszerhez kötődő rétegeket és a parasztságot, nemzetközi szinten a keleti segítség helyett a nyugat felé fordult. Mindemellett azonban helyet adtak a szabadművelődési gondolat központi céljának, a népi kultúra ápolásának, műsorpolitikájukban meg is jelent, valamint a vidéki művelődési élet irányítói zömmel a helyi egyház képviselői, azaz a papok voltak. (Kovalcsik 2003) A baloldali, de

nem kommunista értelmiségiek, a szociáldemokraták, az NPP és a Kisgazdapárt baloldali értelmiségei elítélték a reakció konzervatív kultúrafelfogását, de a kommunistákkal sem értettek egyet. Az épülő demokrácia művelődéspolitikájában erőteljes befolyásoló tényezőt jelentettek azok az értelmiségiek, akik a népi írók híveiként a Nemzeti Parasztpárthoz csatlakoztak (Illyés Gyula, Veres Péter, Szabó Pál, Erdei Ferenc). (Köpeczi 1986)

Kísérlet egy polgári demokratikus berendezkedésre – a Független Kisgazdapárt kultúrpolitikájának szelete

A Független Kisgazdapárt (FKGP) különbözött a többi párttól, egyrészt abban, hogy a „felszabadulás” után, 1945 nyarán már országszerte voltak szervezetei, vidéki szervezetei is egyenletesebben helyezkedtek el a többiekéhez képest. A párt egyfajta gyűjtőpárt is volt egyben, mivel ide koncentráltak az antikommunista, konzervatív jobboldal elemei, a kolhozrendszerrel rettegő kisgazdák, megfigyelhető volt az egykori kormányzat tagságának az FKGP felé való erőteljes áramlása. A párt azonban egy teljes belső átalakuláson ment keresztül, amely nevének bővülésében is megnyilvánult (Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Párt), ez a széles támogatottságra is utalt a társadalomnak a különböző elemei részéről (egyes felekezetek, zsidó polgárság, parasztság, középosztály). A párt jobboldali szárnya folyamatos ellentétben állt a kommunisták hatalmi törekvéseivel szemben. Megvolt ugyanakkor az ellenpólus is a kisgazdapárt értelmiségi szárnyán, meglehetősen aktívan tevékenykedtek a baloldaliak, az MKP szövetségesei (többek között Ortutay Gyula), így folyamatosan fennállt a párton belüli „ostromállapot”. (Litván 1996)

A párt jobboldali szárnya az új állami és politikai rend polgári eredetű formáit kívánták megszilárdítani. Kifogást emeltek a politikai pártok túlzott közéleti túlsúlyára vonatkozóan is. A hangsúlyt a centralizált államhatalom tekintélyének visszaállítására fektették. A kisgazdák jobbszárnya nem kívánt rögtön szakítani a koalícióval, a nemzeti összefogás politikájával, de a belpolitikai helyzetet rendezni kívánta. A párt az 1945-ös választások után a társadalmi, gazdasági és politikai élet szinte valamennyi területén mozgásba lendült. A Kisgazdapárt 1945 és 1946 folyamán a pluralista demokráciának megfelelő művelődéspolitikát folytatott, egyeztetni tudta a kultúra autonómiáját és a céltudatos politizálást. Ez a programszerűen kidolgozott kultúrpolitikán és az egyes művelődéspolitikai polémákban is tetten érhető. A magyar kultúra megvédése mellett kielégítette a korszak társadalmi-politikai kihívásait, az elvárásokat. A kultúrának a modernizációban betöltött szerepét úgy értelmezte, hogy annak össze kell kapcsolódnia a parasztság felemelésével. A gyámolítás helyett azonban öntudatos paraszt-polgár kulturális aktivitással, a szabadművelődésen keresztül kívánta ezt megvalósítani. Felfogásuk az volt, hogy a társadalom szabad művelődését az értelmiségnek azonban segíteni kell, és irányítani. A kisgazdák által folytatott értelmiségpolitika jelentős értelmiségi tömeget állított a párt mögé. A kisgazdák ugyanis később belátták, hogy értelmiség nélkül nincs demokrácia. Az értelmiség szerepe tehát indokolt a társadalom művelődésének irányításában, de a művelődési élet a hatalomtól független legyen. A népművelés magának a népnek az ügye, az állam szerepe csak az összehangolás. A szabadművelődés egy élénk kulturális életet teremtett, de nem volt ideje kiteljesedni, a hatalmi változások nyomán a művelődés egyre inkább a politikai taktikázás szolgálatába került. (N. Szabó 1994)

A kisgazdák kultúrprogramja is elsősorban a közoktatásügy megreformálására irányult, a parasztpárti törekvésekkel ellentétben kihangsúlyozták, hogy csakis a tehetséges fiatalok felkarolása történjen meg, megakadályozva ezzel a tehetségtelenek diplomához, és ezzel magasabb pozícióhoz jutását. A közoktatás mellett azonban az iskolán kívüli népművelés Parasztszövetség által folytatott tevékenységének hasznosságát is kiemelte a párt 1945 nyarán kiadott programjában. A szakképzés megszervezésének kérdésére külön programpontot dolgoztak ki a kisgazdák. A fizikai munkásréteg tudásának elmélyítése céljából szorgalmazta a párt már az elemi iskola felső osztályaiban meginduló szakképzést, valamint a mezőgazdasági ismeretek bővítését célzó téli gazdasági iskolát járasonként. (Romsics 2000) A VKM 1946. november 7-én küldte ki a 128.224/1946. VIII. ügyiratát, amely az Országos Szabadművelődési Tanács (OSZT) által kidolgozott tanfolyamok, szabadiskolák előadásainak vezérfonalát tartalmazta, ezek az anyagok irányadóak voltak és nem konkrét előadásanyagok. Az OSZT által kidolgozott vezérfonalak között a mezőgazdaság témakörében is találunk segédanyagokat, amelyek a földművelésről és állattartásról, valamint az időjárás hatásairól nyújtottak ismereteket. Ilyen formában az FGKP programja visszaköszönt, mivel felnőttek számára, mezőgazdasági előadásokat is tartottak, amelyhez központilag kidolgozott segédanyagot biztosított a VKM. (SZSZBMÖL XXIV. 722. 4 d. 837/1946)

A gazdasági jellegű tanfolyamok mellett meghatározóak voltak a népfőiskolák, amelyek 1945 után átrendeződtek. Azt megelőzően az egyházak voltak a legjelentősebb szervezői a népfőiskoláknak, 1945 után azonban elsősorban az FKGP védnöksége alatt álló Magyar Parasztszövetség szerepe kiemelkedő. (N. Szabó 1994) A fiatal paraszti származású fiatalok számára a népfőiskolák jelentették a felzárkózást az elmaradt ismeretek tekintetében, amely népfőiskolákat a Kisgazdapárt is szabadművelődési és politikai tevékenységének fórumává tett a Nemzeti Parasztpárthoz hasonlóan. (Molnár 1987) A Magyar Parasztszövetség célja, hogy a népfőiskolákban a parasztság köreiből neveljenek ki vezető személyiségeket a parasztok számára. Ezért nem a szakismeret átadása volt a meghatározó, hanem a népi kultúra, a parasztság történetével kapcsolatos, történelmi, irodalmi, politikai ismeretek, valamint „faluvezetési” tudnivalók. A háború utáni népművelésben a népfőiskolák mellett a szabadegyetemeknek volt még jelentős szerepe. 1946-ban a kisgazdák is szerveztek egy szabadegyetemet, ahol többek között Hajnal István történész, valamint Karácsony Sándor is előadott. Az FKGP művelődéspolitikai eszményei nem álltak távol Keresztury Dezső, vallás-és közoktatásügyi miniszter koncepciójától sem. (N. Szabó 1994) 1946 tavaszán azonban a Baloldali Blokk megalakulásával elindult a FKGP fokozatos felmorzsolásának taktikája, a párt jobboldali erejének megtörése, amely 1947-re meg is valósult. (Vida 1976)

A párt 1947-es programja is fontosnak tartotta az iskolán kívüli mezőgazdasági szakoktatás rendszerét, a parasztságot meg kell ismertetni a külföldi tudományos eredményekkel, termelési módokkal. Emellett pedig lehetőséget és időt kell biztosítani ennek a rétegnek a művelődésre, nemes szórakozásra. Ez azért is hangsúlyos, mert a szabadművelődési ügyvezetők jelentései gyakran arról adtak hírt, hogy a mezőgazdasági munkák miatt kevesen vesznek részt az egyes előadásokon, rendezvényeken. Az 1948-as párthatározaton pedig egyértelműen érezhető, hogy a párt baloldali szárnyának ideológiája fogalmazta meg. (Balogh – Izsák 1967)

Összegzés

A második világháborút követő művelődési korszak igen zavaros politikai időszakban kezdte meg kibontakozását és működését, az éledező, és egyre nagyobb befolyásra szert tevő pártok kereszttüzében. Nehéz megítélni az 1945-1949 közötti szabadművelődés egészét, egyrészt a gyakori személycserék, valamint a képlékeny politikai háttér miatt. Keresztury Dezső irányelvei, tervei és eredményei egy idealizált, viszont mégis valóságosabb szándékot sejtetnek a szabadművelődés eszmeisége mögött, a baloldali orientáltság ellenére. A Keresztury-féle meglátás közelebb állt Karácsony Sándor ideológiájához, aki az autonóm politizálás híve volt, a politikát is az egyéni szabadság szolgálatában kívánta megalapozni. Ezért is szorult vissza a kommunista hatalomátvétel után. Fontos tehát megvizsgálni az egyes pártok kultúrpolitikáját, mivel azok kulturális célú tevékenységei szintén meghatározóak voltak a művelődési folyamatban, valamint szerepet vállaltak abban. A pártok kultúrpolitikájának alaposabb megértéséhez azonban mélyebbre kell ásni, és helyi szinteken kell megvizsgálni a pártpolitikai tevékenységet a kialakulóban lévő szabadművelődési rendszerben.

Felhasznált irodalom:

- Balogh Sándor – Izsák Lajos (1979): Pártok és pártprogramok Magyarországon (1944-1948). Budapest, Tankönyvkiadó
- Berényi Sándor (1987): A magyar népi demokratikus állam közigazgatása 1944-45. Budapest, Kossuth Könyvkiadó
- Csiby Sándor (főszerk.) (1987): Felnőttoktatási kislexikon. Budapest, Kossuth Könyvkiadó
- Dancs Istvánné (szerk.) (1988): Dokumentumok a szabadművelődés történetéhez (1945-1949). Budapest, Kossuth Könyvkiadó
- Drabancz M. Róbert – Fónai Mihály (2005): A magyar kultúrpolitika története 1920-1990. Debrecen, Csokonai Kiadó
- Durkó Mátyás (2002): Szabadművelődés Magyarországon. In: Benedek András – Csoma Gyula – Harangi László (főszerk.) (2002): Felnőttoktatási és -képzési lexikon. Budapest, Magyar Pedagógiai Társaság – OKI Kiadó – Szaktudás Kiadó Ház, 483.
- Juhász Erika (2010): A hazai felnőttképzés kialakulásának fejlődése és főbb állomásai III. In: A szak- és felnőttképzés-szervezés gyakorlata. II/25. 1-8.
- Kovalcsik József (2003): A kultúra csarnokai. Budapest, EditioPlurilingua
- Köpeczi Béla (1986): A magyar kultúra útja. 1945-1985. Budapest, Kossuth Kiadó
- Lendvai L. Ferenc (2003): Karácsony Sándor: Magyarság és nevelés. Válogatott tanulmányok. Budapest, Áron Kiadó
- Litván György (1996): Koalíciós közjáték, 1945-1948. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/koalicios_kozjatak_1945_1948/ Letöltés: 2012. július 31.
- Molnár János (1987): A Szociáldemokrata Párt művelődéspolitikája. 1944-1948. Budapest, Kossuth Könyvkiadó
- N. Szabó József (1994): A Független Kisgazdapárt művelődéspolitikája a politikai pluralizmus idején. (1945-1946). Nyíregyháza, MTA SZ-SZ-B Megyei Testülete

- Romsics Ignác (szerk.) (2000): Magyar történeti szöveggyűjtemény 1914-1999. I. kötet. Budapest, Osiris
- Vida István (1976): A Független Kisgazdapárt politikája. 1944-1947. Budapest, Akadémiai Kiadó

Levéltári források:

- XXIV. 722. Szatmár megye szabadművelődési felügyelősége 1946. (1947.) 1-6. doboz

KÖNYVAJÁNLAT, RECENZÍÓK

Kozma Tamás:

Lehet-e kultúra nélkül élni?

Recenzió Maróti Andor: A nélkülözhetetlen kultúra című könyvéről (Megjelent: Neckenmarkt (Ausztria): United PC Kiadó [2013])

“...bizonyítani akarom a kultúra nélkülözhetetlenségét”, vallja be mindjárt bevezetőjében Maróti Andor (7. l) - és bizonyítja is. Szerinte a fogalom (kultúra) bizonytalansága okozza, hogy nem tudjuk, föltétlenül hozzátartozik-e a kultúra az emberi léthez. Amit tenni lehet, sőt kell tehát, az nem más, mint a kultúra fogalmának alapos körüljárása. Nyitott szemmel, elfogultságok nélkül. S amit nem vall be a szerző - vagy legalább is nem bocsátja előre: nagy erudícióval.

Maróti Andor sokadik könyve - a szerző a könyv végén föl is sorolja vonatkozó munkáit - tehát ismét a kultúráról szól. Nem először ír róla, hiszen már 1977-es disszertációja is erről szólt (*A kultúra fogalmának fejlődéstörténete*). Az ok, hogy most ismét nekifogott, talán a visszakanyarodás a pálya végén a kezdeti kérdésekhez. És annak fölmutatása, hogy maga a kérdés még mindig megoldatlan.

Az ok ennek a kis összefoglalónak a megírására persze nem ez - vagy legalább is nem közvetlenül. Sokkal inkább az a vitakérdés, amelyet a szerző újra, meg újra előhoz: ha élünk is kultúra nélkül, vajon hogyan élünk nélküle; vajon emberhez méltón élünk-e? Nem is annyira a kultúra kérdése izgatja ennek a kis összefoglalásnak a szerzőjét, mint inkább az emberi élet minősége - még pontosabban a jelenkor emberének életminősége. S igen, ez már méltó kérdésföltevés a pályája végén járó tudós tanártól, aki nem csak magyarázni akar, hanem magyarázatával értékelni és javítani is.

Már ha hagyjuk. Mert bármennyire könnyed olvasmánynak van szánva Maróti Andor könyve - bármennyi kollokvialis fordulatot használ is benne a szerző (életének eseményeit, rövid történeteket, néhol épp sztorikat) - nem szabad teljesen hinni neki. Nem egyszerűen sztorizik. Sokkal, sokkal többet tesz ennél, mint valaki, aki láthatóan katedrához szokott. Fölkapva egy beszélgetés foszlányát, belekezdve egy látszólag ide nem tartozó anekdotába néhány sorral lejjebb elgondolkoztató, sőt váratlan mélységekig jut. (Jó példa rá a szabad időről szóló eszmefutama a 125. és következő lapokon, ahol egy alkalmi beszélgetéstől a bűnözés terjedéséig jut el egy-két oldalon, elgondolkoztató analízisét adva korunk terjedő immoralitásának.)

Maróti Andor máig tartóan olvasott; olvasmányainak ebben a kötetben pusztán egy csokrárt mutatja be. Külön érdekesség és öröm látni azt a szintézist, amelyet olvasmányaiából - régiekből és újakból - itt, e kötet lapjain, valósággal a szemünk láttára varázsol elő a múlt század hatvanas éveinek kiadványaiból és a 2000-es évek legújabb publikációiból (talán csak a nemzetközi beágyazottságot hiányoljuk kissé). Egy igazi tanár könyvét olvassuk itt, aki talán nem is annyira könyvíráshoz szokott - ahhoz is, persze -, mint inkább előadáshoz, seminarizáláshoz, eszmecserékhez. E könyv lapjai mögül időnként előhajol, hogy megkérdezze: értitek? követitek? elhiszitek?

Persze, hogy követjük, persze, hogy elhisszük neki. Sőt tulajdonképpen amúgy is tudjuk. A Maróti Andor fölvázolta kétféle kultúra fölfogás - egy társadalomkutatói (ő antropológiainak nevezi) és egy filozófiai (Maróti szerint értékelméleti) -, hogy úgy mondjuk, alapismereteink közé tartozik. Annyiszor tanítottuk már, és annyszor foglaltunk állást egyik vagy másik fölfogás mellett vagy ellen, hogy szinte természetesnek tartjuk a szerző gondolatmenetét. Az első fejezetben a társadalomkutatásokból származó, azokban használatos kultúra-értelmezést mutatja be; a második fejezetben a filozófiában (esztétikában, művészetfilozófiában, művelődés- és tudományfilozófiában) használatosat. Végül a harmadik fejezetben kísérletet tesz az összeegyeztetésükre.

Hiszen igazából erről szól Maróti Andor kis könyve. Úgy és akkor nélkülözhetetlen az emberiségnek a kultúra, ha nem egyszerűen a tevékenységei és alkotásai összességét nevezzük kultúrának, de nem is egyszerűen a képtárakat, múzeumokat, az irodalmat, a tudományt - szóval a "magas kultúrát". Hanem ha a magas kultúrában termelt és megtestesülő értékek lassan beivódnak mindennapjainkba. Ahogy Maróti írja: *"...az emberek magatartásában épp az életmód és a magatartás jó minősége lehetne az alap, amely aztán kiterjedhetne a műveltség más részeire is"* (187. l.).

És ezzel visszakanyarodunk oda, ahová a népművelők és művelődési menedzserek, a művelődéskutatók és közösségfejlesztők - ez a máig tudományosan nem pontosan körvonalazott, professziókhoz és diszciplínákhoz sokszor gyengén vagy rosszul illeszkedő, mégis nélkülözhetetlen foglalkozású csoport - mindig szeretett eljutni. Abban a törekvésben, hogy tevékenységüket kiemeljék a hétköznapiaságból és egyfajta tudománnyá is tegyék, Vitányi Iván munkássága óta mindig is eljutottak, eljutnak a kultúráig. Művelődés és kultúra - annyira vonzó fogalompáros, hogy egy valamennyire is komolyan veendő dolgozat e téren nem kerülheti meg őket. Sőt azt sem, amiről Maróti Andor kis könyve szól: hogy a kettőt - művelődést és műveltséget, kultúrát és civilizációt (mert hisz erről van szó) - nem csak össze lehet, de össze is kell egyeztetni. Már ha sikerül.

S hogy sikerüljön, ennek az összeegyeztetésnek a munkásai valójában ők; nevezzük bár régi szóhasználatnál népművelőknek, korszerűbben pedig művelődés menedzsereknek. A feszültség, amely az eltérő fogalmak használatában (kultúra - civilizáció) rejlik, valójában kihívás is egyben. S a jó népművelő / közösségfejlesztő éppen az, aki megoldást talál a kettő összeegyeztetésére, és föl tudja mutatni az értékelvű művelődést, amely közösségeket teremt és tart meg...

Ha tetszik Maróti Andor könyve, akkor ezért a feszültségért tetszik. Amikor kézbe vesszük, nem föltétlenül új tudásokkal találkozunk majd - talán csak új megközelítésekkel. Nem föltétlenül új összefüggések tárulnak föl előttünk - talán csak új megfogalmazások. S nem föltétlenül újfajta gondolkodásmód - talán csak a már ismert, személyesebb és meggyőzőbb formában.

Ne keressünk tehát új fogalmakat, ismeretlen irodalmat és eddig föltáratlan (történeti) dokumentációt a kultúra - civilizáció párosáról ebben a könyvben. Bár szerzőjének olvasottsága imponáló, talán még mozaikosnak is mondhatnánk. Maróti Andor könyvét nem azoknak ajánljuk, akik kézikönyvként akarnak hivatkozni rá - nem az. Maróti Andor könyvét azoknak ajánljuk, akik a saját útjukat keresik abban a tevékenységben, amelyet az imént is csak körülírni tudtunk, s amelyet ismét csak a népművelő / közösségfejlesztő párosával próbálunk meghatározni.

Ha az ifjú vagy a már pályáját járó népművelő / közösségfejlesztő reflektál önmagára, akkor - de akkor mindenképp - vegye kezébe ezt a könyvet. Tanárától és idősebb pályatársától megtudhatja, hogy nem csak neki vannak kérdőjelei tevékenységeivel és foglalkozásával kapcsolatban - hanem másoknak is. Szinte mindenkinek, aki önmagát és munkáját komolyan veszi. S akkor emelkedik ki, válik világítóvá az a kérdés, amelyet a szerző könyvének már a bevezetőjében megpendít: *“mellőzhetetlenül hozzátartozik-e a kultúra az emberi élethez?”* (7. l.) Mert ha nem tartozik hozzá - ha csak esetlegesen jár színházba, koncertekre -, akkor a népművelőre és közösségfejlesztőre is csak epizodikusan van szükség. De ha a kultúra nélkülözhetetlen, akkor ők is azok - a művelődés munkásai.

Aki meg-megáll a könyv egyik vagy másik gondolatfutamán (esetleg túl lapidárisnak tartva azt), vagy aki megütközik azon, hogyan kerül Teilhard de Chardin és Konrád György két lapnyi távolságra egymástól (192-193. l.), gondoljon inkább arra, mit is tart valójában a kezében. Tevékenysége, foglalkozása, hivatása identitást erősítő iratát. Még pedig élményt adót és meghatározót. Igen, ezt tudja, ezt tudhatja a jó, a hiteles tanár: úgy szembesíteni napi dilemmáinkkal, hogy megemel bennünket, mint szülő a gyermekét, amikor távlatot akar mutatni. Ide nézz: ezt csinálod, erre figyelj. Ezt kövesd, ezen tartsd rajta a szemed.

Ezért - s nem néhány esetlegessége miatt - szeretni való kis könyv a Maróti Andoré. Úgy mondja el nekünk a népművelő / közösségfejlesztő hitvallását (közösségi művelődés által), hogy nem bánt meg és nem rekeszt ki senkit. Inkább mindenkit magával vinne, néhol egyenesen magával is ragadna. Jó volna tudni mindazt, amit a Tanár Úr tud; olyan letisztultan, elegánsan, könnyedén. Olyan előre mutatón - miközben ránk, az olvasóra, mint tanítványra visszanéz.

Egy könyv, amit nem csak megírni volt érdemes. De kézbe venni, elolvasni legalább annyira.

TUDOMÁNYOS KONFERENCIÁK HÍREI

Juhász Erika:

Konferencia Durkó Mátyás emlékére ötödik alkalommal

2014-ben ötödik alkalommal kerül sor a Durkó Mátyás emlékére rendezett konferenciára Debrecenben. A konferencia 2014. június 26-27.-én a Debreceni Egyetemen kerül sorra. Az idei konferencia címe: „Közösségi művelődés – Közösségi tanulás”. A konferenciára május 20-áig lehet jelentkezni, a konferencia felhívása és jelentkezési lapja elérhető márciustól az ni.unideb.hu és a www.kulturasz.hu honlapokról is. A konferenciasorozat megszokott programelemein túl idén Rubovszky Kálmánra, a tanszék egykori jeles tanszékvezetőjére is emlékezünk. Visszaemlékeznek munkásságára egykori tanítványai, kollégái, kiadjuk nyomtatásban eddig meg nem jelent munkáját, felavatjuk a tanszék egyik helyiségében a róla készült festményt. A másik fontos momentum az idei konferencián, hogy a felsőfokú képzések új szakjainak, a közösségi művelődés tanárának és a kulturális tanulmányok alapszaknak a kérdéseiről is sor kerül kerekasztal beszélgetésre.

A Durkó Mátyás emlékkonferenciát a Debreceni Egyetem BTK Andragógia Tanszéke hívta életre 2006-ban. Ez a dátum többszörös évforduló volt a Tanszék életében: az egykori szak és Tanszék alapító Durkó Mátyás professzor úr születésnek 80., az egykori népművelő, ekkorra már andragógia képzés alapításának 50.; az egykori Művelődéstudományi és Felnőttnevelési, ekkorra Andragógia Tanszék alapításának 35. évfordulója. A 2006. évi konferencia központi eleme a jubileum ünneplése volt. A konferenciára elkészült egy emlékkötet, amelynek anyagait a Magyar Művelődési Intézet (MMI) és a Tanszék munkatársai gyűjtötték össze. Durkó Mátyás munkásságát bemutató tanulmányok mellett a kötet többek között tartalmazza az egykori Tanszék oktatóinak, és az itt végzett hallgatóknak a névsorát is 1956-88. között, amely időszakban Durkó Mátyás vezette a szakot, majd a tanszéket. A konferencián elhangzott tudományos előadások publikálásra alkalmas változataiból tanulmánykötet, és az MMI által gondozott SZÍN című folyóirat egy különszáma is megjelent. Ebben az évben került sor először a Durkó Mátyás Emlékérem átadására, amelyet a felnőttnevelés és közművelődés terén jelentős szakmai és utánpótlás gondozó tevékenységgel jellemezhető szakembernek adományozunk. A díjat a Debreceni Egyetem jogutód Andragógia Tanszéke és az MTA Andragógia Albizottsága alapította. Az első évben a díjat dr. Maróti Andor, ez ELTE nyugalmazott professzora, az ELTE-n a képzést alapító és nyugdíjazásáig gondozó tanszékvezetője kapta.

Az emlékkonferencián az ország szinte minden andragógia képzőhelyének oktatói, hallgatói, egykori kollégák és hallgatók is megjelentek, ezért a szakma igényére reflektálva kis kihagyással 2010-ben Karácsony Sándorra is emlékezve második alkalommal is sor került a konferenciára. A Nemzetnevelés – Felnőttnevelés – Közművelődés című konferencia sajátossága volt, hogy Karácsony Sándor munkásságától Durkó Mátyás munkásságán át az aktuális felnőttnevelési, közművelődési tendenciákig terjedően áttekintettük a szakma tudományos irányzatainak alakulását. Karácsony Sándorra emlékezve szülőfalujába, Földesre is ellátogattunk, ahol megtekintettük emlékkiállítását, megkoszorúztuk a domborművét, megtekintettük a konferencia tiszteletére a Karácsony Sándor Általános Művelődési Központ által összeállított műsort, és egy sokáig jókedvvel emlegetett falusi lakodalmakra emlékeztető táncos-zenés vacsorán vettünk

részt. A konferencia előadásaiból készült tanulmányokat a konferencia címével azonos című tanulmánykötet tartalmazza. A Durkó Mátyás emlékérmet 2010-ben dr. Harangi László, művelődéskutató, a Magyar Pedagógiai Társaság Felnőttnevelési szakosztályának alapító tagja kapta. Ebben az évben elhatároztuk, hogy az érmet két évente adjuk át.

Az első két konferencia közötti kihagyást bepótlendő a következő, harmadik Durkó Konferenciára 2011-ben került sor „Andragógia és Közművelődés – Régi és új kihívások előtt a közművelődés az új évtizedben” címmel. A közművelődés területén érvényesülő államigazgatási, kutatási és képzési kérdéseket körüljáró konferencia keretében az andragógia és közművelődés szakma és felsőoktatási képviselők közötti kapcsolatok erősítésére is törekedtünk. Az országos tudományos konferencia és szakmai találkozó célja kettős volt. Egyrészt vizsgálni, elemezni és értelmezni a közművelődés szerepét, céljait és lehetőségeit a folyamatosan változó társadalmi, gazdasági és irányítási környezetben. Másfelől cél volt olyan, a szakterülethez kapcsolódó szakmai diskurzus elindítása, amelynek eredményeként a közművelődési szakember utánpótlás képzését biztosító andragógus képzés munkaerőpiac helyzetét, nehézségeit, lehetőségeit is megvizsgáltuk előadások és szekciómunkák keretében.

A negyedik konferenciát 2012-ben Durkó Mátyás mellett ismét Karácsony Sándornak is szenteltük, és a felnőttnevelés és művelődés témakörei mellett a korábbinál nagyobb hangsúlyt fektettünk az oktatás egyéb területeire, amit a konferencia címe is sugall: „Közoktatás – Felsőoktatás – Felnőttképzés – Közművelődés”. A konferencia a Debreceni Egyetem centenáriumi rendezvénysorozata keretében zajlott. A konferencia érdekes színfoltja volt két kerekasztal beszélgetés. Az első napon a konferencia címében megjelenő négy témában hívtunk meg egy-egy előadót, és a négy témakör jelenlegi aktuális kérdéseiről beszélgettünk. A második napon „Korszakokon átívelő szakmaiság” címmel történeti visszatekintés volt annak a kerekasztal beszélgetésnek a témája, amelyen a Durkó emlékérem három díjazottja emlékezett vissza az egykori szakmaalakító folyamatokra. A 2012-es évben a Durkó emlékérmet Csoma Gyula kapta, akinek összetett munkásságából az egyik legmeghatározóbb állomás az Országos Pedagógiai, majd Országos Közoktatási Intézet volt, emellett pedig a felnőttképzés elméleti-metodikai alapjainak meghatározásában játszott jelentős szerepet. A konferencia tanulmányaiból a konferenciával azonos című kötet elérhető a két főszervező szervezet honlapján is: a Debreceni Egyetem BTK Neveléstudományok Intézete, valamint a KultúrÁsz Közhasznú Egyesület honlapján. A 2012. évi konferenciát követően kitűztük célul, hogy két évente megrendezzük a Durkó Mátyás emlékkonferenciát, így ennek jegyében kerül sor idén, 2014-ben az ötödik konferenciára.

Szeretettel látjuk Debrecenben a közművelődés és felnőttképzés területén kutató, oktató, dolgozó szakembereket egyaránt, bárhol is végezték tanulmányaikat. A konferenciát a szakma egyik legfőbb tudományos fórumaként rendezzük meg, szeretnénk ezzel erősíteni a közművelődési és felnőttképzési szakmát és annak szakmai képzéseit. Várjuk ehhez minden kedves partnerünket 2014-ben is!

FELHÍVÁS

A publikálás feltételei

A folyóirat magyar elnevezése: Kulturális Szemle

A folyóirat műfaja: interdiszciplináris online tudományos folyóirat

A folyóirat angol elnevezése: Cultural Review

A publikálás feltételei:

1. A Kulturális Szemlébe bárki publikálhat, aki az alábbi feltételeknek megfelel.
2. A Kulturális Szemlébe a kultúra tágabb értelmezési témakörébe tartozó írásokkal lehet nevezni, azonban elsődlegesen a közművelődés és a közösségi művelődés témaköreiben, illetve az ezekkel kapcsolatba hozható témákban várjuk az írásokat. A beküldött írásokkal kapcsolatosan elvárás, hogy tematikailag a Kulturális Szemle küldetésnyilatkozatához igazodjanak.
3. A Kulturális Szemlébe a tudományos etika betartásával, a tudományos hivatkozási és bibliográfiai rendszer elveinek alkalmazásával lehet publikálni (formai megoldását a honlapon elérhető publikációs sablon keretében adjuk meg).
4. A Kulturális Szemlébe magyar nyelvű tanulmányokat várunk rövid, angol nyelvű absztrakttal a publikációs sablon alapján. A szerkesztőbizottság angol nyelvi különszám megjelentetését külön meghirdetés alapján kezdeményezni fogja.
5. A Kulturális Szemlében elsősorban ún. első közlések fogadhatók el, ettől csak szerkesztőbizottsági döntés értelmében térünk el. A más nyelven megjelent, de a Kulturális Szemlébe leadott nyelven még nem publikált írások első közlésnek minősülnek.
6. A Kulturális Szemle tanulmányait minden esetben a szerző nevének megjelölése nélkül két független lektor bírál, akik közül az egyik lektor általában a szerkesztőbizottság tagja, a másik lektor pedig más, a tudományos közéletből felkért személy. A felkért lektorok mindegyike tudományos fokozattal rendelkezik, és a hazai kulturális életben ismert, elismert kutató. Amennyiben az egyik bíráló nem fogadja el a tanulmányt közlésre, a másik bíráló pedig elfogadja, akkor harmadik bíráló kijelölésére kerül sor.
7. A Kulturális Szemlébe leadott publikációkat csak a 3. pontban jelzett, elérhető publikációs sablonban elkészítve fogadjuk el. Min. terjedelem 8.000 karakter, max. terjedelem 25.000 karakter. Ettől csak kivételes esetekben térhet el a szerkesztőbizottság.
8. A publikálás díjtalan mindkét fél részéről: sem a publikációt megjelentető Nemzeti Művelődési Intézet, sem a szerző nem tartozik díjazással a publikáció megjelentetésért.
9. A publikáló a tanulmányának publikálásra történő beküldésével hozzájárul, hogy a szerkesztőbizottság a Kulturális Szemlét (és benne a beküldött tanulmányokat) elektronikus formában honlapján, és más, szakmai és tudományos honlapokon (pl. Magyar Elektronikus Könyvtár, Magyar Folyóiratok Adatbázisa) közzétegye.
10. A publikációk leadása folyamatosan történik, és évente min. 4 alkalommal kerül elbírálásra. Az elbírálási határidők a honlapunkon nyomon követhetők. A tanulmányok beküldésének elektronikus levelezési címe, és a szerkesztőbizottság elérhetősége: **ksz@nmi.hu**.
A folyóirat publikációs sablonja elérhető a **kultszemle.nmi.hu** honlapon.

IMPRESSZUM

Kulturális Szemle

online interdiszciplináris tudományos folyóirat
2014. évi 1. szám (I. évfolyam 1. szám)

Nyilvántartási száma: CE/32671-2/2014 Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság
Tárgyköre: művelődéstudomány-kultúra

Alapító: **Nemzeti Művelődési Intézet**
1011 Budapest, Corvin tér 8.

Felelős kiadó: Závogyán Magdolna, főigazgató

Online elérhetőség: kultuszemle.nmi.hu
Email: k.szemle@nmi.hu

Főszerkesztő:
Dr. Juhász Erika

A szerkesztőbizottság tagjai:

Dr. Barabási Tünde
Dr. Kleisz Teréz
Dr. Kállai Ernő
Dr. Maróti Andor
Dr. Szabó Péter
Dr. T. Molnár Gizella
Dr. Viola Tamasova
Dr. Vehrer Adél

Szerkesztőségi főtítkár:
Ponyi László